Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys
1441

LOUNAIS-HÄMEEN KOTISEUTU- JA MUSEOYHDISTYKSEN

VUOSIKIRJA

I

1924

FORSSA 1924
FORSSAN KIRJAPAINO O.Y.

Alkusana.

Tarkastellessa Lounais=Hämeen kulttuurioloja, huomaa helposti, että ne ovat jo hyvin vanhoja. Myöskin huomaa, että ne nykyisin ovat miltei koko alalla vilkkaasti muuttumassa, siirtymässä vanhanaikaisista uudenaikaisiin muotoihin. Tämä on antanut mainitun alueen menneisyyden tutkimista harrastaville henkilöille kiirehtivän aiheen perustaa Lounais=Hämeen Kotiseutu= ja museoyhdistys. Tämän avulla toivotaan helpommin ja täydellisemmin voitavan korjata talteen kaikki ne kulttuurijäännökset, joita vielä on tavattavissa ja joiden arvioidaan eri puolilta valaisevan tämän alueen, sen luonnon ja siinä asuvan kansan aikaisempia vaiheita. Kansantietouden ja alkuperäisten työmenettelytapojen kirjaan merkitseminen ja säilyttäminen vastaisen varalle on myös tälle yhdistykselle kuuluvia kiireellisiä tehtäviä. Niinikään kuuluu yhdistyksen lähimpään ohjelmaan jatkaa sitä Lounais=Hämeen alueen historiallisten olojen ja vaiheiden tutkimista ja työn tulosten julkaisemista, mikä jo on saatu hyvälle alulle usean viime aikoina ilmestyneen teoksen kautta. Mitä enemmän yhdistys sitten onnistuisi saamaan tätä varten varoja ja tehtävään innostuneita kykeneviä työvoimia, sitä enemmän se voisi laajentaa työmaataan kerätyn aineiston tutkimiseen ja julkaisemiseen nähden.

Ensimäisinä ja kiireellisimpinä tehtävinä on kuitenkin pidetty alueella tavattavien kulttuurijäännösten talteenottoa ja säilyttämistä. Toisena tärkeänä tehtävänä on katsottu olevan tietojen levittämisen keräysten tuloksista. Nehän olisivat omiansa auttamaan asiaa harrastavia pysymään tällä alalla suoritettavan toiminnan tasalla, pitämään yllä innostusta heissä ja keräämään työn pariin yhä uusia voimia sekä ennen kaikkea työn edistymisen kestäessä ja ohessa opettamaan ja sivistämään aikakauden väestöä niillä tiedoilla ja taidoilla, joita esi=isämme tunsivat, ja

niiden vaiheiden selvittämistä, minkä alaisena alue ja sen väestö on ollut, ja joitten tunteminen ja taitaminen on tasaisen ja terveen edistymisen ensimäinen ehto. Entisyytensä tunteminen kasvattaa myös kansan itsetuntoa ja kohottaa heimoushenkeä. Sitä tarvitsee ennen kaikkea Hämeen juro heimo, eikä siitä vähimmän Lounais-Hämeen asukkaat. Erittäin suurimerkityksellistä on yhdistykselle se seikka, että se toiminnallaan saa arvokasta apua niiden pääkaupungin oppineiden puolelta, joiden sydäntä lähellä on hämäläinen heimo ja sen menneisyys. Näitä seikkoja mielessä pitäen on suunniteltu tämä vuosikirja, jonka ensimäinen vihko tässä tulee julkisuuteen.

Kun edellisessä on puhuttu »Lounais-Hämeestä» jonkillaisena määrättynä alueena, jonka edellämainittu yhdistys on ottanut toimintansa alueeksi, niin sietää tässä yhteydessä esittää sen johdosta vähän selvittelyä.

Lounais-Hämeen aluemuodostus perustuu historiallisiin vaiheisiin ja olosuhteisiin. Jo siitä lähtien kun täkäläisiä seutuja aletaan yleisemmin mainita historiallisissa lähteissä, siis 1500-luvun alusta, muodosti pääosa nykyistä Lounais-Hämettä yhden hallinto- ja yhden kirkkopitäjän, ollen Tammela silloin alueen keskuksena. Myöhemmin alueen yhtenäisyys vielä täydellistyi, kun Lounais-Hämeen syrjäseudutkin (paitsi Urjala) liitettiin samaan hallintopitäjään. Vaikka aikojen kuluessa entinen suurpitäjä sekä kirkollisessa että hallinnollisessa suhteessa jakaantui moneksi eri pitäjäksi, on kyseellinen alue uusilla siteillä kuitenkin ruvennut jälleen muodostumaan yhtenäiseksi alueeksi, johon lasketaan kuuluvan kaikki muut Tammelan kihlakunnan pitäjät, paitsi sen koillisosassa olevat, nim.: Kalvolan, Sääksmäen, Akaan ja Kylmäkosken kunnat. Lounais-Hämeen yhteinen, luontainen keskuskohta on Forssan kauppala. Siellä oleva verrattain suuri väkiluku (noin 6,500 henkeä) tehtaat, monet kauppa- ja pankkiliikkeet, oppilaitokset, sairaalat, lääkärit y. m., sekä ennen kaikkea hyvä maataloustuotteitten menekkipaikka ovat vaikuttaneet, että sanotun kauppalan ympäryskuntain liikenne suuntautuu sinne. Siitä on muodostunut Lounais-Hämeen sekä taloudellinen että henkinen keskus, ja nykyisin yleensä kaikki merkit viittaavat siihen, että se siinä suhteessa yhä varmistuu ja voimistuu.

Lounais-Häme muodostaa nyt jo jotenkin yhtenäisen alueen, johon voidaan lukea seuraavat pitäjät: Tammela, Somerniemi, Somero, Jokioinen, Ypäjä, Humppila, Urjala, Koijärvi ja Forssan kauppalakunta. Tätä Lounais-Hämettä tarkoittaa myös yhdistyksemme toiminta, kuitenkaan vieromatta, milloin niin sattuu, niitäkään museoaineksia, jotka ovat kerätyt alueen rajanaapureina olevista kunnista. Se seikka, että voidaan historiallisten vaiheiden pohjalla puhua vanhasta lounais-hämäläisestä kulttuurista, on ollut omiansa kehoittamaan kysymyksessä olevassa tehtävässä rajoittumaan etupäässä Lounais-Hämeeseen. Myönnettäköön kuitenkin, että ehkä tärkeimpänä määrääjänä siinä on ollut käytettävissä olevien varojen ja kykenevien työvoimien puute, mikä on pakoittanut supistamaan toiminnan verrattain suppealle alalle, jotta voitaisiin näilläkin edellytyksillä joitakin tuloksia näyttää. Kuitenkin toivotaan, että tehty työ saa hyväksymisen ja sen seurauksena yhä uusia voimia jatkamaan aloitettuun suuntaan.

Forssassa, 20 p:nä syysk. 1924.

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistyksen

Johtokunta.

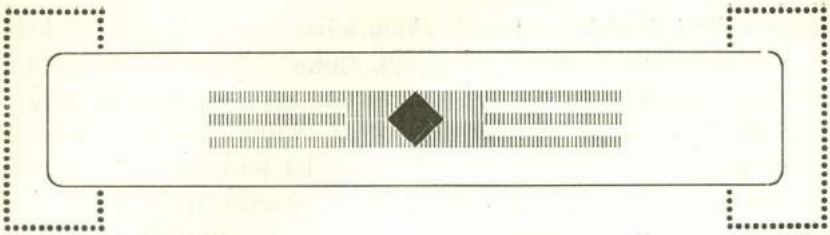

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistys.

Viime vuosina Lounais-Hämeessä vireillä ollut verraten vilkas kotiseutututkimusharrastus, jonka tuloksena ovat olleet Forssan Lehdessä sekä muutamassa erillisessä teoksessa julkaistut tutkimukset ja kokoelmat alueen entisistä vaiheista, kulttuurioloista, kansantietoudesta y.m., johti usein muutamien asiaa harrastavien henkilöiden keskuudessa puheen paikallisen museon ja sitä ylläpitävän ja alueen menneisyyttä tutkivan yhdistyksen perustamiseen. Tämä ajatus sai kiinteämmän muodon etenkin sen jälkeen kuin Forssan Lehti 28/5 1923 asiasta julkaisi pääkirjoituksen. Kun Forssaan oli järjestetty samana vuonna kesäkuun alkupuolella Lounais-Hämeen laulu- ja soittojuhlat, niin asian johdosta pidetyn neuvottelun jälkeen katsottiin ajan tulleen, jolloin olisi ryhdyttävä tuon laitoksen varsinaisiin perustuspuuhiin. Mainitussa lehdessä julkaistiinkin sitten kutsumus, missä kehoitettiin asian harrastajia saapumaan Forssan Lehden toimistoon 8 p:nä kesäk. 1923 neuvottelemaan ja päättämään museo- ja kotiseutuyhdistyksen perustamisesta paikkakunnalle. Kun saapuville oli tullut noin 40 henkilöä Forssasta ja lähikunnista, avasi maist. E. Aaltonen kokouksen samalla selvitellen sen tarkoitusta. Kun hän oli valittu kokouksen puheenjohtajaksi, ryhdyttiin keskustelemaan asian johdosta. Keskuste-

lussa olivat kaikki puhujat yksimielisiä siitä, että olisi kiireimmiten perustettava yhdistys, joka ylläpitäisi museota Forssassa ja huolehtisi museoainesten keräämisestä ja tutkimustyöstä Lounais-Hämeen alueella. Valmistelevaan toimikuntaan valittiin kokouksen avaaja sekä lehtori Antto Laiho Mustialasta, opettaja Otto Karhula ja maanvilj. Aukusti Nikula Tammelasta ynnä monttööri Edvard Rautanen Ypäjältä.

Kun toimikunta oli työnsä suorittanut, pidettiin varsinainen yhdistyksen perustava kokous 18 p:nä syysk. 1923 taas Forssan Lehden toimistossa. Täällä tarkastettiin toimikunnan laatima yhdistyksen sääntöehdotus, mikä pienin muutoksin hyväksyttiin. Yhtymän nimeksi nyt tuli: Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistys. Yhdistyksen jäseniksi tässä ja edellisessä kokouksessa oli ilmoittautunut yhteensä 37 henkilöä. Näistä oli 19 henkeä kotoisin Forssasta, 6 henkeä Tammelasta; Jokioisista, Ypäjältä ja Somerolta 2 kustakin, Urjalasta ja Humppilasta 1 kumpaisestakin ja joitakin yksityisiä jäseniä eri kaupungeista. Yhdistyksen ensimmäiseen johtokuntaan valittiin seuraavat: maisteri E. Aaltonen, Forssasta, opettaja Kustaa Hossi Somerolta, rehtori J. E. Hyötyniemi Forssasta, lehtori Antto Laiho Mustialasta (kokoonkutsujana) ja maanviljelijä Aukusti Nikula Tammelasta. Samalla päätettiin, että yhdistyksen ensimmäinen toimivuosi merkitään alkavaksi vuoden 1924 alusta.

Kun yhdistyksen johtokunta ensi kerran kokoontui Forssassa 27 p:nä lokak. 1923, valittiin puheenjohtajaksi lehtori Laiho, varapuheenjohtajaksi rehtori Hyötyniemi, sihteeriksi maist. Aaltonen ja rahastonhoitajaksi opettaja K. Pylkkänen. Yhdistyksen arkiston ja museonhoitajaksi valittiin rehtori J. E. Hyötyniemi. Kertyneen museoaineiston kokoamis- ja säilytyspaikaksi onnistui johtokunnan vuokrata Forssan yhteiskoulusta yksi luokkahuone. Lounais-Hämeen laulujuhlatoimikunnalta saatiin anomuksen johdosta lahjaksi 5,000 mk. käytettäväksi yhdistyksen tarkoituksiin.

Jo yhdistyksen perustavassa kokouksessa huomattiin, että museoaineksia olisi parasta koettaa saada kokoon eri puolille aluettamme asetettujen asiamiesten kautta. Sentähden tässä

kokouksessa heti valittiin yhdistyksen asiamiehiksi seuraavat henkilöt: Pastori Lauri Aaltoila Tammelaan, opettaja Ernst Haapakoski Ypäjälle, metsäkasööri Emil Husgafvel Tammelan Portaaseen, taloll. Kalle Kaleva Forssan Järvenpäähän, opettaja Otto Karhula Tammelan Riihivalkamaan, tarkastaja Jaakko Laurila Forssaan, opettajatar Fransiska Mannerroos (= Siska Seppälä) Jokioisille), kartanonomistaja J. Lauri Mäkelä Kojolle, talollisen poika Matti Näykki Someron Sylvänälle, tehtaalainen Juho Rantanen Forssaan, monttööri Edvard Rautanen Ypäjälle ja asioitsija J. V. Tenhonen Urjalaan. Jo seuraavassa kuussa lähetti johtokunta kaikille asiamiehille kiertokirjeen, missä selvitettiin näiden tehtävää yhdistyksen toiminnan edistämisessä. Kun näistä ohjeista olisi varteen otettavaa monille muillekin, jotka tahtovat käydä auttamaan yhdistyksen tarkoitusperien toteuttamisessa, mihin niin mielellään kaikkien halukkaitten apua toivotaan, niin esitetään koko kiertokirje seuraavassa kokonaisuudessaan.

„Arv. Kansalainen.

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistys on nyt todellisuus. Siitä lienee jo aikoja sitten moni unelmoinut. Yksi ja toinen olisi varmaankin halunnut edistää paikkakuntansa sivistysolojen ja luonnon tuntemusta, joku taasen kerätä kansantietoutta, kirjallisuutta, talousvälineitä ja kulttuurijäännöksiä sekä työmenettelytapoja. Ne olisi hän tahtonut säilyttää omalla paikkakunnallaan vastaisten polvien varalle. Siihen ei kuitenkaan ole ollut tilaisuutta aikaisemmin, kun asian hyväksi toimivaa yhdistystä ei ole ollut olemassa. Mutta nyt on sekin mahdollista, sillä oma, erityisesti sitä varten tarkoitettu yhdistys on perustettu ja se aloittanut toimintansa.

Nyt tarvitaan vain innokkaita, valistuneita kerääjiä, jotka ovat halukkaita kantamaan kortensa tähän uuteen yhtseiseen kekoon. Tarkastellessa toiminta-alueemme kansalaisia tässä mielessä on yhdistys huomannut Teissä yhden tällaisen innokkaan ja ympäristössänsä innostusta

herättävän henkilön, jonka omaa itsekohtaista työtä ja harrastusta sekä suurta vaikutusvaltaa johtokunta rohkenee toivoa tämän mainitun asian hyväksi. Pyydämme täten Teitä yhdistyksemme asiamieheksi, ja varma toivomme on, että saamme juuri tämän tärkeän ja jalon asian vuoksi pyyntöömme myöntävän vastauksen.

Mainitsemme tässä heti ne tehtävät, joiden suorituksen arv. asiamiestemme apua odotamme, tehtävät, jotka kiireimmiten ovat suoritettavat, jotta oikea aika ei päässisi käsistä ohitse livahtamaan. Ensiksikin olisi yhdistyksellemme kerättävä runsaasti jäseniä, ja ne saatava asiaan innostumaan. Siten saadaan asianharrastusta levitetyksi yhä laajempiin piireihin. Tämä asia olisi nim. saatava jokaiselle jäsenelle tutuksi, mielenkiintoiseksi, jopa rakkaaksi. Kun onnistumme yhdistykseemme saamaan paljon jäseniä, niin jäsenmaksuista saadaan rahoja, joita yhdistys runsaasti tarvitsee toimintaansa varten. Ilman rahoja ei mahdeta juuri mitään. Mutta ainakin pitkiä aikoja on luultavasti tultava toimeen yksinomaan vapaaehtoisten lahjoitusten nojalla.

Yhdistyksen sääntöjen mukaan on yhdistyksessä neljänlaisia maksavia jäseniä. Ensiksikin ovat lahjoittajajäseniä ne, jotka kerta kaikkiaan ovat yhdistykselle lahjoittaneet vähintäin 1,000 mk. Perustajajäseniä ovat ne, jotka kerta kaikkiaan suorittavat 500 mk., kannattajajäseniä ne, jotka vähintäin 10 vuoden kuluessa maksavat yhteensä 500 mk., sekä vuosijäseniä ne, jotka vuosittain suorittavat 10 mk., ellei vuosikokous toisin päätä.

Kun kannattaja- tai vuosijäsen on kaikkiaan tullut maksaneeksi vähintäin 500 mk., siirtyy hän perustajajäsenten joukkoon, tullen siten yhdistyksen vakinaiseksi jäseneksi.

Vakinainen jäsen voi myös päästä lahjoittajajäseneksi suorittamalla kertakaikkiaan 500 mk:n lisämaksun.

Toiseksi on kiirehdittävä keräämään museoaineksia, vanhoja esineitä ja kirjoja, kansantietoutta

ja työmenettelytapoja, yleensä ensi sijassa kaikkea sellaista, joka jonkun ajan kuluttua ei enää ole mahdollista saada talteen. Vanhat esineet nim. hoidon puutteessa pilaantuvat taikka muka arvottomina hävitetään ja kansantietoutta taitavat ihmsiet kuolevat.

Museoainesten keräämiseen nähden haluaisimme muistiin huomauttaa seuraavista seikoista. Esineiden pitäisi olla lajissaan mieluummin tyypillisiä, vähemmän harvinaisia. Vanhoja malleja otetaan mielellään useampiakin, sillä niitä käy vaihtaminen, jos se huomataan edulliseksi. Esineiden pitäisi myös olla ehjiä, sillä esineen osista ei sitä tuntematon voi saada oikeaa käsitystä. Mutta esineen kuluneisuus ei kuitenkaan tee haittaa, sillä se useinkin on vain todistus esineen käyttökelpoisuudesta. Myöskin koristeltuja esineitä otetaan mielellään vastaan. Kansantietoutta kirjaan merkittäessä on muistettava, että kirjoitetaan ainoastaan paperin yhdelle sivulle. Yksinkertaisemmatkin piirrokset ovat hyviä ja asiaa valaisevia. Nekin ovat tehtävät vain paperin toiselle puolen. Esineluettelossa pitäisi olla mainittu esineen nimi, sen tekijä, mikäli se on tunnettu, sen käyttäjä, käyttämispaikka ja -aika, sekä esineen tarkoitus, mikäli se ei ole yleiseen tunnettu. Sekä esineistä että kansantietoudesta muistiinpanoja tehtäessä on merkittävä lahjoittajan tai tiedonantajan nimi, ammatti, ikä ja kotipaikka. Kansantietouden pitäisi olla ennen painosta julkaisematonta.

Varoja ei yhdistyksellä toistaiseksi paljonkaan ole. Sen vusoksi olisi jäsenmaksuista koetettava saada rahaa tarjoamalla mieluimmin semmoisia jäsenyysmuotoja, joista enimmän rahaa lähtee. Toiselta puolen olisi koetettava saada museolle kerättävät esineet lahjaksi. Olkoon lahjoittajan nimen säilyminen asiakirjoissa vastikkeena lahjastaan. Rahdin maksuun pitäisi olla valmis suostumaan yhdistyksen puolesta, koska se useinkin helpoittaa esineen saamista museoon. Ellei jotakin arvokasta museoesinettä lahjaksi saataisi, niin se olisi sit-

ten ostettava, mikäli varoja siihen riittää. Kalliimmista esineistä on ennen ostamista tiedusteltava museonhoitajan mielipidettä.

Museoainekset kerätään toistaiseksi Forssan yhteiskoulun huoneustoon, jossa sitä varten on vuokrattu yksi huone. Museonhoitajaksi on valittu saman yhteiskoulun johtaja J. E. Hyötyniemi. Hänelle on lähetettävä museoesineet nimillä varustettuina, esineluettelot, muistiinpanot, jäsenmaksurahat ja muut rahatilitykset. Hän puolestaan antaa rahat yhdistyksen rahastonhoitajalle säilytettäväksi.

Tahtomme on, että voisitte lähteä työhön aivan ensi tilassa. Esineitten ja kansantietouden keräämiseen nähden on muistettava, että jokainen kulunut päivä voi merkitä asiallemme jotakin tappiota muodossa taikka toisessa. Olisi siis käytävä museoaineiston keruutyöhön käsiksi heti. Muistettakoon aina vanha sääntö: minkä tänään voi tehdä, sitä ei saa huomiseksi jättää!

Toivomme hyvää menestystä tärkeälle, isänmaalliselle työllenne!

Forssassa, 25 p:nä lokakuuta 1923.

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistyksen
Johtokunnan puolesta:

Antto Laiho.

E. Aaltonen."

Suuremmoisen sysäyksen sai museomme esinekokoelma sen kautta, että viime laskiaistiistaina (4/II 1924) toimeenpantiin museoesineiden tuontitalkoo. Tilaisuuteen saapui monia kymmeniä kansalaisia paitsi Forssasta, myös Tammelasta, Somerolta ja Jokioisilta. Useita satoja esineitä, joukossa arvokkaitakin, kertyi silloin museon haltuun. Tuojille tarjottiin museoyhdistyksen puolesta kahvit ja lisäksi olivat he senjälkeen pidetyssä yleisessä ohjelmallisessa kotiseutujuhlassa

kutsuvieraita. Myöskin on museota varten ostettu muutamia arvokkaampia esineitä, joita ei ole voitu lahjaksi saada, kuten eräitä vanhoja ryijyjä, mattoja ja kaappeja.

Voidaksemme saattaa yhdistyksemme n.s. suuren yleisön suosioon on johtokunta päättänyt toimeenpanna ensi Mikkelin sunnuntaina (5|X 1924) Forssan Kirjastotalossa paitsi vuosikokouksen myös esitelmätilaisuuden ja juhlailtaman. Ohjelmat järjestetään kotiseututuntemuksen edistämistä silmällä pitäen ja yleistä mielenkiintoa toimenpiteemme varmaankin saa, kun pyydämme kirjailija Jalmari Finnen ja prof. Yrjö Kajavan Helsingistä esitelmöimään. Vuosikirjamme ensimmäinen nide on myöskin silloin tarkoitus saada julkisuuteen.

Yhdistys on merkitty valtakunnan yhdistysrekisteriin n:rolla 8931 22 p:nä jouluk. 1923. Myös on yhdistyksemme liittynyt jäseneksi Suomen Museoliittoon voidakseen saada tukea siltäkin taholta pyrkimyksiään toteuttaessaan.

Forssassa, 20 p:nä syysk. 1924.

Antto Laiho.

§ § § § § § §

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museo-yhdistyksen säännöt.

1 §.

Yhdistyksen nimenä on Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistys ja sen kotipaikkana Forssan kauppalakunta ja toiminta-alueena sen lisäksi Humppilan, Jokioisten, Koijärven, Somerniemen, Someron, Tammelan, Urjalan ja Ypäjän maalaiskunnat.

2 §.

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistyksen tarkoituksena on:

1) edistää Lounais-Hämeen sivistysolojen ja luonnon tuntemusta sekä suojelua kuin myös herättää harrastusta niiden tutkimiseen;

2) kerätä kansantietoutta, arkistoaineksia, kirjallisuutta, talousvälineitä ja muita kulttuurijäännöksiä ynnä työmenettelytapoja sekä yleensä kaikkea, mikä valaisee alueen ai kaisempia vaiheita taloudellisella ja henkisellä alalla;

3) huolehtia keräystulosten säilyttämistä varten tarkoituksenmukai sen maakuntamuseon aikaansaamisesta Forssaan tai sen läheisyyteen sekä valvoa sen edelleen kehittymistä;

4) levittää tietoja näiden keräyten ja tutkimusten tuloksista.

3 §.

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistys:

1) toimeenpanee jäsentensä ja asiamiestensä välityksellä ainesten keräystyötä kaikilla sen toimintaa koskevilla aloilla;

2) järjestää alueellaan kotiseutututkimusta koskevia esitelmätilaisuuksia ja kotiseutupäiviä.

3) julkaisee tiedonantoja töittensä tuloksista, mikäli mahdollista vuotuisena julkaisuna;

4) toimii tarkoitustaan edistäen ja mikäli muuten soveltuu vuorovaikutuksessa toisten edistysseurojen kanssa sekä liittyy jäseneksi Suomen Museoyhdistykseen.

4 §.

Jäseniksee n hyväksyy ja kutsuu yhdistys asiaa harrastavia kansalaisia. Jäsenen ottaminen ja erot-

taminen on yhdistyksen johtokunnan asia.

Kunniajäseniksi voidaan kutsua henkilöitä, jotka ovat yhdistyksen toiminta-alaan sisältyviä tarkoitusperiä ansiokkaasti edistäneet. Näiden kutsumisesta päätetään johtokunnan esityksen perusteella vuosikokouksessa.

5 §.

Jäsenet ovat:

1) lahjoittajajäseniä, jotka kerta kaikkiaan ovat yhdistykselle lahjoittaneet vähintäin 1000 mk. tullen siten yhdistyksen vakinaisiksi jäseniksi;

2) perustajajäseniä, jotka kerta kaikkiaan suorittavat 500 mk. tullen samalla yhdistyksen vakinaisiksi jäseniksi.

3) kannattajajäseniä, jotka vähintäin 10 vuoden kuluessa maksavat yhteensä 500 mk.

4) vuosijäseniä, jotka vuosittain suorittavat 10 mk., ellei vuosikokous toisin päätä.

Kun kannattaja- tai vuosijäsen on kaikkiaan tullut maksaneeksi vähintäin 500 mk., siirtyy hän perustajajäsenten joukkoon, tullen siten yhdistyksen vakinaiseksi jäseneksi.

Vakinainen jäsen voi myös päästä lahjoittajajäseneksi suorittamalla kertakaikkiaan 500 mk:n lisämaksun.

Jos kannattaja- ja vuosijäsen on kahtena vuonna perätysten jättänyt vuosimaksunsa suorittamatta, katsotaan hän yhdistyksestä eronneeksi.

6 §.

Yhdistyksen asioita hoitaa vuosikokouksessa suljetuin lipuin kahdeksi vuodeksi valittu 6-henkinen johtokunta, josta ensimmäisenä vuotena eroaa arvan kautta 3 jäsentä ja sen jälkeen vuosittain aina puolet jäsenistä.

Johtokunta valitsee keskuudestaan puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan sekä voipi yhdistyksen jäsenistäkin ottaa sihteerin, rahastonhoitajan sekä arkiston- ja museonhoitajan, joilla kullakin on puhevalta johtokunnan kokouksissa.

Johtokunta on päätösvaltainen, jos vähintäin 3 jäsentä ottaa osaa päätöksen tekoon. Äänten sattuessa tasan ratkaisee puheenjohtajan ääni.

Johtokunnan velvollisuus on kaikin puolin edistää yhdistyksen tarkoitusta ja toimintaa sekä vastuunalaisesti valvoa yhdistyksen rahavarain ja muun omaisuuden hoitoa.

Johtokunta toimii yhdistyksen hallituksena ja yhdistyksen nimen kirjoittaa puheenjohtaja ja sihteeri.

7 §.

Puheenjohtajan, tai hänen estettynä, varapuheenjohtajan tulee johtaa puhetta johtokunnan ja yhdistyksen kokouksissa, yhdessä sihteerin kanssa allekirjoittaa yhdistyksen kirjeet sekä hyväksyä yhdistyksen suoritettavat maksuosoitukset.

8 §.

Sihteerin tehtäviin kuuluu:

1) pitää kokouksissa pöytäkirjaa ynnä laatia ja hoitaa yhdistyksen kirjevaihto;

2) valmistaa vuosikertomus yhdistyksen toiminnasta vuosikokoukseen; ja

3) toimittaa vuosijulkaisu, mikäli semmoinen on päätetty painattaa.

9 §.

Rahastonhoitajan tulee:

1) ottaa vastaan ja kuitata yhdistykselle tulevat raha- ja arvolähetykset;

2) hoitaa yhdistyksen rahavaroja yhdistyksen tai sen johtokunnan päätösten mukaisesti;

3) pitää yhdistyksen jäsenkirjaa;

4) huolehtia jäsenmaksujen ja muitten tulojen säännöllisestä perimisestä;

5) suorittaa hyväksytyt maksumääräykset, sekä tehdä ja maaliskuun kuluessa johtokunnalle jättää rahaston edellisen kalenterivuoden, tammikuun 1 p:stä joulukuun 31 päivään, käsittämät tilit. Vuosikokoukselle tulee hänen myös esittää rahavarain tila sillä hetkellä.

Kaikissa sitoumuksissa ja rahaasioissa, kuten talletusten irtisanomisessa ja siirrossa, ei rahastonhoitajalla ole oikeutta toimia ilman johtokunnan puheenjohtajan hyväksymistä.

10 §.

Arkiston-, kirjaston- ja museonhoitajan (intendentin) tehtäviin kuuluu:

1) ottaa vastaan ja laatia luettelot yhdistykselle saapuneista käsikirjoituksista, kirjoista, kartoista, kuvista, muinaismuisto- y.m. arkisto- ja museoesineistä;

2) hoitaa yhdistyksen määräysten mukaisesti ja määräämässä paikassa yhdistyksen arkistoa, kirjastoa ja museota sekä vuosikokoukseen valmistaa kertomus niiden tilasta.

11 §.

Yhdistys kokoontuu johtokunnan määräämässä paikassa kesä-, heinä- tai elokuussa sekä tarpeen vaatiessa johtokunnan harkinnan mukaan muulloinkin, niin myös, jos vähintäin 10 yhdistyksen jäsentä sitä johtokunnalta vaatii. Kokouksista on ilmoitettava yhdistyksen toiminta-alueella ilmestyvässä korkeintaan kahdessa enimmän levinneessä sanomalehdessä tai kiertokirjeellä kullekin jäsenelle vähintäin 2 viikkoa ennen kokouspäivää. Samalla tavalla toimitetaan myös muut tiedonannot yhdistyksen jäsenille.

12 §.

Äänestyksessä ratkaisee yksinkertainen äänten enemmistö. Äänten sattuessa tasan määrää vaalikysymyksissä arpa, muissa puheenjohtajan kannattama mielipide.

13 §.

Vuosikokouksessa esitetään:

1) sihteerin laatima vuosikertomus yhdistyksen toiminnasta edelliseltä kalenterivuodelta;

2) rahastonhoitajan antama tili yhdistyksen rahavarojen hoidosta edelliseltä kalenterivuodelta ynnä tilintarkastajain lausunto;

3) arkiston- ja museonhoitajan tekemä selvitys arkiston, kirjaston ja museon kokoelmain tilasta ja tilintarkastajain lausunto niistä;

Sitäpaitsi päätetään:

1) tilivapauden myöntämisestä johtokunnalle;

2) johtokunnan uusintavaalista;

3) kahden tilintarkastajan ja kahden kokoelmain tarkastajan ja näiden kahden varamiehen vaalista;

4) muista kokoukseen lykätyistä taikka johtokunnan esittämistä asioista kuin myös yhdistyksen jä-

senten semmoisista ehdotuksista, joista johtokunta jo on ennättänyt antaa lausuntonsa.

14 §.

Tarkoitustensa toteuttamiseksi ottaa yhdistys kiitollisuudella vastaan testamentteja sekä pienempiä ja suurempia lahjoituksia.

15 §.

Päätös näiden sääntöjen muuttamisesta ja yhdistyksen lakkauttamisesta on tehtävä 2|3 läsnäolevien äänten enemmistöllä vuosikokouksessa, sen jälkeen kuin johtokunta on kysymystä käsitellyt ja yhdistys lähinnä edellisessä kokouksessa sen samoin hyväksynyt.

Vuosikokouksen kokoonkutsumisilmoituksessa on erikoisesti mainittava sääntöjen muuttamista ja yhdistyksen lakkauttamista koskevat ehdotukset.

16 §.

Jos yhdistyksen toiminta sääntöjen määräämällä tavalla lakkautetaan tai jos yhdistys purkautuu, jäävät yhdistyksen hallussa olevat rahavarat ja muu omaisuus ynnä mahdollisesti perustettu maakuntamuseo erityisen toimikunnan hoidettavaksi, jonka toimikunnan Suomen Museoyhdistys valitsee ja sen valtuudet määrää.

Merkitty yhdistysregisteriin n:lla 8931 joulukuun 22 p:nä 1923.

Kuvaus Someron pitäjästä 1770-luvulla.

Suomentanut ja johdannon kirjoittanut

E. Aaltonen.

Maamme historiassa hyvin tunnetulla vapaudenajalla ja etenkin pikku vihan päättymisestä alkavalla ajanjaksolla on poliittisesta rikkinäisyydestään huolimatta ollut tärkeä merkitys maamme viljelyksen ja sivistyksen edistäjänä. Silloinhan kääntyi yleinen harrastus aivan erikoisessa määrässä käytännöllisiin, taloudellisiin seikkoihin ja rientoihin. Maanviljelystä edistettiin tavattomasti, puutarhaviljelys sai jonkun verran jalansijaa, luonnontieteitä alettiin harrastaa ja kansantaloudellisia kysymyksiä pohdittiin. Kun oppinut sääty näissä suhteissa kulki etunenässä, saivat tieteelliset pyrinnöt yleensäkin kokonaan käytännöllisen luonteen. Tämä vaikutti historiantutkimukseenkin, joka nyt huomattavasti rupesi kohdistumaan paikalliseen ainehistoon ja kuvaukseen. Turun yliöppilaat alkoivat innokkaiden professoriensa, kuten Henrik Gabriel Porthanin, Pietari Kalmin ja Pietari Adrian Gaddin y.m. johdolla julkaista pieniä tutkielmia kotiseuduistaan. N.s. pitäjänkuvaukset tulivat täten yleisiksi väitöskirja-aiheiksi herättäen siten kotiseutututkimuksen maassamme. Paljon senaikuisia maakunta- ja pitäjänkuvauksia on säilynyt meidän aikoihimme. Lounais-Hämekin on saanut osansa kahdessa tällaisessa kirjassa. V. 1748 ilmestyneessä Hassel-Limnellin latinankielisessä väitöskirjassa De Tavastia (Hämeestä)

on nim. lyhyt kuvaus täkäläisistäkin pitäjistä, mutta ent. somerolaisen papin pojan, ylioppilas Carl Petter Boreniuksen v. 1774 julkaisema väitöskirjanen koskee kokonaan Someron pitäjää.

Tämän ruotsinkielellä painetun kirjasen nimilehti kuuluu suomennettuna kokonaisuudessaan näin:

HISTORIALLINEN JA TALOUDELLINEN TUTKIMUS

SOMERON PITÄJÄSTÄ,

JONKA JULKAISEE TALOUSTIETEEN PROFESSORIN JA KUNINKAALLISEN VAASARITARIKUNNAN JA KUNINKAALLISEN RUOTSIN TIEDEAKADEMIAN JÄSENEN,

HERRA TOHTORI PEHR KALMIN

KUNNIOITETTAVALLA LUVALLA JULKISESTI TARKASTETTAVAKSI TURUN AKADEMIAN SUURESSA OPPI-SALISSA TOUKOKUUN 14 P:NÄ 1774

CARL PETTER BORENIUS,

HÄMÄLÄINEN.

Kirjanen, joka on mainittuna vuonna painettu Johan Christopher Frenckellin „tykönä", on omistettu „Maskun seurakunnan kirkkoherralle hyvin kunnioitetulle ja korkeaoppineelle Herra Erik Boreniukselle, minun hellimmälle isälleni". Tutkimuksen sanoo tekijä muistuttavan häntä hänen syntymistään tänne maailmaan. Senaikuisen tavan mukaan kirjoittaa vielä julkaisijan velikin, „minun rakkaimman veljeni uskollinen veli Henrik Gustaf Borenius", kirjasen lopussa seuraavat sanat, jotka osoittavat kiintymystä kotiseutuun: Epäilemättä olet sinä sangen tyytyväinen siihen aineeseen, jonka sinä onnellisesti olet valinnut esittääksesi akademisena taidonnäytteenä, mutta luota siihen, että myös minä, niin hyvin kuin voin, selvästi osoitan sen sisäisen ilon, jonka tästä tunnen sydämessäni. Somero on meidän yhteinen synnyinseutumme, nähdä sentähden siitä seikkaperäisen kuvauksen, se ei voi muuta kuin aikaansaada yhteisen ilon. Jumala antakoon sen aina hyvin menestyä! Jaatila ja Jurvala, joista

toinen on meidän synnyin-, toinen meidän kasvatuspaikkamme. Eikö sinulla ole ollut tai etkö ole etsinyt tilaisuutta mainita niitä tai niistä mitään kirjoittaa, kuitenkaan en paheksu sitä, ne ovat sitäpaitsi ja jäävät meille ainaiseksi muistoon — —.

Varsinaista Someron pitäjänkuvausta on 14 pienikokoista sivua jakaantuen 9 pykälään. Vaikka kaikki siinä esitetyt historialliset tiedot ja arvelut eivät suinkaan kestä nykyistä historiakritiikkiä, on tutkielma sittenkin 1700-luvun tuotteena ja osittain kirjoittajan omiin kokemuksiin perustuvana siksi merkitsevä, että se hyvin ansaitsee nyt tulla julkisuuteen suomennettuna, kun Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistys alkaa tutkia alueemme entisyyttä.*)

1 §

Someron pitäjä on Turun ja Hämeen läänien rajalla, 60 ja 61 asteen väliä pohjoista leveyttä, koilliseen Turusta. Osa siitä kuuluu Sääksmäen, osa Halikon kihlakuntaan. Kauppakaupungeista on Turku lähinnä, nim. n. 7 penik.; ja Hämeenlinnaan lasketaan 9 penik. Pohjoisessa rajoittuu tämä pitäjä Tammelaan, idässä Lohjaan, etelässä Kiikalaan ja Uskelaan sekä lännessä Uskelaan ynnä Nybyyn eli Marttilan pitäjään. Kauimpana toisistaan sijaitsevien kylien väliä idästä länteen on 4 penik., mutta pohjoisesta etelään ei enempää kuin 2. Turun lääniin kuuluvat ne molemmat seudut, jotka rajoittuvat Uskelaan ja Kiikalaan. Milloin läänin rajat ensin määrättiin, ei tiedetä; mutta se on tosi, että nämä jo ennen ovat kuuluneet Someron alaisuuteen ennenkuin läänit eroitettiin. Turun läänistä on Someron alaisuudessa 40 tilaa eli 24 vähentämätöntä manttaalia ja Hämeen läänistä on täällä 120 tilaa eli 60 mant., paitsi työläisten uudistaloja lasitehtaalla, sotilas-, rakuuna- ja muita kartanotorppia a). Sätereitä on tässä

*) Suomennoksessa, joka on tehty jo v. 1921, on koetettu noudattaa alkutekstiä mahdollisimman tarkasti. Tarkistusta ei ole enää voitu suorittaa.

a) Siitä että osa pitäjää kuuluu Turun, toinen osa taas Helsingin ja Hämeen maaherrakuntaan, johtuu, että usein molempien maaherrojen kuulutukset julistetaan samana sunnuntaina täällä emäkirkossa.

pitäjässä 10, nim. 8 yksinkertaista, mistä ainoastaan yksi rakuuna varustetaan kustakin rusthollista, ja 2 kaksinkertaista ratsuvelvollista säteriä, nim. Hirsjärvi ja Palikainen, joista kummastakin on 2 rakuunaa. Nämä molemmat samoin kuin kaikki muutkin herraskartanot tässä pitäjässä kerrotaan kuningatar Kristiinan aikana tulleen rälssitalon luontoisiksi; mutta yleisessä reduktsionissa kunniakkaimmassa muistossa olevan kuningas Kaarle XI:n hallituksen aikana menettivät niiden omistajat kaikki pitäjän sisä- ja ulkopuolella sijaitsevat rälssitilansa, etenkin Lohjalta, joka suurimmaksi osaksi on ollut Someron rälssitalojen alaisena, ja menettivät sanotut tilat ratsuvelvollisiksi säteri-rustholleiksi, joiden alle vain tarpeelliset aputalonpojat jätettiin avustamaan molempien määrättyjen rakuunain varustuksia. Vuonna 1749, jolloin väkilukutilasto ensi kertaa toimitettiin, oli koko pitäjässä 2058 henkilöä, mutta ilman kappelia 1577 henkilöä; sittemmin on väkiluku paljon suurentunut, joten emäkirkkoseurakunnassa yksin on jo 2321 sielua ja kappelissa 671.*)

§ 2

Niin hyvin tämä kuin myös lähinnä pohjoisessa rajoittuva pitäjä Tammela on entisaikana muodostanut saman pitäjän, jolloin Tammela on ollut Someroon kuuluva apupitäjä (kappeli), ja molemmilla on ollut yhdessä nimi Portas, minkä maakirjoista voi todeta. Tämän ikivanhan nimen voi täydellä syyllä sanoa johtuneen paikan asemasta, joka silloin oli hyvin suoperäinen, niin että asukkaat, voidakseen tulla kirkolle, olivat pakoitetut jo, ennenkuin yleinen maantie oli laitettu, tekemään tiet käyttökelpoisiksi lukuisten kapulasiltojen kautta, ja eräs sellainen silta on se, jota suomeksi sanotaan Portas. Milloin tämä Portaan pitäjä jaettiin ja kumpikin puoli oli saanut oman nimensä, siitä ei ole varmaa kertomusta. Mitä nykyiseen pitäjän nimeen, Someroon tulee, niin on todennäköistä, että sama nimi Somero eli kuten sitä ennen

*) Kuluvana vuonna kuoli eräs leski Kaskistosta, 16 p. helmik., joka kirkonkirjojen mukaan oli täyttänyt 100 vuotta, mutta oman ja kansan yksimielisen kertomuksen mukaan lienee ollut 115 vuotta vanha.

nimitettiin, Sommarå a), on esiintynyt jo silloin, kun Suomi tuli Ruotsin vallan alle. Kutsuvathan muutamat suomalaiset soraa ja mukulakiviä someroksi; mutta kun sellaista ei löydy juuri missään pitäjässä b), niin ei ole uskottavaa, että se on voinut antaa aihetta tähän nimeen. Varmimmin voidaan väittää, että ruotsalaiset ovat tahtoneet sovittaa nimen paikan aseman mukaan ja siinä suhteessa on tuskin ollut mitään sopivampaa aihetta kuin Sommarråå, sillä joki, joka monessa paikassa on hyvin kapea, toisin paikoin taas muodostuu leveiksi järviksi, juoksee läpi koko pitäjän, mistä se sitten menee Marttilan kautta ja siitä eteenpäin, kunnes se vihdoin Paimion pitäjässä laskee erääseen lahteen, josta se sitten juoksee mereen. Nämä järvet tähän kuuluvine kapeampine vesiteineen antavat tälle Someron pitäjälle miellyttävän ulkonäyn, eivätkä vaikuta vähän sen hyötyyn; ei ole tämän takia kumma, että ei ainoastaan suuri osa rahvasta, vaan myös kaikki ylhäisimmät pitäjän asukkaista ovat asettautuneet asumaan järven rannoille. Vielä eräs toinen pitäjän muinainen nimi on Muurila. Maakirjoista käy selville, että suurta osaa Someron pitäjästä on vanhuudesta siten kutsuttu, jotapaitsi (?) lähinnä olevilla pitäjillä Uskelalla ja Kiikalalla on ollut sama nimi. Ja vielä on Someroll a 4 kylää eli 18—20 tilaa, jotka rajoittuvat Kiikalan pitäjään ja joilla on nimi Muurilan läänistä. c) Vanhat sanovat: (en tiedä onko se enemmän tai vähemmän perusteltu), että eräs merkittävä mies, joka on asunut Uskelassa, on paavin aikana pakoitettu rakentamaan 3 kirkkoa sovittaakseen sillä raskaan rikoksen. Kaksi näistä kirkoista on Uskelassa, nim. Salon ja Perttelin kappelit, ja

a) Emäkirkossa olevat vanhat kirjoitukset osoittavat, että pitäjää on ennen kutsuttu Sommarråå, mutta kun on helpompi sanoa Someron, niin on tällainen muutos tehty myös kirjoituksiin.

b) Vaikka kulkee Someron läpi, ei löydä kuitenkaan missään paikassa soraa eli mukulakiviä, ainoastaan eräällä mäellä, etelään Palikaisten sillasta; ei siis liene niiden ajatus hyväksyttävissä, jotka arvelevat koko pitäjän niin pienestä paikasta saaneen nimensä.

c) Arvellaan että nämä asukkaat ovat olleet erään herraskartanon rälssitilanpoikia Uskelasta, joilla on ollut Muurilan nimi (siellä on nyt vain eräs talonpoikaiskylä) ja sentähden siten kutsuttu.

kolmas on Halikossa. Tästä on helppo löytää syy siihen, että useita pitäjiä tai ainakin osa niistä on saanut saman nimen. Sillä ei mikään seikka ole todennäköisempi kuin se, että kaikki kartanot ja tilat, jotka kuuluivat tälle herralle, yhdessä olivat kuin samaa erillistä lääniä, jolla on oma nimi.

§ 3

Ei voida varmuudella sanoa, koska ensimmäinen kirkko on perustettu Someroile. Entisaikoina kun Tammela oli Someron anneksina eli kappelikuntana a), on kirkko ollut Portaan kylässä, minkä vanhat rauniot (rudera) todistavat. Yhtä tietämätöntä on myös, milloin nykyistä edellinen kirkko on rakennettu. Nykyinen ristikirkko on rakennettu puusta 1665 samalle paikalle kuin edellinen. Kivisakasti on ikivanha. b) Kellotapuli on rakennettu v. 1687 vanhan paikalle, joka oli nelikulmainen ja pienellä tornilla varustettu, ja revittiin alas jo huhtik. 6 p:nä 1768. Kellot ovat myös ikivanhat, sillä piispa Martin todistuksesta jouluk. 11 p:ltä 1544 voi nähdä, että kun yksi näistä kelloista kuninkaan käskystä piti otettaman pois valtiovelan maksuun, olivat kaikki pitäjän miehet lunastaneet sen 130 mk:lla. Muuten on tämä kirkko keskellä pitäjää; ja vaikka kirkkopihan ulkopuolella on paljas savimaa, niin ei kirkkopihan sisäpuolella ole muuta kuin hietamaata.

Kirkkoa, joka on kappelissa, on alusta alkaen nimitetty Sommarnääs, myöskin kunink. päätöksessä elok. 31 p:ltä 1688. Tätä nimeä ei se ole saanut yksin siitä kauniista kannaksesta, jolla, erään lahden vieressä, Painionjärven itäisellä rannalla,

---

a) Tämän voi päättää piispa Martti Skytten päätöksestä v:lta 1544 11 p:ltä jouluk., mistä rovasti ja kirkkoherra Hammarmanin kopio on Someron kirkossa. Tässä päätöksessä sanotaan, että kun mainittu piispa oli tarkastuskäynnillä Someroila, oli 3 talonpoikaa Perttulan kylästä koettanut saada takaisin erästä Munitu-nimistä niittyä, joka on Tammelan pitäjässä. Väitettiin (förebärendes) tämän niityn jo silloin tulleen Someron alle, kun Tammela oli ollut Someron anneksina eli kappelikuntana.

b) Ei voida tietää, milloin tämä sakasti on muurattu, kumminkin on varma, että se on vanhempi kuin nykyinen kirkko, minkä voi niiden aikojen kirkkolaskuista päättää.

se sijaitsee, vaan myöskin eräästä herraskartanosta, joka on saman järven läntisellä rannalla, joka on perustettu jo aikaisemmin kuin tämä kirkko, ja jolla on ollut nimi Sommarnääs-gård c) On siis luultavinta, että mainittu herra eversti And. Munck on ollut tämän kartanon herra, ja Hänen Kun. Maj:ltaan toimittanut myönnytyksen saada kappelikirkko, joka sen hauskan asemansa takia on saanut nimen Sommarnääs Capell,*) suomeksi Somerniemen kappeli. Koska koko tällä seudulla vanhastaan on ollut myös nimi Ylistaro, niin on tämä kirkko myös saanut nimen Ylistaron kappeli. Vielä on tämä kirkko korkea-arvoisessa tuomiokapitulissa muinoin tunnettu nimellä Naaran kappeli, mikä täytyy olla johtunut jotenkin suuresta rämeestä, Naaransuo, joka ei ole kaukana kirkolta d).

5 §

Tämä kappelikirkko on perustettu 1682, niinkuin vanhat miehet kappelissa tietävät sanoa, ja sitäpaitsi löytyy tämä vuosiluku sakastin ulkoseinään syvälle piirrettynä. Aikaisemmin ei sitä pidetty varsinaisena kirkkona, koska se ilman kunnioitettavaa kuninkaallista lupaa rakennettiin e). V. 1731

c) Tämä nähdään niin hyvin vanhoista kirkonkirjoista kuin myös silloisen saman kartanonomistajan, herra eversti Munckin aatelisvaakunasta, jossa mainittua herraa kutsutaan Somerniemen herraksi. Tämä kartano oli vanhoilta ajoilta ollut talonpoikaiskylä ja myöskin kantanut nimeä Palikais samoinkuin sitä vieläkin yleisesti niin kutsutaan.

*) Sommarnääs sananmukaisesti käännettynä: kesätaipale, -kannas. — Suomentajan muist.

d) Nimi Naaransuo katsotaan johtuneen siitä, että eräs lapsensamurhaaja haudattiin tähän suohon, ja niinkuin suomal. sana naara merkitsee irtolais-naishenkilöä, niin ovat myös kappelin asukkaat suurella vastenmielisyydellä kuulleet kirkkoansa tällä pahalla nimellä mainittavan.

e) Minä vuonna eversti Munck on toimittanut kuninkaallisen luvan, ei voida varmuudella sanoa. V. 1683 ei sillä vielä ole ollut tätä (erikois-) oikeutta, minkä voi nähdä piispa Johan Gezeliuksen kirjelmästä heinäk. 31 p:ltä samana vuonna silloiselle kirkkoherralle Sigfried Laurinukselle, jossa hän huomauttaa, että mainittu pastori voisi sillä aikaa suoda, että vanha kansa saisi kappelissa nauttia autuuden välikappaleitaan, kunnes asetus siitä voitaisiin antaa; ja lisää pitävänsä tarpeellisena suostua tähän Palikaisten rouvan ja kappelin talonpoikain hartaista pyynnöistä.

otettiin alas tämä puukirkko, joka oli nelikulmaiseksi rakennettu, ja uudestaan korjattiin. Vuoteen 1745 oli täällä ainoastaan yksi ainoa kello ja se hyvin pieni f), mutta v. 1746 lisättiin tähän kelloon uudestaan valamalla vähän enemmän kuin 8 leiviskää ja sitäpaitsi ostivat kaikki seurakunnan jäsenet samaan aikaan toisen kellon, painoltaan 13 leiviskää. Korkeasukuisen herra eversti ja vara-maaherra Carppelanin käskystä rakennettiin näille molemmille kelloille v. 1749 uusi, täydellinen kellotapuli 30—40 kyynärää kirkon pihalta.

6 §

Niin paljon kuin kirkon asiakirjoista voi nähdä, ovat seuraavat olleet täällä kirkkoherroina. Ensimmäinen kirkkoherra, jonka nimi voidaan merkitä, on herra Greger, jota eräässä tutkistelukirjeessä nimitetään kirkkoherraksi; mutta kuinka kauan ennen hän on tullut pastoriksi, ei voida varmuudella sanoa. Hänen jälkeensä on seuraavat valtuutettu tähän virkaan: Bartholomaeus Johannis otti vastaan kirkkoherrakunnan v. 1567; hän myös on v. 1593 allekirjoittanut Upsalan päätöksen. Hän kuoli (hans år) 1595. Thomas Marci v. 1610, Simon Patur v. 1624. Nicolaus Mangi Hammarmannus, kirkkoherra ja pastori v. 1624. Henrich Procopæus v. 1665. Sigfridus Laurinus v. 1680. Rovasti ja kirkkoherra Abraham Juslenius v. 1695. Jacob Ritz, rovasti ja kirkkoherra v. 1706. Pitkäaikaisen ison vihan aikana hoiti hän 8 vuoden ajan esimiehisyyttä Turun konsistorissa, vihki pappeja, piti pappeinkokouksia ja toimitti taitavasti piispan toimia, ollen hänellä apuna muutamia pappeja niin Turun kaupungista kuin maalta sen ympärillä. Hän nautti aikoinaan paitsi Someron kirkkoherrakuntaa myös Kiikalan pitäjää anneksina. Henrik Deutsk v. 1741. Gabr. Welin v. 1744. Nykyinen kirkkoherra Carl Zidbäck v. 1752. Kirkkoherrakunta on kuninkaanpitäjä.

---

f) Sillä sitä on ennen käytetty Palikaisten herraskartanossa soittamaan väkeä yhteen aterioille, mutta sitten Munck lahjoitti sen kappelikirkolle.

Seurakunnan kappalaisista on täällä seuraava noudatus: V. 1620 tienoissa Clemens Raicoi. V. 1636 Eric. V. 1640 tienoilla Philippus Marci Raumstadius. V. 1667 Sigfridus. V. 1689 Tragman. Tämä Tragman on hoitanut tointa vaihtoehtoisesti (alternatim) herra N. Procopæuksen kanssa. Tragman erotettiin sitten n. 1710 toimesta, jolloin Simon Achrenius tuli hänen tilalleen. V. 1748 minun rakas isäni Eric Borenius, nykyinen Maskun kirkkoherra. V. 1765 Jacob Sahlsten. V. 1769 Aaron Astreen, joka nyt pitää tointa. Pitäjänapulaiset, jotka aina ovat asuneet Somerniemen kappelissa, ovat nämä: Simon Achrenius v. 1695, Eric Limnelius 1711, Anders Nummelin 1731. Rakas isäni yllämainittu Eric Borenius 1734. Jacob Sahlsten 1749. Georg Domander 1765. Vielä pitää huomata, että vaikka kappalaiset ovat emäkirkolla asuvia ja apulaiset kappelissa, kantavat he kuitenkin molemmat oikeutensa koko pitäjästä, jonka he myös molemmat jakavat saarnaamalla milloin emäkirkossa, milloin kappelissa.

§ 7

Someron pitäjän asukkaiden elinkeinoista entisinä aikoina kertovat vanhukset yhdenpitävästi, että kansa, kun täällä melkein kaikkialla oli ollut jotenkin köyhää, mikä, paitsi yleisistä maanvaivoista näyttää myös siitä johtuneen, että heitä entisinä aikoina enemmän rasitettiin, kun he olivat olleet rälssitalonpoikina säterien alaisuudessa, niin myös pienemmän maksun maantuotteistaan saivat, ja he yleensä eivät olleet niin ahkeria työmiehiä kuin nyt, myös vihdoin koska he tahtoivat harjoittaa kaikellaisia sellaisia elatuskeinoja kuin kalastusta, metsästystä, kaskeamista, jonka kautta oikea pelto- ja niittyviljelys tulivat syrjäytetyiksi. Siis on emäkirkkoseurakunnan elinkeino ollut pelto- ja kytömaanviljelystä ja jälkimäistä kauan innokkaammin harjoittaneet kuin edellistä, mikä näkyy laajoista ja aukeista, laihoiksi poltetuista kentistä, joita on joka kylän luona. Nyt myöhäisempinä aikoina ovat he jonkun verran enemmän alkaneet viljellä peltojaan ja niittyjään. Että osalla on myös voinut olla jotain ansiota täällä

perustetusta lasitehtaasta, siitä puhutaan viimeisessä pykälässä. Kappelilaiset ovat vanhimpina aikoina 1) pitäneet huolta kalastuksesta, johon aihetta antoivat paitsi kappelin kirkon luona olevaa järveä myös suuri joukko isompia ja pienempiä kappeliseurakunnassa olevia järviä. a) Sillä täällä löytyvien melkein kalattomien järvien johdosta (vaikka ne kuitenkin ovat vähän kalarikkaampia kuin alempana pitäjällä) laiminlöivät he tärkeimmän elinkeinonsa, 2) osa on heittäytynyt harjoittamaan lintujen ja metsäeläinten pyyntiä, mutta se ei myöskään tahdo auttaa paljon vaan pellot senkautta hoidetaan huonosti. 3) He ovat osoittaneet ahkeruutta kytöämiseen, mikä vähän paremmin maksaa heidän vaivansa kuin kaksi ensinmainittua. Myös ovat he entisaikoina jotenkin harjoittaneet pellavan, hampun ja humalan viljelystä. Mitä peltoviljelykseen tulee, niin täytyi sen ennen olla jotenkin voimatonta, sillä niinkuin heillä oli pienet niityt, ei heillä myöskään voinut olla paljon karjaa, ja muiden elinkeinojensa takia oli heillä vähän aikaa hankkia muita aineita navettoihinsa kartuttaakseen lannotusta, jota ilman hietamaa, jollainen se eniten kaikkialta oli, ei luvannut leipää taloon.

Että he myös polttivat vähän tervaa, siitä todistavat siellä täällä olevat tervahaudat. Mutta sitten kuin he onnellisena hetkenä näinä myöhempinä aikoina olivat jättäneet nuo täällä vähemmän palkitsevat elinkeinot ja rupesivat etupäässä huolehtimaan, että saisivat peltonsa ja niittynsä hyvään kuntoon, niin saavat he nyt vuosittain korjata kauniin sadon ruista, pellavaa, nauriita, vähän ohraa ja muita peltotuotteita, jonka takia suurin osa kappelin asukkaista nyt ovat jotenkin varakkaassa asemassa; monen tilat eli hyvässä kunnossa olevat pellot ja niityt ovat jo 2—3 kertaa suuremmat kuin mitä ne ennen olivat. Emäseurakuntalaiset ovat myös enemmän kuin ennen alkaneet huolehtia oikeasta maanviljelyksestä, eivät

a) Ne kalalajit, mitä täällä etupäässä on, ovat lahna, hauki, joku ankerias, särki, ahven, kuore, ruutana, kiiski, made, karppi, salakka. Sitäpaitsi on kappelissa eräs laji kummallista kalaa, mikä ulkonäöltään hyvin muistuttaa ahventa, mutta on aivan eloton.

kuitenkaan ole tulleet niin ahkeriksi, eivätkä myöskään voi yleensä niin hyvin kuin kappelilaiset, vaikka maanlaatu heidän pelloillaan ja niityillään kaikkialla enimmäkseen on savea ja savimultaa, joka hyvin muokattuna aina katsotaan monta kertaa paremmin ja enemmän tuottavaksi kuin hiekkamaa, jota kappelin pellot etupäässä ovat. Pellavanviljelyksessä ovat kappelilaiset myös sangen ahkeria, joten he usein voivat sitä kauniisti myydä. Pellavan kylvävät he osaksi kaskeen, osaksi peltoon.

§ 8

Tämän pitäjän asukkaat kuten muutkin asujamet täällä maalla, ovat saaneet välistä tuntea niitä haittoja, joita kallis aika, sairaudet, sota, vihollisen hyökkäykset, suuret kauttakulkumarssit, kyyditys ja verot y.m. tuovat tullessaan. Mainittakoon muutamia. Niinä sangen vaikeina 3 nälkävuotena, jotka sattuivat v. 1695, 1696 ja 1697, toimeen tulivat tämän pitäjän asukkaat jotenkin 2 ensimäistä vuotta; sillä v. 1695 kuoli täällä ainoastaan 35 henkilöä, v. 1696 poistui kuolleena 35 henkilöä, mutta viimeisenä eli 1697 oli yhä elämän ylläpito niin monelle tullut vaikeaksi ja nälkä saanut niin suuren ylivallan, että se sinä vuonna kurjan kuoleman kautta poistempasi 350 henkilöä, nim. 191 mies- ja 159 naispuolta; seuraavana vuonna 1698 ei täällä taas enää kuollut enempää kuin 35 ihmistä, mikä kaikki kirkonkirjoista selviää. Vuodet 1716, 1740 ja 1742 ovat myös olleet välistä tautisempia; sillä ensinmainittuna vuonna poistui täältä 68 henkilöä, keskimäisenä 90 ja viimeisenä 61. Kun näitä vuosia ei oteta lukuun, havaitaan, että syntyneitten luku melkein aina huomattavasti on korkeampi kuolleitten lukua ja eräinä vuosina on syntyneitten luku kaksi kertaa suurempi kuin kuolleiden, vieläpä jonkun kerran enemmän kuin kaksi kertaa; siten esim. syntyi täällä 1731 60 ja kuoli ainoastaan 18, v. 1734 syntyi 41 ja kuoli 19, v. 1751 syntyi 70 ja kuoli 34. V. 1707 oli niin suuri katovuosi, että monen täytyi kerjäämällä etsiä ravintonsa muista pitäjistä ja useat myös sortuivat nälkään. V. 1710 kun hänen ylhäisyytensä kreivi Nieroth sotajoukkoineen kulki pi-

täjän kautta, kuoli ensin Kököllä oma palvelija ruttoon; kuitenkaan ei tämä vaarallinen vieras levinnyt täällä laajemmalle. Sittenkuin he täältä olivat tulleet Kultelan kylään samassa pitäjässä ja täällä levänneet, kuoli heistä eräs ratsastaja mainittuun tarttuvaan tautiin, johon tautiin sitten 7 henkilöä menetti henkensä Vakkurin talossa ja 3 Laurin talossa. Rutto ei onneksi levinnyt muualle — —.

Ison vihan aikana v. 1716 tai 17 on täällä pitäjässä raivonnut vaarallinen eläinrutto, jonka kautta melkein kaikki sarvikarja sortui, paitsi muutamia vasikoita ja harvoja vanhempia eläimiä. Vaikeitten kyytimatkojen takia ovat samoin melkein kaikki pitäjän hevoset hävinneet samana rauhattomana aikana, muutamia varsoja lukuunottamatta. Tässä kauheassa tilassa piti asukkaiden hankkia yksi postihevonen manttaalia kohti, ja vaikka 8 taloa luettiin yhteen manttaaliin, ovat useimmat kumminkin mitä suurimmalla vaivalla voineet koota niin paljon rahaa, kuin tuon kalliin juhdan lunastamiseen tarvittiin. Kun lisäksi nämä hevoset olivat ajetut pilalle ja kuolleet, komennettiin jokainen mies, joka vain oli jotenkin kykenevä, itse kantamaan viljan ja muut ruokatavarat Hämeenlinnan ja Turun välillä. Maata viljellessään piti heidän myös itse vetää auraa samoinkuin myös heinänja viljankorjuussa itse toimittaa kantaminen, mikä näillä tienoin ei muuten ole tavallista.

Mainittuna murheellisena aikana oli lisäksi toisinaan niin suuri puute suolasta, että sitä ainoastaan lusikottain myytiin. Nämä vaikeat vaivat toivat seurassaan pakottavan nälänhädän; sillä sitten kun he eivät yllämainituista syistä ehtineet tai voineet peltojaan tarpeellisesti hoitaa, täytyi heidän täysiarvoinen omaisuutensa, vaatteet ja muut taloustavarat kalliin leivän takia menettää. Ja kun tämä kaikki meni, ei onnettomalla kansalla ollut elatuksekseen muuta kuin ainoastaan kuorta ja pettua. Niin perin murheellisena aikana kirjoitettiin myöskin paras ja reippain mies joka manttaalista väkivalloin sotaväkeen ja kuljetettiin Venäjälle sidottuna. Tästä miehistöstä kuolivat useimmat Pietarissa ja muut Siperiassa. Sittenkuin Korkein ilahdutti koko maata mieleisellä rauhalla,

ja Ruotsin alamaiset saivat lähteä takaisin maahansa, ei enempää kuin 4 miestä mainitusta miehistöstä tänne pitäjään palannut takaisin. — Viimeisen venäläisvaltauksen aikana, joka kesti syksystä 1742 syksyyn 1743, oli Somero jälleen surkuteltavassa tilassa. Sillä paitsi niitä vaivoja, joita vihollisten hyökkäys mukanaan toi, rankaisi Korkein tätä pitäjää samoin kuin koko maata vaikealla nälällä. Edellisenä ja samaten viimemainittuna vuonna olivat kesät hyvin kylmiä ja lyhyitä, josta johtui, että hallat monin paikoin turmelivat vuodentulon, ja ruista, joka ei ehtinyt tarpeeksi kypsyä kylvöaikaan, täytyi kuitenkin käyttää siemeneksi. Tällainen ruis nousi kyllä syksyllä vähän oraalle, mutta sillä ei ollut voimaa kestää yli talven, jonka tähden keväällä murheella täytyi nähdä pellot aivan mustina ja maamiesten tulevan aivan surullisiksi. Silloin ei ollut muuta keinoa kuin kuusenkaarna onnettoman elämän ylläpidoksi. Rahat ja omaisuus jätettiin mielellään venäläisten käsiin rakkaista ruisjauhoista, joita silloin Helsingissä oli myytävänä. 30 taalaria kuparirahaa annettiin silloin jauhomatosta, joka sisälsi ruotsalaisen laskun mukaan 40 kappaa. Vuonna 1752 sortui täällä joukko karjaa, lampaita, sikoja ja hevosia karjaruttoon, mikä saman vuoden kirkonkirjoissa pantiin merkille. Ei tiedetä mistä mainittu karjarutto johtui; se on varma, että paikottain kasvaa täällä pitäjässä soisilla seuduilla järvien ja jokien rannoilla hyvin myrkyllistä yrttiä, Cicuta virosa, jota asukkaat kutsuvat osaksi jaloyrtiksi, osaksi jalojuureksi, isoyrtiksi tai myös katkoksi ja josta myös täällä karja toisinaan sortuu, kun ne nälän pakottamina syövät niitä. Mutta kun sitä löytyy täällä yhtä paljon toisena kuin toisenakin vuonna, niin ei syytä mainittuun karjan kuolemiseen voi panna tämän vahingollisen kasvin viaksi. Muuten on paljon eli neljäksen karjasta täytynyt joka kesä sairastua punatautiin, ja tapahtuu, että eläimiä myös sortuu siihen; oikeata syytä tähän ei ole voitu saada selville. Karjalaidun on kuitenkin täällä pitäjässä melkein kaikkialla hyvä, ja raittiin sekä lähde- että järviveden saanti on täällä hyvä. Täällä on kyliä, joiden takamailla on yli 60 kuohulähdettä. Täällä Someron emäkirkossa säilyte-

tään myös hopeasta tehtyä ohrantähkää, joka on hopeakorressa, vähän enemmän kuin puoli korttelia pitkä, josta on kaksi kertomusta: muutamat sanovat, että sen ovat kirkkoon ostaneet kaikki seurakunnan jäsenet ja tänne ripustettu muistoksi siitä, että Korkein vaikean nälänhädän jälkeen siunasi pitäjää runsaalla ohrasadolla, jota silloin kaikkialla oli kylvetty, koska osalla ei ollut paljon ruista kylvää syksyllä, tahi myös, että rukiinoras turmeltui kokonaan talvella, joten heidän keväällä täytyi uudestaan kylvää peltonsa ohralle. Muutamat taas selittävät päinvastoin, että tämä hopeainen ohrantähkä on ostettu kirkkoon vaikean vuoden muistoksi, jolloin ohra tuli täyteen nokea, etteivät maamiehet saaneet mitään pelloiltaan; kuitenkin pidetään edellinen mielipide todenmukaisempana.

Tällä pitäjällä on ollut se ilo ja se on nauttinut sitä kunniaa, josta sangen harvat pitäjät Suomessa voivat ylpeillä, se on antanut majapaikan kahdelle Ruotsin suurelle kuninkaalle. Kaikki vanhukset täällä pitäjässä kertovat yhdenpitävästi, että kun muistossa kunnia-arvoinen kuningas Kaarle IX paluumatkallaan Viipurista kulki tämän pitäjän lävitse, oli hän yli yön Sepän (Seppäs) tilalla Oinasjärven kartanossa. Mutta vuosilukua ja aikaa he eivät voi mainita. V. 1752 oli taas tämän pitäjän asukkailla kuvaamaton riemu, että H. M. kuningas Adolf Fredrik oli yli yön, joka oli heinäk. 9 ja 10 p:n välissä, Pitkäjärven kartanossa tässä pitäjässä; sillä sittenkuin H. K. M. korkean seurueensa kanssa illalla matkusti Hämeenlinnasta, saapui hän auringon noustessa 9 p:nä Pajulan kylään, missä papisto ja useita säätyhenkilöitä ynnä paljon talonpoikia oli H. K. M. kohtaamassa kunniaportilla, joka sanottuun kylään oli pystytetty; josta H. K. M. jatkoi matkaa Pitkäjärven kylään; täällä hankki H.K. M. tietoja täällä maalla tavallisesta kyntötavasta härjillä ilman ohjaksia ja kaksihaaraisesta aurasta, jota täällä käytetään. Illalla huvitteli H. K. M. metsästyksellä ja seuraavana päivänä, eli heinäk. 10 p:nä, senjälkeen kun kuninkaallinen ylihovisaarnaaja Lytkeinan oli pitänyt aamurukouksen, matkusti H. K. M. pois klo 10—11 Turkuun.

9 §

V. 1748 perusti tirehtööri Jacob Reinholt de Pont kuninkaallisella privilegiumilla Sillanpään kylän tiloille, jotka käsittivät kuusi taloa, Åvikin lasitehtaan. Se on ensimäinen laatuaan maassamme. Tehtaassa oli alkujaan vain 2 lasinpuhaltajaa, molemmat uskonnoltaan katolilaisia. Toinen näistä kuoli ennen pitkää ja toinen sai korkean ikänsä takia eron. Heidän jälkeensä tuli toisia, 2 saksalaissyntyistä ja 7 omanmaalaista. He työskentelevät kahdessa sulattamossa, jotka yhteensä käsittävät 12 työhuonetta. Mainituista mestareista puhaltaa 6 levy- ja ikkunalasia, 2 juoma- ja viinilaseja sekä yksi pulloja (bautiller) ja apteekkilaseja. Näistä lajeista on „valkoinen lasi" eli kristalli, mistä juoma- ja viinilasit tehdään, parhaita ja kallisarvoisimpia. Mutta ikkunalasi, jota valmistetaan useita satoja laatikoita, tuottaa eniten. Valmis lasi myydään yli koko valtakunnan ja pieni osa kuljetetaan Venäjälle. Tehtaalla on väestöä n. 100 henkeä. Lasitehtaalle ovat pitäjän talonpojat tilaisuudessa myömään puita, tuhkaa ja muita „maalaistavaroita", jotapaitsi he ansaitsevat rahaa ajosta ja päivätöistä.

Lasitehtaan osakkaina ovat mainittu tirehtööri de Pont ja kauppias Jacob Bremer Turusta. Yhtymälle kuuluu 1½ rusthollia, 4 rälssi- ja 8 verotilaa, useita torppia ja uudistaloja. Sitäpaitsi oli tiilitehdas ja saha, joka 1761 kumminkin muutettiin Kosken kappeliin.

Työväestölle, joka osaksi on ruotsalaista, osaksi suomalaista, palkkaavat tehtaan omistajat papin. V. 1761 valittiin tähän toimeen Mag. Lars Leiman.

Tammelan kihlakunnan tuomiokirjat kaksisataa vuotta sitten.

Julkaissut

Jalmari Finne.

Seuraavat kolme pöytäkirjaa Tammelan kihlakunnan käräjiltä vuonna 1724 löytyvät Suomen Valtionarkistossa Sääksmäen tuomiokunnan kokoelmassa. Puhtaaksikirjoitetut kappaleet näitä tuomiokirjoja ovat palaneet Turun kaupungin palossa ja ainoastaan käräjillä laaditut konseptit ovat säilyneet. Alkuperäiset tuomiokirjat ovat laaditut ruotsinkielellä, mutta on nyt suomennoksessa koetettu mahdollisimman suuressa määrässä noudattaa sen ajan sanontatapaa oikeudenkäytössä.

Tuomiokirjat antavat paljon tietoja oloista heti Isonvihan jälkeen. Erittäin valaisevia ovat selostukset taloista, jolloin nähdään, miten suurta vahinkoa tuo historiamme synkin aika on tuottanut maalle.

Vuonna 1724 maaliskuun 16, 17 ja 18 päivänä pidettiin varsinaiset kihlakunnan talvikäräjät Tammelan ja Someron Yhteisen kansan ja rahvaan kanssa Kydön Nimismiehentalossa, jolloin oli läsnä Kruununvoudin sijasta Komissaario Erik Biström ja seuraavat vakinaisesti asuvat ja valantehneet Lautamiehet

Henrik Martinpoika Haudankorvalta, Jakob Niilonpoika Ihamäestä, Yrjö Jakobinpoika Pyölistä, Simon Simoninpoika

Levältä, Henrik Johaninpoika Hykkilästä, Matti Henrikinpoika Kiipulta, Tuomas Martinpoika Sukulasta, Henrik Bertilinpoika Haapaniemestä.

Kuninkaallisen Majesteetin Kaikkeinarmollisimmat Asetukset luettiin tässä tilaisuudessa alamaisimmasti noudatettaviksi.

Kruunun nimismies Abraham Orel oli haastanut oikeuteen rakuunan Yrjö Blomin Ihamäen kylästä Someron pitäjästä sekä Maria Sigfridintyttären Susikkaalta, joista rakuunan 1719 olivat Venäläiset ottaneet Sotilaaksi ja vielä oleskelee Venäjällä, pyytäen, että koska nämä olivat pitäneet lihallista yhteyttä keskenään ja Maria Sigfridintytär oli tullut raskaaksi sekä synnyttänyt viimeksi kuluneen marraskuun 3 päivänä lapsen, että heidät nyt tästä asiasta tuomittaisiin: Mutta koska ei Yrjö Blom eikä Maria Sigfridintytär voineet todistaa, edellinen, että hän oli naimaton ja jälkimmäinen, elääkö hänen miehensä vielä vai onko kuollut, niin lykättiin asia siksi, kunnes Tuomioistuin tästä voi selvän saada.

Koska Kopilan Säterirustholli Venäjän vallan aikana rakennusten, sisustuksen sekä tilusten ja irtaimen omaisuuden suhteen oli hävitetty, niin pyysi Kapteeni, Jalosukuinen Herra Johan Anders Jägerhorn, että Nimismies Abraham Orell ja Lautamies Jakob Niilonpoika Ihamäestä, jotka paikan päällä rauhan tultua olivat rusthollin ja sen tiluksen tarkastaneet, tästä antaisivat kertomuksensa, jolloin yllämainitut yhdessä Lautakunnan ja läsnäolevan rahvaan kanssa todistivat, että sittenkuin tästä Rusthollista oli viety Turkuun 18 kappaletta ikkunoita, olivat Venäläiset käyttäneet rakennuksia talleina ja siten hävittäneet rakennusten kaiken sisustuksen, olivat ottaneet kaiken karjan, polttaneet kaikki aidat, joten pellot olivat nurmittuneet ja niityt suureksi osaksi metsittyneet, joten, kun Herra Kapteeni rauhan teon jälkeen otti tämän Rusthollin haltuunsa, se oli kokonaan autiona, mistä tämä todistukseksi annetaan.

Kapteenin Jalosukuisen Herran Johan Anders Jägerhornin pyynnöstä kiellettiin nyt kaikkia naapureita Viuvalan kylässä Someron pitäjässä kuuden hopeamarkan sakon uhalla

harjoittamasta mitään ilkivaltaa Herra Kapteenin pelloilla ja niityillä, mitä pahaa tapaa he olivat noudattaneet Venäläisen vallan aikana.

Viimein tyytyi Kapteeni Jalosukuinen Herra Johan Anders Jägerhorn Sisarensa Jalosukuisen Rouvan Hebla Helene Jägerhornin puolesta sopimukseen Kappalaisen Herra Ericus Limneliuksen kanssa, että koska Kappalainen sitoutuu ensi syksyksi toimittamaan tiineen kahden vuotiaan vasikan Rouva Jägerhornille, vaikkakin hän jo vuonna 1713 oli takaisin jättänyt sekä Lehmän että vasikan, jotka hänellä oli ollut ruokittavana Neiti Mertha Gyllnerin puolesta, niin luopuu Herra Kapteeni Sisarensa puolesta kaikista vastaisista vaatimuksista.

Sitten kun Kreivillisen herrasväen puolesta inspehtoori Hyvinuskottu Georg Sveidel oli syyttänyt herrasväen lampuotia Martti Jakobinpoikaa Kartanonkylästä, joka laiskuutensa ja huolimattomuutensa kautta oli kaikin tavoin päästänyt tämän talon rappioitumaan, ja sen lisäksi oli rikkonut oven sekä kaksi mallaslaudetta, mitkä hän sitten oli polttanut sekä kaiken lisäksi kaksi rakennusta, ladon ja aitan Venäjän vallan aikana myynyt ja vieläpä oli jäänyt runsaasti Vuokravelkaa, pyysi hän, että tämä lampuoti siitä nyt laillisesti irtisanottaisiin, ellei hän voi hankkia hyväksyttäviä takuumiehiä puolestaan; pidättäen myöskin vastaisuudessa itselleen oikeuden uloshakea rakennukset niistä taloista, jotka ne olivat itselleen ostaneet, koska tämä Martti Jakobinpoika ei mitään omista. Ja kun sekä nimismies Orell että Lautakunta todistivat tämän Martti Jakobinpojan laiskaksi ja kelvottomaksi Mieheksi, jonka puolesta ei kukaan tahdo mennä takuuseen, niin sanottiin hän nyt tässä tilaisuudessa irti talosta ja Inspehtoorille annettiin vapaus hankkia taloon kunnollinen asukas, mikä kaikki asiakirjoihin merkittiin.

Myöskin Inspehtoorin Hyvinuskottu Georg Sveidelin pyynnöstä huudatettiin kolmannen kerran Sigfrid Jakobinpojan talo Jaakkola Kiipun kylässä karttuneen verorästin vuoksi, joka nousee 484 talariin 10 äyriin hopearahaa.

Puolet Talpian perintö Rusthollista huudatettiin nyt toi-

sen kerran Herra Kapteeni Christian Sahlon pyynnöstä sen Välikirjan perustuksella, minkä hän oli tehnyt Anna Yrjöntyttären kanssa.

Herra Johan Woivalenius vaati Hovioikeudenpapin Johan Watzin puolesta Johan Sakariaanpojalta Kinnulan (Kimalan?) kylästä Rakolan talosta 33 talarin ja 30 äyrin pääomaa, minkä hän oli lainannut tämän Anoppi-vainajalle Maria Eskontyttärelle heinäkuun 11 päivänä 1710, josta Kuninkaallisen Hovioikeuden tuomio on annettu, esittäen nyt Laskunsa 3 päivältä huhtikuuta 1723 yhdessä korkoineen ja kuluineen siihen asti pääoman kanssa karttuneen määrän 77 talaria 13 ja 6|15 äyriä kuparirahaa. Mutta Johan Sakariaanpoika kieltäytyy tätä velkaa maksamasta, koska hän siihen aikaan ei taloa omistanut, vaan arvelee, että hänen velipuolensa Simon Bertilinpoika, joka taloa on hallinnut ja kaiken omaisuuden hallussaan pitänyt ja hävittänyt, saisi vastata tästä velasta. Simon Bertilinpoika Halikkalan kylästä Marttilan pitäjästä, joka nyt oli haastettu oikeuteen, tunnusti kyllä, että tämä velka oli tehty sinä aikana, jona hän oli vaimovainajansa kanssa naimisissa, ja oli tämä sillä lunastanut Kuninkaalliselta Hovioikeudelta tuomion, mikä koski hänen etuoikeuttaan Rakkolan taloon 9 päivältä heinäkuuta 1710, Mutta hän sitten omilla varoillaan yhdessä vaimonsa kanssa oli lunastanut tämän talon perintötilaksi jälleen, valittaen, että vastoin Kuninkaallisen Hovioikeuden tuomiota Holhoojat ja perilliset hänen vaimonsa kuoleman jälkeen ajoivat hänet talosta, vakuuttaen, ettei hän mitään sieltä ottanut mukaansa, arvellen, että perilliset, jotka olivat saaneet kaiken omaisuuden huostaansa, määrättäisiin myös velka suorittamaan, luvaten tämän kaiken valalla vahvistaa, samoin väittäen, ettei hän ottanut mukaansa mitään talon tavaroista muuttaessaan sieltä pois. Tämän jälkeen tekivät Johan Sakariaanpoika ja Simon Bertilinpoika Oikeuden kehoituksesta seuraavan sovinnon, että koska nyt Simon vapaaehtoisesti suostuu kädenlyönnillä sen vahvistaen maksamaan Johan Watzille 20 talaria kuparirahaa vaikka hän ei olekaan mitään omaisuutta hyväkseen nauttinut; niin lupaa myös Johan maksaa Watzille

kerta kaikkiaan neljäkymmentä viisi talaria kuparirahaa, mihin Valtuutettu myöskin viimein suostui. Minkä sopimuksen Oikeus Kuninkaallisen Majesteetin Oikeudenkäyntijärjestyksen mukaan 4 päivältä heinäkuuta 1695 tuomitsi pysyväiseksi.

Seppä Johan Bertilinpoika Kankaisista haki myös nyt Elias Matinpojalta Vieremästä kuolleen setänsä seppä Johan Henrikinpoika Utterin jälkeenjäänyttä omaisuutta, Mutta koska Inspehtoori Hyvinuskottu Georg Sveidel nyt niinkuin ennenkin pidätti herrasväkensä puolesta oikeuden, ettei tässä mitään päätettäisi, ennenkuin hän oli Ruotsista saanut rästiluettelon, tietääkseen, oliko hänen herrasväelleen jäänyt mitään velkaa, koska yllämainittu seppä oli asunut Mattilan talossa Vieremän kylässä, vai ei, sen lisäksi oli tämä saanut haltuunsa joukon herrasväen sepänkaluista, vaikka hän ei tiennyt, mitä niihin oli kuulunut, luvaten heti tästä tiedon saatuaan siitä ilmoittaa Johan Bertilinpojalle; Tämän vuoksi ja ottaen tämän kaiken varteen, katsoo Oikeus kohtuulliseksi lykätä tämän asian ratkaisun siihen asti, kunnes Inspehtoori Sveidel saa tiedon, onko Johan Utter vainaja jäänyt mitään taloon velkaa vai ei.

Sekä Luutnantti Jalosukuinen Christoffer Armfelt että nimismies Abraham Orell pyysivät, että koska Reko Erikinpoika Someron pitäjästä Pitkäjärven kylästä oli luovuttanut Vähäkartanon talon jalosukuiselle Herra Paroonille ja Maaherralle, hänet karkotettaisiin talostaan, mistä asiasta viimeksi kuluneen helmikuun 1 päivänä oli päätetty, että kruununvouti Hellsing siitä ottaisi selkoa, ja tahtoi oikeus nyt Reko Erikinpojan läsnäollessa kuulustella valan nojalla Siltavouti Lars Sikstuksenpoikaa, oliko Reko Erikinpoika pakoitettu luopumaan talostaan, sekä lautamiestä Juho Jakobinpoikaa Pyölistä, koska nämä olivat läsnä silloin, kun Reko vapaaehtoisesti ja ilman mitään pakkoa elokuun 11 päivänä 1723 laaditun kauppakirjan mukaan luovutti talon Luutnantti Armfeltille, koska hän ei enää pystynyt tätä taloa hoitamaan. Tämän jälkeen astui oikeuden eteen Lauri Sikstuksenpoika ja jääväämättä valallaan kertoi, että sittenkun katselmuskirjoit-

taja Leonhard Sparff ja Nimismies Orel olivat tulleet Könnin taloon Reko Erikinpojan talosta pidettyään siellä talonkatselmuksen oli katselmuskirjoittaja kertonut hänelle, että Reko vapaaehtoisesti jättää talonsa varattomuuden vuoksi, ja kun sitten Reko sinne noudettiin, oli hän kuullut tämän kiittävän Jumalaa, kun pääsee talostaan, koska hänellä ei ole mitään siemenviljaa eikä pysty enää sitä hoitamaan, iloiten siitä, että Luutnantti Armfelt ottaa talon vastaan, ja voi hän valallaan vakuuttaa, ettei hän siinä huomannut mitään pakkoa, tämän jälkeen muutti Reko Eerikinpoika perheineen Turun lääniin Marttilan pitäjään ja on myös Reko hänelle joku aika sen jälkeen kertonut, ettei hän enää tahdo ottaa vastaan taloaan Pitkäjärven kylässä, vaikka Luutnantti Armfelt sen hänelle luovuttaisi kaikkine kylvöineen, enempää ei hän tiennyt. Lautamies Yrjö Jakobinpoika kertoi vannotun lautamiesvalansa nojalla, että Reko oli hänelle kertonut Nimismiehen läsnäollessa, että hän tahtoo jättää talonsa, koska hänellä ei ole siemenviljaa ja mieluummin on toisen luona vuokraajana. Nimismies Orell oli kehoittanut Rekoa tarkkaan harkitsemaan, minne hän menee vaimoineen ja lapsineen, mutta oli Reko vastannut, että hän mieluummin on vuokraajana toisen luona tai ottaa haltuunsa toisen autiotilan kuin jää sinne. Luutnantti Armfelt oli myös sanonut Rekolle, ettei hän tahdo pakoittaa tätä lähtemään, jos tämä vain tahtoo jäädä sinne ja maksaa Veronsa, mutta Reko oli siitä jyrkästi kieltäytynyt, koska hän ei mahda eikä voi sitä hoitaa, eikä hän tässä tilaisuudessa ollut kuullut mistään pakosta, vaan että Rekoa pikemmin oli kehoitettu jäämään paikalleen, mistä tämä kaikki annettakoon todistukseksi.

Vänrikki Herra Adam Limatius, joka siirron kautta on muutettu vänrikin virkataloon Kydön kylässä, valitti, että virkatalon vuokraaja Jakob Henrikinpoika, joka, vaikka olikin saanut kolmen vuoden verovapauden ja vuonna 1725 rupeaisi suorittamaan veroa, ei ollut talossa käyttänyt vähäkään työtä rakennusten tai peltojen parantamiseen, minkä vuoksi hän oli pakoitettu pyytämään Kenraaliluutnantilta Jalosukuiselta Herralta Carl Armfeltilta, että hän itse saisi

yllämainittua taloa viljellä, mihin hän kuluneen maaliskuun 5 päivänä on saanut yllämainitun herran suostumuksen, etenkin, koska tämä vuokraaja ei ole hankkinut mitään takaajaa eikä mitään takaajaa saisikaan, ja pyysi, että Nimismies Orell, joka on hänen lähin naapurinsa, kertoisi, mitä talossa on tehty vapausvuosien aikana. Nimismies Orell kertoi, että mitä huoneisiin tulee, niin ei hän näinä vaikeina aikoina ole niitä yhtään korjannut, pelloilla on hän kyllä hiukan työskennellyt, mutta katovuoden tähden ei ole voinut kylvää. Jakob Henrikinpoika valitti myös näitä vaikeita aikoja, jotka olivat estäneet sekä häntä että monia muita työstä, ja että Venäläiset ryöstivät hänet aivan putipuhtaaksi, näyttäen Vääpeli Sröbollin kuitin helmikuun 22 päivältä 1723, jolla hän todisti 1722 vuoden Veroa maksaneensa tälle 20 kappaa viljaa ja 5 talaria 26: 16 hopearahassa, sanoen, ettei hän enempää voinut saada rauhan solmiamisen jälkeen aikaan, mikä kaikki merkittiin.

Koska ne 7 naapuria, mitkä kuuluivat Kaukolan kylässä siihen manttaaliin, minkä puolesta Matti Henrikinpojan poika Portaan kylästä otettiin Sotilaaksi Venäjän vallan aikana, nyt sitoutuivat jokainen maksamaan Matti Henrikinpojalle yhdeksän talaria kuparirahaa, niin tuomittiin heidät tämä nyt suorittamaan Kuninkaallisen Majestettin Oikeudenkäyntijärjestyksen mukaan 4 päivältä heinäkuuta 1695.

Tuomas Simonpoika Talpiasta tuomittiin oman tunnustuksensa perustuksella maksamaan Johan Andersinpojalle Haudankorvalta neljä talaria 24 äyriä hopearahaa Oikeudenkäyntikuluja.

Matti Henrikinpoika, Yrjö Matinpoika, Anders Matinpoika, Matti Sigfridinpoika, Anders Martinpoika, Lauri Aleksanterinpoika Kultelan kylässä, Mikko Simoninpoika, Johan Johaninpoika, Yrjö Jakobinpoika ja Simon Henrikinpoika Pajulan kylästä, Gabriel Andersinpoika, Karl Henrikinpoika ja Lauri Knutinpoika Joensuun kylästä tuomittiin nyt Oikeuden edessä tekemänsä sopimuksen mukaan kukin maksamaan Matti Henrikinpojalle Kultelan kylästä häneltä otettujen trossihevosten hinnan yksitoista talaria kuparirahaa Kauppakaaren 8 luvun mukaan.

Koska Siltavouti Lauri Sikstuksenpoika Ratsumestarin Jalosukuisen Herran Johan Ramsen vaatimuksesta käsi raamatulla vannoi valan ja kertoi samalla tavalla kuin on aikaisemmin tehnyt Herra Ratsumestarille antamassaan kirjallisessa todistuksessa Luutnantti Beckborg vainajan omaisuudesta, minne se oli joutunut, ja on myös jättänyt takaisin sen, mikä vielä on tallella Herra Ratsumestari Ramselle ja tilitykseen myös on merkitty; niin väitti hän nyt lujasti, että kun Luutnantti Beckborg vainaja sai hänet ottamaan vastaan hänen omaisuutensa sillä ehdolla, säilytettäväksi, että jos hän palaisi takaisin, niin oli hänelle annettava takaisin kaikki, mitä oli voitu säilyttää, muussa tapauksessa hän saisi kaiken pitää omanaan, koska hänellä ei mitään perillisiä ole, mutta hänen yhtäkaikki täytyi kaikesta omaisuudesta luopua, minkä hän otti valalleen, niin katsoi Oikeus kohtuulliseksi hänen kolme kertaa näille käräjille tekemänsä matkan vuoksi ja sen huolellisuuden vuoksi, millä hän oli säilyttänyt nyt takaisin jättämänsä tavarat, ainakin tuomita hänelle 2 talaria hopearahassa, varsinkin koska hän heti oli valmis jättämään ilman mitään korvausta sen, mikä sitten myöhemmin kuitenkin otettiin vastaan. Katsoen tähän kaikkeen katsoi Oikeus kohtuulliseksi tuomita Siltavouti Lauri Sikstuksenpojalle 6 markkaa hopearahassa, mitkä Herra Ratsumestari on suorittava Luutnantti Beckborg vainajan omaisuudesta, mikä nyt on hänen huostassaan.

Koska vanha sotapalveluksesta Hyljätty Sotilas ja nykyään itsellinen Erik Henrikinpoika Saarten kylästä on kutsunut luokseen Lukkarin Matti Sigfridinpoika Helinin, jotta tämä ja Lautamies Matti Henrikinpoika Kiipun kylästä ja Yrjö Bertilinpoika Saarista merkitsisivät kaiken hänen pienen omaisuutensa, koska hän aikoi mennä uusiin naimisiin. Niin näytti yllämainittu Lautamies Kiipu seuraavan tilityksen, joka sanasta sanaan kuuluu näin: Vuonna 1723 Kesäkuun 12 päivänä kutsui vanha sotapalveluksesta eron saanut eli itsellinen Saarten kylässä Erik Henrikinpoika, millä on elossa pieni 3 vuoden vanha poika, katsomaan ja merkitsemään hänen vähäisen omaisuutensa, koska hän aikoi mennä uusiin

naimisiin leskivaimon Lisbeta Joonaantyttären kanssa Vaulammin kylästä. Omaisuus: Karjaa, 1 lehmä à 9 talaria, kaksi hiehoa yhteensä 9 talaria, lammas ja karitsa 1 talari 28 äyriä, Vaatteita 1 sarsihame 2 talaria 16 äyriä, sarkaröijy 1 talari 16 äyriä, Rautaisia työkaluja 1 kirves 24 äyriä, 1 viikate 16 äyriä, 1 sirppi 8 äyriä, yhteensä 25 talaria 12 äyriä kuparirahassa, sekä ilmoitti samalla, että tämä sotilas, joka sairauden tähden ei voinut paikalle saapua, on valmis valallaan vakuuttamaan, ettei hänellä enempää ole, mistä tämä todistukseksi annetaan.

Klemet Yrjönpojan Minkiöltä pyynnöstä määrätään Lautamiehet Simon Simoninpoika Levältä ja Matti Henrikinpoika Kiipulta ensi kesänä hänen pelloillaan tangoittamaan äyrin ja aurtuan mukaan.

Rusthollari Mikko Matinpoika Tasso Kokolta vaati Rusthollarilta Tuomas Henrikinpojalta Torrolta silloisen Herra Paroonin ja Maaherran mutta nyt Valtakunnanneuvoksen korkeasti jalosukuisen Herra Kreivi Johan Creutzin antaman päätöksen mukaan 8 päivältä kesäkuuta 1708, mikä kuuluu näin. Koska yllämainittu Erik Sigfridinpoika siirrettiin numeroon 101 Torron kylässä asianomaisen pyynnöstä on hänen siis saatava tältä korvauksensa, sen mukaan kuin he keskenään sopivat. Helsingissä aika kuin yllä. tämän vuoksi onkin Tuomas Henrikinpoika sopinut hänen kanssaan Oikeuden edessä luvaten maksaa 120 talaria kuparirahassa, mitä ei Tuomas voinut kieltääkään, ja myös tästä summasta jo maksanut 45 talaria ja muutamia äyrejä kuparirahaa, arvellen tämän kautta riittävästi todistaneensa, että hänellä on oikeus saada Jäännöskin sekä korko rahoistaan ja vaivanpalkkansa. Mutta kun Tuomas nyt teki sen väitteen, että paitsi sitä on Luutnantti Jalosukuinen Jakob Anders Ögnelod antanut todistuksen Kutilassa 24 p. Lokakuuta 1723, mikä kuuluu näin. Minulle kertoo rusthollari Matti Tuomaanpoika Torron kylästä Tammelan pitäjässä N:o 101 Sääksmäen komppaniasta, että Rusthollari Tasso Kokon kylässä Urjalan pitäjässä N:o 29 väittää, että tämän ratsumies olisi siirretty edelliseen numeroon pyytäen minulta allekirjoittaneelta, joka yllämaini-

tussa komppaniassa olen ollut luutnanttina todistusta, miten asian laita on, Siksi tahdon minä tässä kertoa, että Erik Sigfridinpoika, jota asia koskee, on siitä asti, kun hän N:o 89 puolesta tuli sotaväkeen ollut Kuurinmaalla aina vuoteen 1708 jolloin hän muun siellä olleen miehistön kanssa vasta tuli Rykmenttiin, ja oli hän uudessa numerossaan syksyyn asti, jolloin hänet kelvottomuuden tähden hyljättiin ja tehtiin trossipojaksi, niin ettei hän koskaan ole ollut siirretty numeroon 101, mistä Tasso sen tiedon olisi saanut, ei voi tietää, vaan näyttää hän väittävän sellaista, joka ei ole perusteltua, sitä eivät taida ainoastaan me vielä elossa olevat Herrat Upseerit ja ratsumiehet todistaa, vaan minäkin annan tämän Rusthollari Tassolle N:o 101 todistukseksi, minkä nimelläni ja allekirjoituksellani vahvistan. Niin ovat myöskin Ratsumies Anders Jakobinpoika Kämpi ja Mikko Simoninpoika Torro valan vannottuaan Marraskuun 2 päivänä 1723 kertoneet, että N:o 101:n puolesta ratsasti Ratsumies aina siihen asti, kunnes he ratsastivat Puolasta Liettuaan, mutta silloin vanhuutensa vuoksi hyljättiin, eikä koskaan N:o 89 siirretty N:oon 101, vaan ratsasti hän aina oman numeronsa puolesta siihen asti, kunnes hänet pantiin trossipojaksi, koska hän ei ollut siksi roteva, että olisi voinut sellaisen matkan kestää, kuoli sitten Kasaikkain maassa ennenkuin he joutuivat Pultavan luona vangiksi, ja tietävät nämä vielä sen lisäksi kertoa, että sen jälkeen kun miehistö väheni siitä telttakunnasta, missä N:o 101 oli heidän kanssaan ollut, siirrettiin viimein N:o 89 sinne. Mikko Tasso selitti tähän, että tässä asiassa eivät Luutnantti Ögnelodh eivätkä Ratsumiehet voi antaa mitään tietoa, koska ne, jotka olivat Kuninkaan armeijan kanssa, eivät tiedä, mitä Helsingissä tapahtui, sillä Luutnantti Jägerhorn, jolla oli mukanaan Sotilasluettelot ja oli ollut Rekryyttejä noutamassa ei enää päässyt yhtymään Kuninkaan armeijaan, vaan täytyi hänen jäädä Riikaan, missä hän kaatuikin. Kaiken sen vuoksi, mitä molemmin puolin näin on esitetty, katsoo Oikeus tarpeelliseksi kääntyä korkeastijalosukuisen Herra Paroonin ja Maaherran puoleen nöyrimmin tiedustellen, eikö niistä luetteloista, mitkä olivat

Luutnantti Jägerhorn vainajalla, joka oli ollut Rekryyttejä noutamassa, voitaisi nähdä, että koska Torron Rustholli N:o 101 oli ilman Ratsumiestä ja Varustusta olisi Tasson Rusthollista N:o 89, jolla oli kaksi Ratsumiestä siirretty toinen N:oon 101, mihin myös silloisen Herra Paroonin ja Maaherran päätös perustuu, jotta kihlakunnan oikeus sitä lujemmin voisi perustaa päätöksensä näiden riitapuolien välillä.

Yrjö Johaninpojalle Jänhijoelta (Janjåki) tuomittiin Erik Sigfridinpoika samasta kylästä maksamaan jälellä olevaa Härän vuokraa neljä talaria kuparirahassa sekä 24 äyriä kuluja.

Inspehtoori Hyvinuskottu Georg Sveidel sekä kaikki Jokioisten läänissä olevat asukkaat valittivat, että yleinen maantie, joka kulkee melkein koko Tammelan halki ja kutsutaan Sorvastoksi, varsinkin Venäjän vallan aikana joutui niin huonoon kuntoon, ettei sillä enää kukaan ihminen ilman suurinta hengenvaaraa voi kulkea, ja vaikka Jokioisten läänille, paitsi tätä Sorvaston tietä, on jaettu paljon tieosuutta; niin Tarjoutuvat he kuitenkin parhaansa mukaan korjaamaan tämän tien, jos myös se osa Tammelan pitäjää, mikä myös joka tapauksessa ja ehdottomasti Turunmatkoillaan käyttää tätä tieosuutta hänen Armonsa Herra Paroonin ja Maaherran käskystä määrätään ottamaan siihen osaa, jotta tämä tie tässä läänissä vihdoinkin korjattaisiin ja se osa, mikä kuuluu Turun lääniin, pantaisiin kuntoon, minkä asian Oikeus korkeasukuisen Herra Paroonin ja Maaherran harkittavaksi nöyrimmästi alistaa sitä suuremmalla varmuudella, kun varsin hyvin tiedetään annetun määräys hävitettyjen teiden kunnossapidosta, vaikkakaan tämä monin paikoin vastahakoisissa ei ole suurtakaan saanut aikaan.

Pyysi Kappalainen Herra Ericus Limnelius, että koska hän aikoo mennä uusiin naimisiin, että allekirjoittanut yhdessä jonkun Lautamiehen kanssa tulisi hänen luokseen pitämään perinnön jakoa hänen Vaimovainajansa jälkeen hänen ja hänen pienen poikansa välillä, Mutta koska nyt sellaiseen toimitukseen käräjätermiinien välillä ei ollut aikaa eikä tilaisuutta, niin jätti Herra Limnelius oikeuteen tilityksen kaikesta omaisuudestaan, joka nousee ainoastaan 309 talariin ku-

parirahaa, luvaten sen valallaan vahvistaa, mutta jotta hänen pojallaan ei vastaisuudessa olisi mitään syytä tässä asiassa valittaa, niin lupasi Herra Limnelius Isän hellästä rakkaudesta tälle pienelle pojalleen, joka nyt on kuudennella vuodellaan, kaksi sataa talaria kuparirahaa Äidinperintöä, ja koska kaikesta tästä Oikeus ei voi mitään muuta havaita kuin että Herra Limneliuksen poika täten on laillisesti saanut perintönsä, niin tuomitaan ja annetaan tämä asianomaisille laillisesti todistukseksi noudatettavaksi.

Talollinen Henrik Pietarinpoika näytti Kruununvoudin Hyvinuskotun Carl Helleniuksen hänelle 23 Kesäkuuta 1722 antaman kiinnityskirjan Uutisasutustorppaan Kojon kylässä Jokioisten läänissä, joka Jakob Klaunpoika vainajan reduktiokomissionikirjeen mukaan 29 päivältä Toukokuuta 1706 on tunnustettu Kruunun omaksi ja on Maakirjassa merkitty suorittavan 17 talaria 4 äyriä vakinaista veroa; pyytäen että koska sen edellinen asukas Sigfrid Yrjönpoika sen jätti autioksi 1715 ja sen autiotilasta nytkin voidaan laillisesti tutkimus suorittaa, hänelle sen kuntoonsaattamiseksi annettaisiin tarpeellinen määrä vapausvuosia; minkä vuoksi se myöskin on tutkittu, todistaen Nimismies Abraham Orell ja Lautamies Henrik Martinpoika Haudankorvasta, jotka viimeksi kuluneen lokakuun 18 päivänä siellä ovat katselmuksen pitäneet, että siellä on rakennuksia rutivanha Tupa, jonka seinät katto ja lattia ovat lahonneet, mikä on revittävä ja korjattava, Käyttökuntoinen Pirtti, yksi Leivintupa, jonka Katto ainoastaan kaipaa korjausta, kunnollinen navetta, yksi pieni olkilato, vanha mutta vielä jonkun aikaa käytettävä Aitta, Katoton Akanavaja, vanha Riihi sekä luha ja lato, jonka Katto kaipaa korjaamista; pellosta vain kolmasosa kynnetty ylös, muu ruohottunut, ilman aitoja ja ojia. Karjalaidun kuiva ja ahdas. Niityt kelvollisia mutta kaukana, siellä myös 10 latoa, metsää Hirsiksi ja Polttopuiksi, mutta ei muuhun Kelvollista, Vähäinen ja kaukainen kalavesi, Mylly, joka on yhteinen, nyt aivan lahonnut. Ei mitään Humalatarhaa; Mihin kaikkeen katsoen harkitsi Lautakunta tämän Uuden asukkaan tarvitsevan vähintäin kahdeksan vapausvuotta, jotta hän tä-

män heikon tilan voi hyvin ja täydellisesti saada kuntoon, ja koska hän Kruunun vakuudeksi toi jokseenkin varakkaat takuumiehet nimittäin Lautamiehen Henrik Johaninpojan Hykkilästä ja Jahtivoudin Sakarias Buchtin Kalliosta, niin tämä, sen ohella, että se hänelle annetaan lailliseksi todistukseksi, vapausvuosien suhteen nöyrimmästi alistetaan Korkeastijalosukuisen Herra Paroonin ja Maaherran ratkaistavaksi.

Samalla Tavalla näytti talollinen Mikko Jakobinpoika Kruununvoudin Hyvinuskotun Carl Helleniuksen Helmikuun 21 päivänä 1722 hänelle antaman kiinnekirjan Uutisasustus Torppaan Kojon kylässä Jokioisten läänissä, joka Reduktiokomissionin kirjeen mukaan Toukokuun 29 päivältä 1706 oli joutunut Kruunun omaisuudeksi, ja jonka Jakob Johaninpoika, joka sitä viimeksi oli asunut, oli 1717 jättänyt autioksi; pyytäen että sen autiotilasta ja ehdoista laillisesti tutkittaisiin, ja sitten hänelle sen kuntoonsaattamiseksi tarpeelliset vapausvuodet annettaisiin, kun tätä oli tutkittu Todisti Nimismies Abraham Orell, joka yhdessä Lautamiehen Henrik Martinpojan kanssa Haudankorvalta oli siellä viimeksi kuluneen Lokakuun 18 päivänä pitänyt tarkastuksen, että tällä tilalla on rakennuksia pieni Tupa ilman välikattoa ja Savupiippua, kelpaamaton Leivintupa, jota ei enää voida korjata, vanha mutta vielä muutamia Vuosia käyttökelpoinen pirtti, Kellarihuone ja sen päällä luhti, joka on Uudestaan katettava, käyttökelpoinen navetta, käyttökelpoinen Kattoluhti, vanha ja käyttökelvoton lammaskarsina, jokseenkin käyttökuntoinen olkilato, Samanlaatuinen vanha Talli, vanha Puoti, jonka seinät ovat kelvolliset mutta kaipaa Katto korjaamista, pieni Akanahuone, Riihi sekä luha ja lato aivan ilman Kattoa; pelto hallan panema ja siitä kolmas osa Viljelyksessä, mädäntyneet Aidat ja umpeenkasvaneet ojat. Laidunmaa kuiva ja ahdas, niityt heikkokasvuisia mutta riittävät kotitarpeiksi, siellä 11 kelvotonta latoa. Metsää Hirsiksi ja Polttopuiksi mutta ei muuhun kelvollista, pienet ja kaukaiset kalavedet, mylly, joka on yhteinen, aivan lahonnut, mitään humalatarhaa ei ole. Mihin kaikkeen katsoen Lautakunta arvosteli,

että tämä Uusi Asukas tarvitsee välttämättä kuusi vapausvuotta, ennenkuin tämä heikko tila voidaan jälleen saada hyvään ja täydelliseen viljelykseen; minkä vuoksi ja koska hän asetti Takaajiksi rusthollarit Mikko Matinpojan Kokolta ja Sakarias Buchtin Kalliosta, jotka todistettiin olevan kohtuullisissa varoissa, niin annetaan tämä hänelle lailliseksi Todistukseksi ja vapausvuosien suhteen alistetaan nöyrimmästi Korkeastijalosukuisen Herra Paroonin ja Maaherran ratkaistavaksi.

Näytti Talollinen Andsers Johaninpoika Vilukselan kylästä Someron pitäjästä Uudenmaan Jalkaväen Rykmentinkirjurin Hyvinuskotun Anders Eckerstedtin hänelle viimeksi kuluneen Helmikuun 20 päivänä antaman kirjallisen luvan Pyytää vapausvuosia Patäljoonan Renko nimiseen Papin Virkataloon samassa kylässä, minkä hän äskettäin oli ottanut viljelykseen ja joka Maakirjan mukaan on veroitettu 12 hopeatalarilla, ja joka vihollisen vallan aikana, kun hänen isänsä ei enää voinut sitä kunnossa pitää, on joutunut rappiolle ja autioksi; Pyytäen, että kun tämän Virkatalon ehdot ja autiotila jo virallisesti on tutkittu, saada sen kuntoonsaattamiseksi laillisen tarkastuksen jälkeen tarpeelliset vapausvuodet. Kun tätä tutkittiin, niin todisti Nimismies Abram Orell, joka Vänrikin Jalosukuisen Mauritz v. Gertenin läsnäollessa yhdessä lautamiesten Jakob Niilonpojan Ihamäestä ja Yrjö Jakobinpojan kanssa Pyölistä oli tilaa tarkastanut, että siellä on rakennuksia vanha kelpaamaton tupa, toinen samanlainen aivan mädäntynyt, pieni käyttökelpoinen pirtti minkä asukas viime vuonna on korjannut, vanha ja käyttökelvoton Talli, kolme navettaa, joiden seinät ovat kelvollisia, mutta tarvitsevat uudet katot, kaksi vanhaa rehulatoa, vanha, käyttökelpoinen Aitta, jonka Katto kaipaa korjaamista, toinen samanlainen aivan lahonnut, kaksi käyttökelvotonta rehulatoa, vanha Riihi, jonka seinät ovat kelvollisia, mutta ilman kattoa, toinen samanlainen aivan käyttökelvoton, mutta yksi hyvä tupa on Venäläisenä aikana viety Turkuun kaikkine kalustuksineen. Pellot hallanpanemia ja ainoastaan puolet niistä uudelleen kynnetyt, ojat kasvaneet umpeen ja aidat la-

honneet. Niityt ilman aitoja, niillä 5 vanhaa latoa. Metsää ainoastaan Polttopuiksi ja Aidaksiksi, mutta ei mihinkään muuhun kelvollista. Pieni humalatarha, ei mitään Myllyä eikä Myllynpaikkaa ei myöskään mitään kalavettä. Tähän kaikkeen katsoen Arvosteli Oikeus yhdessä Tarkastusmiesten kanssa Tarkan Harkinnan jälkeen, että tämä Virkatalo tarvitsee vähintäin Viisi vapausvuotta, ennenkuin rappioitunut talo voidaan saada viljelykseen ja kelvollisiin rakennuksiin, minkä vuoksi ja koska tämä asukas asetti Takuumiehikseen Yrjö Matinpojan Kultelasta ja Siltavoudin Lauri Sikstuksenpojan Pitkäjärveltä, joiden sanottiin olevan Kohtuullisissa varoissa, niin annetaan tämä hänelle lailliseksi Todistukseksi ja Vapausvuosien suhteen nöyrimmästi alistetaan Korkeastijalosukuisen Herra Paroonin ja Maaherran ratkaistavaksi.

Kiinnekirjan johdosta, minkä Kruununvouti Hyvinuskottu Carl Hellenius Syyskuun 7 päivänä 1722 oli antanut Talolliselle Matti Yrjönpojalle Hirppu nimiseen Kruunun Ruodulle jakamattomaan taloon Ollilan kylässä Someron pitäjässä, josta Maakirjan mukaan on Veroa 9 talaria, 26 äyriä 20 1|40 penninkiä hopearahaa, ja jonka hänen isänsä Yrjö Heikinpoika Venäläisen vallan aikana oli autioksi jättänyt; Pyysi nyt yllämainittu Matti, että tämä talon autiotilasta nyt laillisesti tehtäisiin tarkastus ja hänelle sen jälkeen annettaisiin Tarpeelliset vapausvuodet; mikä nyt tutkittiin ja Todistivat Lautamiehet Jakob Niilonpoika Ihamäestä ja Yrjö Jakobinpoika Pyölistä, että he sen tilaa tarkkaan olivat tutkineet ja että siellä olivat seuraavat rakennukset nimittäin vanha Pirtti, jonka seinät vielä olivat kelvolliset, mutta Katto oli kelvoton, olkilato, joka joka suhteessa kaipaa suurta korjaamista, pieni samanlainen, katoton, mutta seiniensä puolesta sitä vielä voidaan joku aika käyttää, muut rakennukset ovat niin mädäntyneitä, ettei niitä enää voida käyttää, pellot hallanpanemia ja kaikki vielä nurmittuneita, ilman aitoja ja ojia. Kelvollinen Laidunmaa. Niityt huonoja ja kaukana. Metsä joka suhteessa kelvollinen. Ei ole humalatarhaa eikä kalavettä, Mylly yhteinen naapurien kanssa, mutta aivan lahonnut; mihin kaikkeen katsoen Lautakunta arvosteli, että

tämä Uusi Asukas tarvitsee yhteensä yhdeksän vapausvuotta, ennenkuin hän tämän rappioituneen ja aution tilan voi saada jälleen täydellisesti kuntoon, ja kun hän myös asetti jokseenkin varakkaat takuumiehet nimittäin Mikko Henrikinpojan Torrolta ja Yrjö Matinpoika Hurrin, niin annetaan tämä hänelle lailliseksi Todistukseksi ja Vapausvuosien suhteen nöyrimmästi alistetaan Korkeastijalosukuisen Herra Paroonin ja Maaherran ratkaistavaksi.

Vuonna 1724 Kesäkuun 13, 14, 15 ja 16 päivänä pidettiin varsinaiset Kihlakunnan Kesäkäräjät yhteisen kansan ja rahvaan kanssa Tammelan ja Someron pitäjissä Kydön nimismiehentalossa, jolloin läsnäolivat seuraavat valantehneet ja vakinaisesti asuvat Lautamiehet:

Henrik Martinpoika Haudankorvalta, Jakob Niilonpoika Ihamäestä, Yrjö Jakobinpoika Pyölistä, Simon Simoninpoika Levältä, Henrik Johaninpoika Hykkilästä, Matti Henrikinpoika Kiipulta, Tuomas Martinpoika Sukulasta, Henrik Bertilinpoika Haapaniemestä.

Kuninkaallisen Majesteetin kaikkeinarmollisimmat Asetukset varustusten tarkastamisesta Rusthollarien ja Ruotujen luona, samoin päätös Sotaväenpäällystön valituksista, Selitys rahvaan tekemän valituksen johdosta annettuun päätökseen, jalka- ja ratsu-ruotu Rykmenteistä luettiin nyt rahvaalle alamaisimmasti noudatettaviksi.

Ratsumestari Herra Christian Sahlo huudatti nyt kolmannen kerran puolet Markkulan rusthollia Talpian kylässä, jonka hän Anna Yrjöntyttäreltä oli ostanut ja valituksetta tapahtui.

Koska Herra Sakarias Tammelin, joka omistaa Linikkalan rusthollin, ei voinut väittää Korpraalia Matti Schrubbea vastaan, että hän viime talvena oli täältä ajanut rakuunahevosella Mouhijärvenpitäjään, jolloin länget olivat hevosta rinnan kohdalta vähän vioittaneet, tuomittiin Sakarias Tammelin 3 hopeatalarin sakkoon Kuninkaallisen Majesteetin Kaikkeinarmollisimman asetuksen mukaan Maaliskuun 7 päivältä 1687.

Koska puuseppä Yrjö Trana Linikkalasta oli valmistanut 5 talarista 2 äyristä kuparirahaa sellaisen rukin Valborg Henrikintyttärelle Mutalahdesta, ettei hän sillä voi kehrätä, minkä myös vaimo Valborg Mikontytär todisti, ja minkä tähden hän myös oli antanut aikanaan haastaa puusepän näihin käräjiin Lautamiehen Henrik Martinpojan kautta Haudankorvalta, mutta tämä ei ollut saapunut vaan kerrotaan hänen olevan Turussa, niin tuomitaan puuseppä Yrjö Trana maksamaan Valborg Henrikintyttärelle 5 talaria 2 äyriä kuparirahaa ja ottamaan kelvottoman rukin takaisin sekä aiheuttamistaan kuluista suorittamaan 1 talarin hopearahaa, mutta on hänellä oikeus valittaa tästä tuomiosta seuraavilla käräjillä, jos hän katsoo itsellään siihen syytä olevan, Kuninkaallisen Majesteetin Oikeudenkäyntijärjestyksen mukaan Heinäkuun 4 päivältä 1695.

Koska Bertil Matinpoika Torrolta jyrkästi väittää Tuomas Martinpojalle Sukulasta jättäneensä ennen sotaretkelle lähtöään kaikki Pompun rusthollia Torron kylässä koskevat paperit ja vaatii, että tämän valallaan on ilmoitettava, minne hän nämä paperit on pannut; Niin vannoi Tuomas valan kirjan päällä ja tunnusti, että hän kihlakunnan tuomari Loskiöld vainajan käskystä, joka silloin oli Pompun rustholliista perinnönjakoa pitämässä, jätti tälle kaikki ne paperit ja asiakirjat, jotka nyt puuttuvat, ottaen valalleen, ettei hän ole niitä kellekään muulle jättänyt eikä sitten niitä takaisin saanut, eikä siis tiedä, pitikö kihlakunnantuomari ne itsellään vai antoiko ne Bertilin Äidille tai veljelle rustholliissa, josta tämä lailliseksi todistukseksi annetaan.

Porvari Johan Yrjönpoika Uudestakaupungista vaati velipuoleltaan Bertil Jakobinpojalta Lunttilasta ensiksi äitinsä jälellä olevaa perintöä toiseksi kuolleen veljensä Daniel Yrjönpojan ratsumiespalkkaa 80 talaria kuparirahaa, mikä Bertilin isä oli kantanut Linikkalan rustholleista, kolmanneksi vuokraa lehmästä kuuden vuoden aikana leiviskä vuodessa, joka oli tullut Bertil Jakobinpojan hyväksi ja lopuksi kuluja 137 talaria 8 äyriä kuparirahassa. Bertil Jakobinpoika selitti, että hän Isänsä jälkeen, joka kuoli 1720 sai ainoastaan 3 här-

kää 65 talaria ja kaksi mullikkaa 12 talaria, 4 lehmää, joista kaksi annettiin Kirkkoherralle testamentista, yksi kuoli karjatautiin ja neljännen isä testamentissaan määräsi poikansa tyttärelle Lisa Bertilintyttärelle. Vielä oli kolme vuoden vanhaa vasikkaa 12 talaria, kolme vuoden vanhaa sikaa 11 talaria 8 äyriä, vanha kulunut ryijy 3 talaria, punainen Verkahame, jonka Isänsä myös määräsi Lisalle, musta sarkahame 1 talari 16 äyriä ja vanha kulunut naisten lammasnahkaturkki 2 talaria 21 äyriä. Vielä oli vanha kulunut lammasnahkaturkki 2 talaria, housut 1 talari 16 äyriä, kuusi Rautaseivästä kappale 2 talaria 16 äyriä, Piilukirves 2 talaria, kolme venettä 16 talaria 16 äyriä, yhteensä 116 talaria 19 äyriä, eikä mitään sen lisäksi. Isänsä puolesta on hän ollut velkaa 325 talaria 9½ äyriä kuparirahaa, mistä hän jo on osan maksanut, mutta osa vielä on jälellä, nimittäin Inspehtoori Gammalille Mustialassa 24 kappaa Ohraa, 12 äyriä kappa, 9 talaria, Ruista 4 kappaa, 15 äyriä kappa, 1 talari 28 äyriä, hamppua 6 markkaa 1 talari 21 äyriä, yhteensä 12 talaria 17 äyriä kuparirahaa, Vesikaskiholmiin 30 talaria kuparirahaa, Sisartensa Äidinperintöä 15 talaria. Eräälle piialle Kirstille 3 talaria, Johan Andersinpojalle Haudankorvassa 1 talari 28 äyriä, Maria Mikontyttärelle jälellä olevaa piianpalkkaa 5 talaria, Maria Bengtintyttärelle 6 talaria, paimenelle Anders Klemetinpojalle 3 talaria, sotilaalle Anders Johaninpojalle jälellä olevaa palkkaa 15 kappaa Ruista, 12 äyriä kappa, 5 talaria 20 äyriä, tammavarsasta 12 talaria, sotilaalle Johan Tuomaanpojalle tynnyri Ruista 12 talaria, rahaa 12 talaria, puoleen Sotilastakkiin 3 talaria, paitaan 2 talaria 16 äyriä, sukkiin 1 talari 16 äyriä, Sotilaanpalkkaa 119 talaria, Veronsaajalle vanhaa rästiä 47 talaria, Nyt on jälellä hänen Äitinsä perintöä 13 talaria 3 äyriä kuparirahaa. Yhteensä 297 talaria 5½ äyriä. Tämän kaiken lisäksi on tämä Johan Yrjönpoika Isänsä ja Äitipuolensa eläissä ollut melkein joka vuosi heidän luonaan aiheuttaen suuria kuluja kestitsemisen ja viljan viemisen kautta, jona aikana hän on kylläkin saanut maksun siitä vähästä, mitä sen äitipuoli toi taloon myötäjäisinä nimittäin lehmän ja vasikan. Vaippa paloi tulipalossa yhdessä

äitipuolen kanssa, sekä vielä vanha Raskihame, neljä lammasta, jotka kuolivat karjatautiin.

Mitä tulee 80 talariin kuparirahaa, jotka Johan Yrjönpoika väittää isänsä nostaneen hänen veljensä Daniel Yrjönpoika-vainajan ratsumiespalkkaa, niin sanoi siihen Bertill, ettei hän siitä voi mitään muuta kertoa, kuin että koska nämä rahat tuomion kautta tulivat hänen Äitipuolensa Brita Hannuntyttären omaksi, niin on hän kai käyttänyt ne omiin tarpeisiinsa tai sitten ne paloivat yhdessä hänen kanssaan. Mitä sitten tulee lehmään, jota Bertilin talossa lypsettiin kuuden vuoden aikana, ennenkuin se annettiin Johanille ja josta hän nyt vaatii leiviskän voita vuodessa, niin selitti Bertill, ettei hän koskaan ole kuullut, että lehmä olisi ollut vuokralla, varsinkin, koska äitinsä käytti sen omaksi eikä talon hyväksi, jota lehmää äitinsä piti vuokralla samana aikana kaksi vuotta, sitäpaitsi oli äiti tarkalleen sopinut lypsämisestä Johanin kanssa ennenkuin lehmän luovutti, jos hän asiasta on antanut oikeat ja tarkat tiedot. Sitäpaitsi hän vaati, että Johan määrättäisiin valallaan ilmoittamaan, mitä hän Äidiltään on saanut sen jälkeen, kun tämä meni naimisiin Bertilin Isän kanssa. Mitä niihin 137 talariin 8 äyriin tulee, jotka Johan vaatii kuluina, johon ei lasketa sitä matkaa, minkä hän teki viime käräjille, niin vetosi hän kaikkiin Lautamiehiin, että hän viime käräjillä oli viimeiseen käräjäpäivään asti odottanut Johania, mutta kun tätä ei kuulunut, niin läksi hän pois oikeuden luvalla, koska ei kukaan voinut ajatella, että tämä tulisi juuri kuin käräjät loppuvat, ja vaati jokaisen päivän odotuksesta 1 talarin hopearahaa, yhteensä 3 talaria hopearahaa. Sitten hän näytti sen kertomuksen, minkä isänsä kuolinvuoteellaan oli tehnyt, ja Apulainen Herra Ivarus Wallenius oli kirjoittanut, missä mainitaan, että tämä Johan oli saanut Lehmän ja punaisen Verkahameen sekä hänen veljensä Matti Lana Kuuston kylästä kaksi lehmää ja Sipilän talossa kasvaneen härän, sekä mullikan, ja on myös tämä sama Matti saanut lainaksi 15 kappaa Ohria, sen lisäksi testamentteeraa Jakob Eskonpoika tyttärelleen Lisa Bertilintyttärelle lehmän, punaisen Verkahaneen,

sen lisäksi kertoi Bertil, että Isävainajansa oli antanut Matti Johaninpojalle vanhan mustan Raskihameen, käytetyn mustan verkaröijyn, vihreän Raski-esiliinan, punaisen kalanluukureliivin, muutamia naisten paidan yläosia, muutamia naisten tanuja, kaksi esiliinaan, joista toinen oli — — — — ja toinen palttinaa, muutamia kaulaliinoja, muhvin ja parin hansikkaita. Ja koska tämä velka nousee paljoa suuremmaksi kuin se, mitä hän isältään on perinyt, minkä hän valallaan voi todistaa; niin pyysi hän päästä sekä Johan Yrjönpojan vaatimuksista vapaaksi että myös saada kulunsa ja ajanhaaskuun korvatuksi, josta hän nyt pyytää edellisten kanssa 6 talaria hopearahaa. Porvari Johan Yrjönpoika vaati, että Apulaista Herra Ivarus Walleniusta, joka oli kirjoittanut hänen Isäpuolivainajansa kuolinvuoteella antaman tunnustuksen, valalla kuulustettaisiin, koska hän mielestään ei sitä ennen voi todistusta uskoa. Minkävuoksi asian päätös lykätään seuraaviin käräjiin, joihin Bertil Jakobinpojan on tuotettava Herra Ivarus Wallenius selittämään asiaa.

Majoitusmestari Jalosukuinen Johan Munck syytti torpparia Mikko Matinpoikaa Oinasjärveltä, että hän luvatta oli poistunut Hälla nimisestä torpasta, joka kuuluu Hirsjärven Rustholliin, viimeksi kuluneen Toukokuun 1 päivänä ja oli kaiken omaisuutensa kanssa mennyt Oinasjärveen jättäen kevätviljan kylvämättä pelloille sekä on hänellä vielä maksamatta kahden vuoden Vero kaksi työpäivää viikossa ja oli Majoitusmestari vaatinut, että hänen seuraavana syksynä oli vuosittain maksettava 5 tynnyriä puitua ruista ja tynnyri kauraa, myöntäen samalla, että Mikko noin viime maaliskuun 16 päivän tienoissa oli sanonut muuttavansa Torpasta, jota hän ei tahtonut kieltää, jos vero vain maksetaan sitä ennen ja päivätyöt tehdään. Mikko Matinpoika sanoi sen vuoksi lähteneensä, että Majoitusmestari oli häntä pahoin pidellyt ja lyönyt, pyytäen nyt anteeksi ja luvaten sopia Majoitusmestarin kanssa, ja tekivät seuraavan sopimuksen:

Koska Mikko Matinpoika Oinasjärveltä nyt heti luovuttaa parin suurempia härkiä, yhden punaisen ja yhden kirjavan ja lupaa sen lisäksi syksyllä suorittaa tynnyrin Ruista,

tynnyrin Ohraa ja tynnyrin Kauraa Majoitusmestarille Jalosukuiselle Johan Munckille, niin luopuu yllämainittu Majoitusmestari kaikista vaatimuksistaan kahden vuoden Veroon ja päivätöihin Toukokuun 1 päivästä, jolloin Mikko luvattomasti poistui Hirsjärven Rustholliin kuuluvasta Hällan torpasta ja siis oli jäänyt Mikon päivään asti velkaa, sekä kaikesta vahingosta, minkä hän oli aiheuttanut tässä torpassa rakennusten, peltojen, niittyjen ja aitojen suhteen. Jonka jälkeen he löivät kättä ja tuomittiin tämä pysyväksi Heinäkuun 4 päivänä 1695 annetun Kuninkaallisen Majesteetin Oikeudenkäyntijärjestyksen mukaan.

Koska Anders Sigfridinpoika Jänhijoelta nyt lupaa maksaa Yrjö Johaninpojalle samasta kylästä 4 kuormasta heiniä 12 talaria kuparirahaa, niin tuomittiin Anders ne häne'le suorittamaan.

Koska Inspehtoori Hyvinuskottu Georg Sveidel kirjallisesti oli antanut aikanaan haasteen Inspehtoorille Hyvinuskotulle Petter Gustaf Gammalille vastaamaan pylväällä varustetun leivinuunin uuninpiipunraudasta, jonka Gammal Jänhijoen Mattilan rälssitilalta itse oli irroittanut, mutta Gammal oli kirjallisesti ilmoittanut, että hän ei voi tällä kertaa tänne saapua, koska hän kesäkuun 9 ja 10 päiväksi oli Karkun käräjille haastanut Rakuunansa ja renkinsä varkaudesta, niin pyysi Inspehtoori Sveidel, että Gammalia ei ainoastaan poissaolleena tuomittaisi vaan myös poissaolostaan sakotettaisiin, koska hän aivan hyvin olisi voinut lähettää puolestaan jonkun valtuutetun, jotta näin selvä asia sitä pikemmin saataisiin päätökseen. Oikeus katsoi olevan syytä lykätä tämä asia seuraaviin syyskäräjiin, jolloin Inspehtori Gammalin ehdottomasti on saavuttava ja Kappalainen Herra Johan Barck otti tehtäväkseen siitä hänelle kirjeellisesti ilmoittaa, muussa tapauksessa tämän toisen haasteen jälkeen asia päätetään sen mukaan kuin silloin selvitetyksi tulee.

Sen ehdon perustuksella, minkä Inspehtori Hyvinuskottu Georg Sveidel pidätti viime talvikäräjillä tuvan ja aitan takaisinsaamiseksi, jotka herrasväen lampuoti Martti Jakobinpoika Kartanonkylästä Venäjän vallan aikana oli myynyt An-

ders Tuomaanpojalle Perttulasta ja sotilaalle Jakob Martinpojalle Kartanonkylästä, on hän näihin käräjiin ajoissa antanut haastaa yllämainitut, joista ainoastaan sotilas, joka oli aitan ostanut, oli saapuvilla, mutta Andersin kerrottiin matkustaneen Turkuun. Ja koska sotilas Jakob Martinpoika ei voinut kieltää, että hän oli ostanut pienen noin viiden kyynärän pituisen aitan, niin tuomittiin sekä sotilas Jakob Martinpoika että Anders Tuomaanpoika viemään nämä rakennukset takaisin Kartanonkylään Pokin taloon, jonka lisäksi Anders haasteen laiminlyönnistä tuomittiin 1 hopeatalarin sakkoihin Heinäkuun 4 päivänä 1695 annetun Kuninkaallisen Majesteetin Oikeudenkäyntijärjestyksen mukaan, mutta on hänellä oikeus seuraavilla käräjillä saada tämä tuomio muutetuksi, jos hän katsoo siihen hänellä aihetta olevan ja samalla pitää sekä sotilaan että Anders Tuomaanpojan suorittaa kuluja yhteensä 1 hopeatalari.

Ruotutilallinen Yrjö Niilonpoika Pitkäjärveltä vaatii, että koska hänen Sotilaansa Matti Sigfridinpoika on häntä lyönyt, jolloin pajunetti on haavoittanut häntä korvaan, minkä sittemmin Lautamies Yrjö Jakobinpoika Pyölistä on tarkastanut, tätä siitä sakoitettaisiin. Tämän vuoksi tuli oikeuden eteen Majoitusmestari Jalosukuinen Johan Munck ja kertoi, että Luutnantti Jalosukuinen Christoffer Armfelt on pyytänyt häntä ilmoittamaan Oikeudelle, että tämä tappelu oli tapahtunut sen jälkeen kuin sotilas Matti Sigfridinpoika oli komennettu Haminaan, minkä vuoksi hän myös oli kehoittanut Ruotutilallista saapumaan Herra Kenraaliadjutantti Freitagin luo, jotta rangaistus siellä suoritettaisiin, mutta ei hän ollut tätä noudattanut. Yrjö Niiloinpoika sanoi, ettei hän tästä ollut mitään ilmoitusta saanut, eikä hän sen vuoksi ollut voinut sitä noudattaakaan. Ja koska Oikeus havaitsi, että tämä tappelu oli tapahtunut sen jälkeen kuin Sotilas jo oli komennettu, niin alistetaan tämä asia Kuninkaalliseen Sotaoikeuteen.

Lautamiehen Matti Henrikinpoika Kiipun pyynnöstä Martti Andersinpoika Tokon Kaukijärven kylästä läsnäollessa suostuttiin perinnönjaon pitämiseen yllämainitun Martin

luona ensi syksynä, jonka jaon Lautamiehet Henrik Johaninpoika Hykkilästä ja Henrik Matinpoika Haudankorvalta suorittavat ja määrätään aika myöhemmin.

Oikeuden eteen tuli Talollinen Johan Henrikinpoika Siurilan rälssitilalta Haudankorvan kylästä ja Jokioisten läänistä, joka siellä omistaa 2|3 osaa verotilasta, mihin jo kauan sitten on liitetty 1|3 rälssiä, joten tämä tila siis on 1½ äyriä Maata, yksi talo ja yksi manttaali, kertoen, että hänen lankovainajansa Simon Johaninpoika viimeksi asui tässä talossa, mutta Venäjän vallan aikana varattomuutensa tähden täytyi jättää autioksi yllämainittu 1|3, joka siitä asti on ollut ja yhä vielä on viljelemättä ja asumatta. Yhtäkaikki vaaditaan nyt häneltä samasta talosta sekä varsinainen että ylimääräinen vero, niin, koska hän ei mitenkään voi maksaa veroa siitä talon osasta, joka yhä vielä on viljelemättä, pyysi hän, että tämän Siurilan rälssitilan kolmanneksesta laillisesti tutkittaisiin ja hän sitten laillisen Todistuksen saisi, jotta hän korkeilta viranomaisilta sen kuntoon saattamiseksi voisi anoa vapausvuosia; jolloin todistivat Nimismies Abraham Orell ja Lautamies Henrik Martinpoika Haudankorvalta, että tällä 1|3 rälssitilalla, joka on liitetty Siurilan 2|3 veroon, nykyään ei ole mitään rakennuksia, Pellot kaikkialla ruohottuneita, ilman Aitoja ja ojia, Niityillä lahonneita latoja ja myöskin ilman aitoja. Mistä kaikesta tämä hänelle lailliseksi Todistukseksi annetaan ja vapaavuosien suhteen alistetaan Korkean Kreivillisen Herrasväen, joka nyt on veronsaajana, ratkaistavaksi.

Koska talolliset Anders Hannunpoika, Jakob Matinpoika, Anders Johaninpoika, Jakob Bertilinpoika, Mikko Tuomaanpoika ja Simon Andersinpoika Tammelan kylästä ovat Korkeaarvoisen ja Korkeastioppineen Herra Maisterin Johan Zidbeckin kanssa Pappilan Karjan Laidunmaasta sillä tavalla sopineet, että koska tällä pappilalla ei omilla maillaan ole laidunmaata, vaan on sen ehdottomasti päästettävä Karjansa syömään yllämainitun Tammelan kylän metsämaille, niin luovuttavat he nyt ainoastaan tämän Herra Kirkkoherran elinaikana Pappilan Karjalle ja hevosille lähinnä rajoittuvan

metsämaansa Laidunmaaksi niin kauan kuin heidän niittynsä ovat suljettuina, jolloin Pappilan Karja ei heille tieten ja tahtoen mitään vahinkoa aikaansaata, paitsi sen, mikä Herra Rovastin tahtoa vastaan voi tapahtua, pidättäen yllämainitun heidän Kirkkoherransa kuoleman jälkeen itselleen kaiken oikeuden tähän heidän tiluksiensa rajojen sisällä olevaan metsämaahan; Jonkavuoksi, koska Herra Rovasti omasta puolestaan sitoutui siihen, että hänen karjansa ei tee vahinkoa Tammelan kylän niityillä; niin pyysivät he molemmilta puolilta, että tämä heidän sopimuksensa, minkä yllämainitulla tavalla olivat solmineet ja kädenlyönnillä vahvistaneet, merkittäisiin protokollaan, mikä vastaiseksi noudatettavaksi niin tehtiin.

Lautamies Henrik Martinpoika Haudankorvalta sopi nyt naapurinsa Rusthollarin Johan Andersinpojan kanssa siitä vahingosta, minkä hänen niityilleen oli tapahtunut sekä tämän Rakuunahevosen että pappilasta tuotujen varsojen kautta, ettei hän nyt enää tahdo puhua kärsimästään vahingosta, koska rusthollari lupaa toimittaa takaisin ne varsat, mitkä hän sinne naapuriensa luvatta on tuonut ja pitää mahdollisimman tarkkaa huolta Rakuunahevosestaan, jotta ei se eikä mikään hänen karjastaan niitylle vahinkoa tuota. Muussa tapauksessa pidättää hän (Henrik Martinpoika) itselleen kaiken oikeuden nyt ja vastaisuudessa tapahtumaan vahinkoon.

Vuonna 1724 Marraskuun 9, 10, 11 ja 12 päivänä pidettiin varsinaiset kihlakunnan syyskäräjät Tammelan ja Someron pitäjässä Kydön nimismiehentalossa jolloin Kruununvoudin sijasta oli läsnä Nimismies Abraham Orell ja seuraavat valantehneet ja vakinaisesti asuvat

Lautamiehet.

Henrik Martinpoika Haudankorvalta, Jakob Niilonpoika Ihamäestä, Yrjö Jakobinpoika Pyölistä, Simon Simoninpoika Levältä, Henrik Johaninpoika Hykkilästä, Matti Henrikinpoika Kiipulta, Tuomas Martinpoika Sukulasta, Henrik Bertilinpoika Haapaniemestä.

Kuninkaallisen Majesteetin Kaikkeinarmollisin Asetus koskien Kruununtilojen lunastamista Verotiloiksi samoin Heinäkuun 18 päivänä annettu Taksa koskien tuomioiden ja otteiden lunastamista luettiin nyt rahvaalle alamaisimmasti noudatettaviksi.

Talollinen Gabriel Andersinpoika Hättä Joensuun kylästä Someron pitäjästä, joka siellä asuu Uudenmaan Jalkaväkirykmentin Lohjan Komppanian ensimmäisen Pillinsoittajan palkkatalossa, johon kuuluu yksi talo, yksi äyri Maata, 2|3 manttaalia, valitti sitä huonoa tilaa, mihin talonsa oli joutunut vihollisen valtauksen aikana; pyytäen että sitä laillisesti tarkastettaisiin ja hänelle sitten sen kuntoonsaattamiseksi tarpeelliset vapausvuodet annettaisiin; Jonka vuoksi tämä tutkittiin ja todistivat Nimismies Abraham Orell, Lautamiehet Jakob Niilonpoika Ihamäestä ja Yrjö Jakobinpoika Pyölistä, jotka viimekuluneen Toukokuun 29 päivänä olivat paikan päällä tarkastuksen tehneet, että siellä on hyvin vanha Tupa, joka on aivan mädäntynyt ja kelvoton ja jota ei enää voida korjata, vanha Leivintupa, joka myöskin on aivan kelvoton, vanha Kellarihuone ja sen päällä Luhti, ei voida enää parantaa, aivan mustunut vanha Pirtti, vanha kelvoton Talli, toinen samanlainen käyttökuntoinen, navetta, jota vielä voidaan käyttää, toinen samanlainen, joka kaikin tavoin kaipaa korjausta, vanha lahonnut olkilato, jota vielä joku aika voidaan käyttää, toinen samanlainen, vanha, joka vielä voidaan korjata, vanha Riihi, luha ja lato, jonka seinät kaipaavat korjaamista ja uuden katon, toinen samanlainen niin lahonnut, että sen seinät ja katto ovat korjattavat, käyttökelpoinen Aitta, toinen pienempi samanlainen aivan lahonnut; pelloista vielä ¼ viljelemättä, muu käytännössä mutta laihtunutta; aidat suurimmaksi osaksi lahonneet. Ojat kasvaneet umpeen. Laidunmaa keskinkertainen. Niityt jokseenkin kelvollisia, mutta osaksi metsittyneitä, ilman aitoja, missä myös on viisi jokseenkin käyttökuntoista latoa. Metsää hirsiksi, Tuohiksi ja aidaksi hyvin heikko sekä Halkoja kotitarpeiksi. Vähän kalavettä. Ei mitään humalatarhaa, myllyä tai myllynpaikkaa. Katsoen tähän kaikkeen ja koska Uudenmaan Jalkavä-

kirykmentin kirjuri Hyvinuskottu Anders Eckerstedt, joka nyt tästä talosta nauttii Veron, ja joka sen huonosta tilasta jo on ottanut tarkoin selkoa, vaikkakaan hän ei tarkastuksessa ole ollut läsnä, Oikeudelle tulleessa kirjeessään viime Lokakuun 24 päivältä ehdottaa, että tämä Asukas, joka ei mitenkään ilman vapausvuosia voi tätä tilaa kuntoon saattaa, saisi tarpeelliset vapausvuodet, niin arvosteli myöskin Lautakunta, että tämä Asukas tarkkaan tarvitsee kuusi vapausvuotta, ennenkuin hän tämän rappiolle menneen tilan voi korjata ja viljelykseen saattaa; minkä vuoksi tämä kaikki hänelle lailliseksi Todistukseksi annetaan, mutta vapausvuosien suhteen nöyrimmästi alistetaan Korkeastijalosukuisen Herra Paroonin ja Maaherran ratkaistavaksi.

Koska Lautamiehet Henrik Martinpoika Haudankorvalta ja Tuomas Martinpoika Sukulasta ovat viimeksi kuluneen Lokakuun 29 päivänä pitäneet katselmuksen puolessa Markkulan Perintörusthollia Talpian kylässä Tammelan pitäjässä, minkä Kapteeni Herra Christian Sahlo on edelliseltä Omistajalta Anna Yrjöntyttäreltä yllämainittuna vuonna eli 1723 ostanut; Niin pyysi nyt yllämainittu Kapteeni Korpraalin Matti Schrubben kautta, että koska tämä puolet Rusthollia vihollisen hävityksen kautta on joutunut hyvin heikkoon kuntoon ja autiotilaan, se laillisesti tarkastettaisiin ja hänelle sen kuntoon saattamiseksi määrätyt vapausvuodet annettaisiin, niin tutkittiin nyt tämän Rusthollin tilaa ja todisti Lautakunta ja tarkastusmiehet, että tällä puolella tilalla, joka on yksi äyri Maata ja ½ manttaalia, on rakennuksia säilyneen vesikaton alla Leivintupa, jonka seinät ovat käyttökelpoisia, mutta ilman ikkunoita ja savupiippu on rikkinäinen ja ilman rautoja. Tupa, jonka Katto ja seinät ovat kunnollissia, mutta välikatto ja savupiippu ovat rikkinäiset ja on ilman ikkunoita ja savupeltiä. Aitta ja Kellari sen alla kaikin puolin käyttökuntoinen, aivan lahonnut pirtti, toinenp ieni samanlainen, jonka seinät ovat hyvin vähän kelvolliset ja jossa on vuotava vesikatto, Talli, jonka seinät ovat käyttökelvolliset, vesikatto vuotava, ilman lattiaa ja pilttuita; vanha laho navetta, jota ei enää voida korjata, Ruokaaitta ilman kattoa, mutta käyt-

tämällä puolet uusia hirsiä voidaan korjata, toinen samanlainen aivan käyttökelvoton. Riihi sekä luha ja lato, joista Riihen seiniä ja lattiaa voidaan käyttää, mutta ilman kattoa, luha aivan laho, Ladon seinät kelvolliset mutta kaipaa uutta kattoa, toinen samanlainen, jonka luha ja lato ovat samanlaisia, vanha laho Sauna. Pelloista puolet nurmesta käännetyt, muut autiona sekä aivan laihtuneita, Aidat suurimmaksi osaksi lahonneet, ojat kaikkialla kasvaneet umpeen. Laidunmaa ahdas ja monen Sillan takana, joita suurella vaivalla täytyy pitää kunnossa. Niityt keskinkertaisia, ilman aitaa, niillä kuitenkin 14 rappiolla olevaa latoa. Metsää voidaan käyttää Hirsiksi, Tuohiksi, Aidaksiksi, Kaskimaaksi ja Polttopuiksi; Vähäinen kalavesi; ei mitään humalatarhaa, Jalkamylly aivan rappiolla, joka jauhaa ainoastaan syksyllä ja keväällä; tähän katsoen Harkitsee Lautakunta, että tämä puolet Rusthollia tarvitsee kylläkin Yksitoista vapausvuotta siihen kuuluvista Kruununveroista, joka nousee noin 4 talariin 6 äyriin hopearahaa, ennenkuin heikosta tilasta voidaan hyvin ja täydellisesti saada kuntoon; jonka vuoksi tämä Herra Kapteeni Sahlolle näin laillisesti Todistukseksi annetaan ja Vapausvuosien suhteen nöyrimmästi alistetaan Korkeastijalosukuisen Herra Paroonin ja Maaherran ratkaistavaksi.

Koska Kappalaisen Virkatalon Tammelan pitäjässä Kuuston kylässä Nimismies Abraham Orell, Lautamiehet Henrik Martinpoika Haudankorvalta ja Tuomas Martinpoika Sukulasta Korkeastijalosukuisen Herra Paroonin ja Maaherran viimeksi kuluneen maaliskuun 13 päivänä antaman yleisen julistuksen mukaan Kappalaisten virkatalojen katselmuksesta tämän kuun 6 päivänä Herra Rovastin Maisterin Johan Zidbeckin läsnäollessa, jonka Konsistorio kirjeellään viimeksi kuluneen Lokakuun 21 päivältä oli siihen valtuuttanut, ovat tarkastaneet; niin pyysi nyt Kappalainen Herra Johan Barck, joka talon on ottanut haltuunsa Toukokuun 1 päivänä 1723, että tämän talon nykyistä autiotilaa, johon se on joutunut vihollisen raiskauksen kautta vielä laillisesti tutkittaisiin ja hänelle sitten annettaisiin vapaus siihen kuuluvista Kruununveroista; jonka jälkeen ja kun tätä oli tutkittu, todistivat yllä-

mainitut katselmusmiehet, että siinä, jota yhä vielä vuokraajat ovat asuneet ja joka maakirjan mukaan on yksi talo 1½ äyriä Maata ja ½ Manttaalia, on seuraavat rakennukset, Nimittäin Tupa, jonka seinät ainoastaan on Herra Barckin edeltäjä Herra Jakob Tammelander vainaja, joka talon omisti Toukokuun loppuun 1722, jo vuonna 1703 rakentanut ja nyt vaatii seinien korjaamiseksi neljä kerrosta uusia hirsiä, ilman lattiaa ja sisustusta, vanha aivan käyttökelvoton Pirtti, jota siis ei voida korjata, samanlaatuinen vanha Sauna, vanha Talli, joka tarvitsee seiniin 29 kappaletta Uusia Hirsiä ja Kuormallisen Tuohia Katon korjaamiseksi, vanha ja kaikinpuolin lahonnut navetta, toinen pienempi samanlainen, joka Vuonna 1722 kaikin puolin korjattiin ja siis nyt on käyttökuntoinen, vanha käyttökelpoinen Ruoka-aitta, jonka seinät ovat kelvolliset mutta Katto vaatii korjaamista. Pieni samanlainen aivan kelvoton eikä sitä voida korjata. Riihi sekä luha ja lato kaikin puolin käyttökelpoinen paitsi kattoa, joka kaipaa korjaamista; Pelloista tynnyrin ja kolmen kapan ala vielä nurmettuneena, muu viljelyksessä mutta laihaa; Aidat, joista Herra Barckin tullessa ainoastaan 32 syltä oli kelvollista, ja joita hän uudestaan on pannut kuntoon 91 syltä, on lahona ja kelvottomana 116 syltä. Herra Tammelander vainajan aikana on Ojia kaivettu 200 syltä, Herra Johan Barck on kaivattanut 250 syltä, ummessa on 115 syltä. Niityistä 20 Kuorman ala kelvollista, siellä yksi kelvollinen ja 10 rappiollaolevaa Latoa, jotka vaativat korjaamista, ja on niityistä 4 Kuorman ala metsistynyttä. Humalatarhaa on ainoastaan 6 markan arvosta. Metsää tarpeellisia Hirsiä, Aidaksia, Tuohta ja Polttopuita varten, mutta Penikulman päässä. Vähäinen kalavesi, jalkamylly kyläkunnan kanssa yhteinen; tähän kaikkeen katsoen ja koska Hänen Kuninkaallinen Majesteettinsa on papistolle sen Armon antanut on Oikeus katsonut annettavan tälle Kappalaisen Virkatalolle, jonka rakennukset varsinkin ovat hyvin rappiolla, Vapaavuosia; Mutta koska ei nyt ole mitään tietoa siitä, mitä tämän tilan on suoritettava veroja, ei voitu mitään vuosimäärää ehdottaa, mutta annetaan tämä hänelle todistukseksi siitä, millaisessa tilassa talo oli hä-

nen tullessaan. jotta vastaisuudessa voitaisiin nähdä, millä ahkeruudella Herra Johan Barck tätä Virkataloa hoitaa.

Koska Matti Henrikinpoika Susikkaalta ei valallaan tahtonut kieltää, että hän oli polttanut kaksi Johan Martinpojalle kuuluvaa tuohikantamusta, joiden arvo on à 8 äyriä ja repinyt yhden talarin ja 8 äyrin arvoisen Särkiverkon, niin tuomittiin Matti maksamaan 1 talari 24 äyriä kuparirahaa ja kuluja 24 äyriä hopearahaa.

Maria Olavinytstär Niemeltä sopi nyt Veljensä Matti Olavinpojan kanssa samasta kylästä tämän luona vielä olevasta Perinnöstä sillä tavalla, että Matti maksaa hänelle kerta kaikkiaan 30 talaria hopearahaa, josta Maria nyt heti saa 9 kuparitalarin arvoisen mullikan sekä ensi vuonna tynnyrillisen Ruista silloisen Verohinnan mukaan ja loput vähitellen. Minkä he kädenlyönnillä vahvistivat. Ja julistettiin tämä sopimus vuoden 1695 Oikeudenkäyntijärjestyksen 23 § mukaan pysyväiseksi.

Matti Matinpoika Torajärveltä tuomittiin Maria Olavintyttärelle Susikkaalta nyt tehdyn sopimuksen mukaan ja oman tunnustuksen perustuksella heti maksamaan seitsemän talaria 8 äyriä kuparirahaa vuoden 1695 Oikeudenkäyntijärjestyksen 23 § mukaan.

Johan Martinpoika Susikkaalta sopi Paimenen Krister Paavalinpojan kanssa samasta kylästä siitä viljasta, jonka Krister oli antanut karjan syödä, siten, että Krister maksaa Johanille Kymmenen Kappaa Ruista.

Koska sitä riitaa, joka Simon Jakobinpojalla Susikkaalta on Johan Martinpojan kanssa samasta kylästä, koskien Peltoja ja Niittyjä heidän tiloillaan tapahtuneen tangoituksen jälkeen, ei voida sovittaa, niin määrättiin siis Lautamies Henrik Martinpoika Haudankorvalta Johan Martinpojan Pyynnöstä sekä Lautamies Henrik Johaninpoika Hykkilästä Simon Jakobinpojan pyynnöstä Kruununnimismiehen läsnäollessa, minkä Kruununvouti tähän tehtävään on määrännyt, koska tämä talo on Kruununtila tangoittamaan ja sovittamaan maat heidän välillään äyrin ja aurtuan mukaan, jonka jälkeen Oikeus vastaisuudessa käsittelee ja tuomion langettaa siinä vä-

kivallankäytössä, jota Johan Simonin syytteen mukaan on hänen suhteensa harjoittanut.

Yrjö Kangas Jämsästä sitoutuu nyt polttamaan parhaimmalla tavalla kaskeksi sen maan, mistä hän on hakannut kattomalkahirsiä ja jättämään sen Tuomas Johaninpojalle Rehtijärveltä kylvettäväksi, jonka lisäksi Yrjö maksaa 24 äyriä kuparirahaa kuluina ja ovat asiassa siten sovinnon tehneet, joka merkittiin.

Tehdyn sopimuksen mukaan kahdeksasta talarista kuparirahaa on Puuseppä Yrjö Trana maksanut 2 talaria 10 äyriä kuparirahaa ja loput 5 talaria 22 äyriä kuparirahaa hän sitoutuu maksamaan tämän kuun lopulla, mikä sopimus tuomittiin pysyväksi Kuninkaallisen Majesteetin Heinäkuun 4 päivänä 1695 antaman Oikeudenkäyntijärjestyksen 23 pykälänmukaan.

Sen riitaisuuden johdosta, joka on ollut Sakris Tammelinin ja hänen vuokraajansa Jakob Jakobinpojan välillä Linnakkalasta ja josta he ovat riidelleet, sopivat he nyt siten, että Jakob Jakobinpoika sitoutuu vapaaehtoisesti palvelemaan yhden vuoden ajan häntä ilman palkkaa ja antaa sen lisäksi Lehmän. Ja luopuu Tammelin kaikista vastaisista vaatimuksistaan hänen suhteensa, mihin he molemmin puolin olivat tyytyväisiä ja nyt merkittiin.

Marraskuun 9 päivänä 1699 päivätyn perinnönjaon suhteen sopi nyt Maria Jakobintytär Loimaan pitäjästä perinnöstään siten, että Bertil Tuomaanpoika Perttulan kylästä maksaa hänelle kerta kaikkiaan Kaksikymmentä viisi talaria kuparirahassa, mikä nyt tuomittiin pysyväksi Heinäkuun 4 päivänä 1695 annetun Kuninkaallisen Majesteetin Oikeudenkäyntijärjestyksen 23 § mukaan.

Koska Matti Yrjönpoika Haudankorvalta oli maksanut takaisin 3 talaria 12 äyriä kuparirahaa, jonka hän oli lainannut vuodepeitettä vastaan, mitä ei Maria Erikintytär samasta kylästä voinut kieltää; Niin sen vuoksi tuomitaan Maria Erikintytär antamaan hänelle takaisin panttina oleva vuodepeite ja suorittamaan 24 äyriä kuparirahaa kuluja.

Koska Kruununvouti Hyvinuskottu Jakob Helsing vii-

meksi kuluneen syyskuun 16 päivänä oli antanut Talolliselle Henrik Klemetinpojalle kirjallisen luvan saada ottaa viljelykseen Vakkurin Kruununtila Kultelan kylässä Someron pitäjässä, jonka edellinen omistaja Erik Laurinpoika mielipuoleksi tultuaan oli vuonna 1716 jättänyt hoidotta ja autioksi; Sen vuoksi pyysi nyt yllämainittu Henrik Klemetinpoika, että koska hän oli antanut pitää katselmuksen tässä talossa, joka on ½ äyriä Maata ¼ Manttaalia, ja on akumentiksi määrätty Harjun rustholliin, Veronsaajan läsnäollessa, tätä nyt laillisesti tutkittaisiin ja hänelle sitten sen kuntoonsaattamiseksi tarpeelliset Vapausvuodet annettaisiin; sen jälkeen tutkittiin tämän tilan nykyistä autiotilaa ja todistivat Lautamiehet Jakob Niilonpoika Ihamäestä ja Yrjö Jakobinpoika Pyölistä, jotka viimekuluneen Lokakuun 11 päivänä olivat tarkastaneet sen, että siellä oli vanha Leivintupa, jonka katto ja seinät kaipaavat parantamista, vanha laho Pirtti, jota ei enää voida korjata, vanha kelpaamaton navetta, pieni käyttökelpoinen lammasnavetta, vanha Talli ilman lattiaa, jonka katto kaipaa korjaamista, vanha hiukan käyttökelpoinen olkilato, vanha Riihi, luha ja lato, joiden Katto kaipaa korjaamista, vanha Ruoka-aitta, kaipaa kaikin tavoin korjaamista. Pelloista kolme neljäsosaa nurmesta kynnetty, muu osa Autiona ja metsittynyttä, Aidat lahonneet ja ojat umpeenkasvaneet. Laidunmaa jokseenkin hyödyllinen. Hyvin pienet niityt ilman aitoja, joilla kuitenkin kaksi kelvollista ja 8 kelvotonta latoa jälellä. Metsää Hirsiksi, Tuohiksi ja Polttopuiksi. Ei mitään kalavesiä. Jalkamylly jauhaa ainoastaan syksyllä ja keväällä, mutta nyt hyvin rappiolla. Ei mitään humalatarhaa. Mihin kaikkeen katsoen ja vaikka Veronsaaja Johan Henrikinpoika arveli, että tämä asukas voisi tilan saada kuntoon kuudella vapausvuodella, arvosteli kuitenkin Lautakunta tämän Henrik Klemetinpojan tarvitsevan Kahdeksan Vapausvuotta, ennenkuin hän tämän talon voi autiotilasta ja rappiosta kuntoonsaattaa ja koska hän oli takuumiehikseen saanut kohtuullisissa varoissa olevat Yrjö Matinpojan Kultelasta ja Sakarias Sakariaanpojan Kalliosta, niin annetaan tämä hänelle lailliseksi todistukseksi ja vapaus-

vuosien suhteen alistetaan nöyrimmästi Koskeastijalosukuisen Herra Paroonin ja Maaherran ratkaistavaksi.

Henrik Abrahaminpoika Salon kylästä Lohjan pitäjästä hakee Maria Sigfridintyttäreltä Pajulan kylästä ja Someron pitäjästä kuolleen anoppinsa Margareta Klemetintyttären perintöosuutta Lokakuun 26 päivänä 1697 laaditun perunkirjoituksen mukaan nousten 45 talariin 16 äyriin kuparirahaa, minkä Margareta kuolinvuoteellaan oli tunnustanut Kappalaiselle Erik Limneliukselle 3 tynnyriksi 15 kapaksi Ruista ja yhdeksi häräksi. Mutta kun Maria Sigfridintyttären mies Johan Johaninpoika näytti otteen tämän Oikeuden päätöksestä Toukokuun 25 päivältä 1704, minkä kautta hän todisti, että hänen vaimonsa edellinen mies Matti Johaninpoika oli vapautettu kaikesta perinnön ja velan suorituksesta, koska tämä Juoteen talo Pajulan pitäjässä yllämainitun perintöluettelon mukaan oli Kenraalimajuri ja Maaherra Korkeastijalosukuisen Herra Parooni Abraham Cronhjortin Marraskuun 3 päivänä 1699 antaman kirjelmän perustuksella tunnustettu Kruununtilaksi, jonka kautta 155 talaria 24 äyriä, mikä perillisten kesken oli jaettu, poistettiin; minkä vuoksi ja katsoen tähän kaikkeen, mikä nyt on esitetty katsoo Oikeus olevan syytä pitää tämä Oikeuden aikaisempi tuomio voimassaan ja siis vapauttaa Johan Johaninpojan kaiken velan vastaisesta suorittamisesta.

Nimismies Abraham Orellin ilmiannon perustuksella koskien Kaarinan siltaa Hevoniemen (? Hufwonniemi) toisella puolella, joka on Kirkkotie, mitä pitkin ei nyt kukaan voi kulkea eivätkä asian osalliset ole saapuneet vaadittaessa korjaamaan, tuomittiin nyt seuraavat Hyvönniemen kylästä Matti Jakobinpoika, Henrik Sigfridinpoika Kankaisten kylästä, Henrik Rekonpoika Hykkilän kylästä, Lautamies Henrik Johaninpoika, Martti Johaninpoika ja Tuomas Mikonpoika maksamaan sakkoa kukin 3 talaria hopearahaa Rakennuskaaren 3 Luvun mukaan.

Koska Talollinen Anders Johaninpoika äskettäin on ottanut viljelykseen Tuomolan Kruununtilan Ihamäen kylässä Someron pitäjässä, joka on $\frac{3}{4}$ äyriä maata $\frac{1}{2}$ manttaalia ja on

Akumenttitilaksi määrätty samassa kylässä olevalle Rustholille, minkä edellinen asukas Martti Matinpoika Venäjän vallan aikana oli jättänyt rappiolle ja autioksi; Niin pyysi yllämainittu Anders, että kun tämän talon Veronsaaja Eversti Jalosukuinen Herra Alexander Wilhelm Ramse on Marraskuun 4 päivänä 1723 antanut hänelle kirjallisesti luvan ottaa tämä tila viljelykseen Kolmen vuoden verovapaudella, tämän talon nykyistä autiotilaa laillisesti tutkittaisiin ja hänelle sitten sen kuntoonsaattamiseksi tarpeelliset vapausvuodet annettaisiin; Jonka jälkeen sitä tutkittiin ja todistivat Nimismies Abraham Orell ja Lautamies Jakob Niilonpoika, jotka siellä viimeksi kuluneen Lokakuun 12 päivänä olivat tarkastuksen pitäneet, että siellä on vanha Tupa, jonka seinät kaipaavat korjaamista sekä uuden katon, vanha samanlaatuinen Kylmähuone ja Luhti sen päällä, vanha lahonnut Kellarihuone, jota ei enää voida korjata, vanha navetta, jota vielä jonkun aikaa voidaan käyttää mutta ilman lattiaa, toinen samanlainen, joka kaipaa kaikinpuolista korjaamista, kolmas samanlainen, jota vielä voidaan käyttää, vanha olkilato, joka myös vielä on käyttökelpoinen, kaksi vanhaa Aittaa, joita ei enää voida korjata, vanha Riihi, luha ja lato niin lahonneita, ettei niitä enää voida korjata, Pelloista ¼ vielä nurmittuneita, ojat kasvaneet umpeen ja aidat rappiolla. Vähäinen laidunmaa. Niityt jokseenkin käyttökelpoisia, huono kalavesi. Metsää ainoastaan Polttopuiksi, mutta ei muuhun kelvollista. Pieni humalatarha, mutta ei mitään Myllyä eikä Myllynpaikkaa. Johon katsoen Oikeus harkitsi, että tämä asukas tarvitsi hyvinkin Kolme Vapausvuotta, ennenkuin hän voi tämän tilan kuntoon ja viljelykseen saakkaa; ja koska Veronsaaja kirjallisesti on antanut siihen suostumuksensa, niin annetaan tämä hänelle lailliseksi todistukseksi ja Vapausvuosien suhteen alistetaan nöyrimmästi Korkeastijalosukuisen Herra Paroonin ja Maaherran ratkaistavaksi.

Sittenkuin Ratsumestarinrouva Jalosukuinen Elisabeth Pistolhjelm oli kovasti valittanut sitä kurjaa tilaa, mihin Kankaisten rustholli vihollisen raiskaamisen kautta oli joutunut; Pyysi hän, että koska tätä ei ilman vapausvuosia voida

kuntoon saattaa, sitä laillisesti tutkittaisiin ja hänelle sitten tarpeelliset vapausvuodet annettaisiin; jonka jälkeen todistivat nimismies Abraham Orell, Lautamiehet Henrik Martinpoika Haudankorvalta ja Henrik Johaninpoika Hykkilästä, jotka siellä olivat tarkastuksen pitäneet, että tässä rustholissa, joka Maakirjan mukaan on 1½ äyriä Maata ja ½ Manttaalia, on seuraavat rakennukset. Nimittäin Pirtti, jonka seinät ja katto kaipaavat korjaamista, pieni kaikin tavoin kelpaamaton Aitta, käyttökelpoinen navetta, toinen samanlainen ränstynyt, mutta muutamia Vuosia käytettävä, rehulato jonka seinät ovat käyttökelpoisia, mutta Katto kaipaa korjaamista, Talli, jonka seinät ovat kunnollisia, mutta katto vuotaa ja on ilman lattiaa ja ylistä. Riihi, luha ja lato, joiden seinät ovat kelvollisia, mutta katto kaipaa korjaamista, Vanha Aitta, joka on hiukan ränstynyt, mutta voidaan vielä käyttää, Sauna, jonka alin hirsikerros on mädäntynyt ja vaatii myös uuden katon. Pellot viljelyksessä, mutta karjan Puutteessa, joka karjaruton aikana kuoli, laihtunutta, aidat lahonneet ja ojat kasvaneet umpeen. Laidunmaa ahdas ja pitkien siltojen takana. Niityt hyvin vetisiä, mitkä sateisina vuosina ovat suurimmaksi osaksi veden alla; Metsää hiukan Hirsiksi, Tuohiksi, Aidaksiksi, Kaskeksi ja Polttopuiksi. Huono kalavesi. Pieni humalatarha, pieni jalkamylly yhteisesti neljän naapurin kanssa Hevonniemen kylästä. Lautakunta ja Käräjärahvas todistivat, että vuonna 1717 tulipalon kautta tässä Rustholissa paloi hyvä uusi Pirtti, Aitta, jonka päällä oli luhti, täynnä kaikkea taloustarvetta sekä pieni käyttökelpoinen talli. Minkä kaiken vuoksi arvioi Lautakunta, että tämä Rustholli kärsimänsä tulipalon vuoksi sekä tilan parantamiseksi ja korjaamiseksi tarvitsee hyvin Seitsemän Vapausvuotta Kruunulle tulevista ylimääräisistä veroista, jotka nousevat vuodessa noin 4 talariin 24 äyriin hopearahaa; mikä lailliseksi todistukseksi annetaan ja alistetaan nöyrimmästi Korkeasti Jalosukuisen Herra Paroonin ja Maaherran ratkaistavaksi.

Koska Tuomas Henrikinpoika Levältä itse tunnusti, että hän esivallan käskystä vei armeijan tarpeeksi jauhoja Por-

taaseen, mutta sitten jätti ne Matti Jakobinpojan luo Lunttilasta peläten että hänen hevosensa otettaisiin Portaassa kyytiin, minkä jauhon Matti Jakobinpoika väittää valallaan Porin Rykmentin ottaneen Portaasta marssiessaan ylöspäin, katsoen sen vuoksi olevansa vapaa suorittamasta Tuomas Henrikinpojalle sitä puolta tynnyriä jauhoja, mitä tämä vaatii. Ja koska Tuomas Henrikinpoika oli tyytyväinen Matti Jakobinpojan tekemään valaan, niin tuomittiin Matti vapaaksi Tuomaan vaatimasta puolesta tynnyristä Jauhoja.

Koska tehdyn suorituksen jälkeen ja tämän Oikeuden päätöksen mukaan Joulukuun 13 päivältä 1709 Matti Jakobinpojan leski Maria Erikintytär Talpialta on vielä velkaa Yrjö Simoninpojalle samasta kylästä 14 talaria ja 14 äyriä kuparirahaa, niin tuomittiin Maria Erikintytär maksamaan nämä 14 talaria 14 äyriä kuparirahaa Kauppakaaren 8 luvun mukaan sekä 24 äyriä hopearahaa kuluja.

Koska Johan Eskonpoika Ihamäestä Anna Henrikintyttären Lahdenpohjasta Lohjan pitäjästä vaatimuksesta valallaan vakuutti, että hän tämän isävainajalta oli ostanut kangaspuut 6 talarilla kuparirahaa, minkä hän myös oli maksanut, mutta syöstävän oli hän saanut lahjaksi, koska oli jonkun aikaa palvellut tämän luona. Sen vuoksi tuomitaan Johan Eskonpoika maksamaan lainaksi ottamansa 8 talaria kuparirahaa Kauppakaaren 8 luvun mukaan sekä 1 talari hopearahaa kuluina, mutta vapautetaan maksamasta kangaspuita ja syöstävää Käräjäkaaren 19 luvun mukaan.

Oikeuden eteen tuli Porvari Johan Yrjönpoika Uudestakaupungista pyytäen tuomiota täällä käsiteltävänä olevassa riitajutussa ja esitti laskun kuluista 68 talaria 8 äyriä kuparirahaa. Bertil Jakobinpojalta kysyttiin sitten oliko hän näille käräjille kutsunut Apulaisen Herra Ivarus Walleniuksen valallaan vahvistamaan sen Testamentin, minkä oli laatinut hänen isävainajansa Jakob Eskelinpojan pyynnöstä Joulukuun 20 päivänä 1720, koska Porvari Johan Yrjönpoika ei ennenkuin se valalla on vahvistettu tahdo olla tyytyväinen annettuun todistukseen. Bertil Jakobinpoika näytti nyt jälleen Herra Ivarus Walleniuksen uusiman vakuutuksen viimekulu-

neen Syyskuun 30 päivältä ennenantamastaan todistuksesta Jakob Eskonpojan viimeisestä tahdosta, minkä hän lupaa seuraavilla käräjillä valallaan vahvistaa, koska hän sairautensa ja huonon kelin vuoksi ei voi eikä kykene saapumaan. Johon Johan Yrjönpoika selitti, ettei hän voi eikä tahdo olla tyytyväinen Herra Ivarus Walleniuksen atesteihin, ennenkuin hän ne valallaan vahvistaa. Sen lisäksi hän valitti, että oikeassa asiassaan häntä liian kauan on viivytetty ja pyysi myös, että Rusthollari Anders Martinpojan leski Brita Johanintytär Linikkalasta kertoisi niistä 80 talarista kuparirahaa, jotka hänen velivainajansa Ratsumies Daniel Yrjönpojan palkkana on kannettu, mutta koska tämä tapahtui Venäjän vallan aikana, niin ei Brita voinut mitään muuta muistaa, kuin että se oli ainoastaan yhden vuoden palkka, koska hän lähtiessään oli myös nauttinut yhden vuoden palkan, arvellen, että tuomio löytyy edellisten protokollien joukossa, minkä omaisuuden hän kertoo luovuttaneensa Jakob Eskonpojalle ja sen vaimolle Brita Hannuntyttärelle. Lautamies Henrik Martinpoika Koskila kertoi silloin olleensa ulosmittaamassa ja laskeneensa Ratsumiehen Daniel Yrjönpojan vaimon Brita Simonintyttären kylvön rukiissa ja ohrassa yhdeksi tynnyriksi 5 kapaksi à 8 äyriä kappa yht. 8 talariksi 24 äyriksi kuparirahaa, mikä oli tullut hänen hyväkseen silloin, kun rahamäärä ulosmitattiin, mutta miten paljon oli yhteensä, sitä hän ei myöskään voinut muistaa. Bertil Jakobinpoika selitti, että sitä mitä silloin ulosmitattiin Rusthollarilta Anders Martinpoika vainajalta ei hänen äitipuolensa ainoastaan ottanut vastaan vaan käytti sen omaksi hyväkseen, ellei se tulipalessa hukkunut vakuuttaen, ettei hän tämän omaisuudesta mitään nauttinut hyväkseen. Ja koska Porvari Johan Yrjönpoika yhä vielä vaati, että Apulaista Herra Ivarus Walleniusta oli valalla kuulusteltava, niin määräsi Oikeus, että Bertil Jakobinpojan täytyy seuraaviin talvikäräjiin ehdottomasti hänet tuottaa ja Bertil Jakobinpojan on valallaan ilmoitettava, mitä hän vanhempiensa jälkeen on saanut haltuunsa. Niin myöskin, mitä Johan Yrjönpoika vanhemmiltaan on nauttinut. Minkä jälkeen heidän on odotettava tuomiota tässä asiassa, elleivät sitä ennen keskenään sovi.

Koska Rovasti Kunnianarvoisa Suurestioppinut Herra Maisteri Johan Zidbeck viimeksi kuluneen Lokakuun 21 päivänä on ostanut 625 talarilla kuparirahaa Kaksi kolmannesta Similän Perintö Rusthollista Linikkalan kylässä Tammelan pitäjässä Sakarias Tammelinilta, joka sen sisaruksiltaan Lokakuun 8 päivänä 1723 on lunastanut, mistä hän näytti kauppakirjan päivätty viimeksi kuluneen lokakuun 21 päivänä, niin merkittiin tämä kauppa Herra Rovasti Zidbeckin pyynnöstä yllämainitun Tammelinin läsnäollessa pöytäkirjaan ja siten lailliseksi todistukseksi annettiin.

Koska Anna Kristerintytär Portaan kylästä oli saanut tietää, että hänen miehensä Bertil Matinpoika, jonka venäläiset vuonna 1720 veivät manttaalisotilaaksi, nyt oli Venäjällä kuollut, niin pyysi hän, että Talollinen Krister Simonpoika, Pajulan kylästä, joka hänen miehensä kanssa vietiin Venäjälle ja tämän kuolemasta tietää, tulisi valalla kuulustelluksi; joka Valan tehtyään kertoi seuraavaa, että hänet Bertil Matinpojan kanssa vietiin vuonna 1720 Pietariin ja Bertil hänestä siellä eroitettiin ja komennettiin toiseen Rykmenttiin, hän siellä oli Bertilin vain muutamia kertoja nähnyt, mutta koska hän tämän kuollessa ei ollut läsnä, ei hän voi siitä muuta kertoa, kuin että eräs hänen toverinsa Matti niminen Längelmäen pitäjästä oli hänelle kertonut olleensa läsnä siinä talossa, missä Bertil Matinpoika kuoli Pietarissa, mutta milloin se tapahtui ei hän voi muistaa, kertoen myös, että tämä Matti, joka hänelle sen kertoi, kuoli noin 1721 keväällä; vedoten Tovereihinsa Johan Yrjönpoikaan Torvolan kylästä Hauhon pitäjästä, Johan nimiseen Lammin pitäjästä Porvolan kylästä, sekä Yrjö Mikonpoikaan Kumilan kylästä Pöytyän pitäjästä, jotka hänen kanssaan samaan aikaan olivat olleet samassa talossa Pietarissa ja voivat saman kuin hänkin kertoa; mutta sitä hän ei voinut sanoa, että hän itse olisi nähnyt tai ollut läsnä, kun Bertil kuoli, ja koska hän ei muuta voinut kertoa, niin annettiin tämä hänen kertomuksensa lailliseksi Todistukseksi.

Siinä riidassa, joka Lisa Tuomaantyttärellä Kaukjärven kylästä on ollut veljensä Mikko Tuomaanpojan kanssa Tam-

melan kylästä koskien 12 kuparitalarin velkaa sekä Mikon luona olevaa Liisan isänperintöä, he nyt sopivat niin, että Mikko maksaa tästä velasta sisarelleen tänä vuonna puolet ja loput seuraavana vuonna ja isänperintöä suorittaa Mikko hänelle kolmekymmentä talaria kuparirahaa vähitellen; mikä sopimus, jonka he Oikeuden edessä kädenlyönnillä vahvistivat, tuomittiin pysyväksi vuonna 1695 annettun Oikeudenkäyntijärjestyksen 23 § mukaan.

Vaikka allekirjoittanut Arvoisan Konsistorion viimeksi kuluneen Elokuun 1 päivänä laatiman kirjelmän johdosta kaikin tavoin on koettanut kehoittaa sekä Oikeuden jäseniä että läsnäolevaa rahvasta Someron pitäjästä vapaaehtoisesti suorittamaan niin kutsutun Teiniveron vuodelta 1713, joka vihollisen äkkinäisen tulon kautta Maahan jäi heiltä perimättä ja jonka olisi pitänyt tulla silloisen Turun Katedraalikoulun Kollegan Herra Johan Lundin hyväksi; huomauttaen heille sen lisäksi, että tämä maksu tuottaisi suurta apua yllämainitun Kollegavainajan äidille Leskipastorska Rouva Elisabeth Tavoniukselle, mutta sitä vastoin Someron pitäjän asukkaille hyvin vähän haittaa ja vahinkoa; niin antoivat Lautamiehet ja läsnäolevat Someron pitäjän asukkaat yksimielisesti sen vastauksen, että koska he vihollisen hyökkäyksen kautta ovat joutuneet hyvin ahtaisiin ja köyhiin oloihin ja sen lisäksi katovuosien ja karjaruton vuoksi ovat köyhtyneet, eivät he niin pitkän ajan jälkeen voi suostua sellaiseen maksuun, koska tätä Veroa ei sinä aikana, jona vihollinen vielä ei ollut hyökännyt ja heillä oli kaikki omaisuutensa ja sen hyvin olisivat voineet suorittaa, heiltä velottu, Vedoten sen lisäksi Kuninkaallisen Majesteetin Yleiseen Armolliseen Julistukseen, jonka perustuksella he arvelivat olevansa vapaita tämänlaatuisista maksuista samoin kuin muista vanhoista rästeistä.

Koska Tuomas Martinpoika Sukulasta, Matti Henrikinpoika Knaapi samasta kylästä, Erik Henrikinpoika samasta kylästä, Yrjö Simonpoika samasta kylästä, Tuomas Matinpoika samasta kylästä ja Sakarias Sakariaanpoika Kalliosta vapaaehtoisesti suostuvat maksamaan Vuokraajalle Jakob

Matinpojalle Sukulan kylästä hänen poikansa Jakob Jakobinpojan palkasta, jonka heidän puolestaan Venäläinen vuonna 1720 otti manttaalisotilaaksi, vielä 15 talaria kuparirahaa sen lisäksi, mitä hänen pojalleen sitä ennen ovat antaneet, suhteellisesti kunkin manttaalimäärän mukaan, niin tuomittiin tämä sopimus pysyväiseksi Heinäkuun 4 päivänä 1695 annetun Kuninkaallisen Majesteetin Kaikkeinarmollisimman Oikeudenkäyntijärjestyksen 23 § mukaan.

Koska Kustaa Johaninpoika Tanilasta Veljensä Henrik Johaninpojan Hykkilän kylästä vaatimuksesta valallaan vakuutti, ettei hän veljeltään ole mitään muuta isänsä perinnöstä saanut kuin yhden lehmän, minkä hänelle äitinsä silloin kun se oli vasikka ilman että se perinnössä otettaisiin varteen lahjoitti, niin tuomittiin Henrik maksamaan Veljellensä Kustaalle 14 talaria 16 äyriä 8 8|9 penninkiä hopearahaa, mikä hänelle Maaliskuun 28 päivänä 1703 tehdyn Perinnönjaon mukaan oli osuutena irtaimesta omaisuudesta tuleva Kauppakaaren 8 luvun mukaan, mutta riita Viheriäisestä verkahameesta, minkä Henrik tahtoo ottaa osuudelleen perinnöstä ja joka on 20 kuparitalarin arvoinen, lykättiin siihen asti, kunnes Valborg Yrjöntytär Hykkilästä on haastettu ja häntä kuultu samoin jää myös kiinteä omaisuus koskematta ja jakamatta, kunnes Henrik saa täyden varmuuden siitä, onko se perintöä vai ei.

Vänrikki Herra Adam Limatius, joka oli antanut haastaa virkatalonsa pitäjän Jakob Jakobinpojan Kydön kylästä, pyysi nyt, että tämä laillisesti irtisanottaisiin, jotta hän ensimmäisenä vuosipäivänä voisi sieltä muuttaa, koska Herra Vänrikki Herra Paroonin ja Maaherran viimeksi kuluneen Huhtikuun 9 päivänä antaman päätöksen kautta saa oikeuden itse viljellä Virkataloa, niin tämä nyt Jakob Jakobinpojalle ilmoitettiin, minkä lisäksi tämä lailliseksi todistukseksi annetaan.

Martti Johaninpoika Hykkilästä valitti sitä vahinkoa, mikä hänelle viimeksi kuluneen Lokakuun 28 päivänä onnettoman tulipalon kautta oli tullut, kun täyteen ahdettu riihi sekä puimaton vilja ynnä luha ja lato olkineen ja akanoineen

paloi, mitkä rakennukset Lautamies Henrik Martinpoika Sukulasta arvioi 50 talariksi kuparirahaa ja samalla todistettiin, että nämä rakennukset olivat palaneet, sen vuoksi ja tähän katsoen arvioi Oikeus hänen pitävän saada tämän Käräjäkunnan jokaisesta talosta paloapua 5 äyriä kuparirahaa Rakennuskaaren 37 Luvun sekä Kuninkaallisen Majesteetin katselmus ja Kerjuu-asetuksen viimeisen kohdan mukaan, mitkä rahat ovat käytettävät rakennusten uudelleen rakentamiseen. Mutta alistetaan tämä ensiksi nöyrimmästi Korkeastijalosukuisen Herra Paroonin ja Maaherran ratkaistavaksi.

Koska Korkeastijalosukuinen Herra Parooni ja Maaherra viimeksi kuluneen Heinäkuun 9 päivänä antamallaan päätöksellä on määrännyt, että Talolliset Niilo Hurri Härjänlahdesta, Tuomas Suupus samasta kylästä, Jakob Hiiska samasta kylästä, Martti Sirro Härjänojalta, Bertil Verkkala samasta kylästä, Martti Sarvi samasta kylästä ja Matti Karppi samasta kylästä antaisivat tässä oikeudessa tutkia jalkamyllyään, joka kaksi vuotta sitten onnettoman Tulipalon kautta paloi ja ehdoitus tehtäisiin vapausvuosista Myllytulliveroista myllyn uudelleen rakentamiseksi; Niin pyysivät yllämainitut talonpojat, että tätä tutkittaisiin ja sitten heille tarpeelliset vapausvuodet myllyverosta annettaisiin; minkä vuoksi ja koska Lautamiehet Jakob Niilonpoika Ihamäestä ja Yrjö Jakobinpoika Pyölistä, joilla tästä myllystä oli tarkat tiedot, todistivat, että se paloi Kaksi Vuotta sitten; arvioittiin se, joka kaikkine tarpeineen oli hyvin varustettu, vähintäin viideksikymmeneksi talariksi kuparirahaa, sen vuoksi ja katsoen tähän kaikkeen arvioi Lautakunta, että yllämainitut talonpojat tarvitsevat uuden myllyn rakentamiseksi hyvin viiden vuoden vapauden Tullista, mikä vanhan Myllyveroluettelon mukaan nousee vuosittain 1 tynnyriin 16 2|3 kappaan, mikä täten lailliseksi todistukseksi annetaan ja alistetaan nöyrimmästi Korkeastijalosukuisen Herra Paroonin ja Maaherran ratkaistavaksi.

Renginpalkkana ja vaatteista tuomittiin Jakob Eskonpoika Jusku maksamaan Erik Matinpojalle Haudankorvalta kuusi talaria kuparirahaa Kauppakaaren 8 Luvun mukaan sekä 24 äyriä hopearahaa kuluja.

Sittenkun koko Jokioisten Läänin Rahvas oli oikeudelle esittänyt, miten Korkeastijalosukuisen Herra Paroonin ja Maaherran viimeksi kuluneen Lokakuun 16 päivänä antama päätös ja määräys on saanut Tammelan ja Someron asukkaissa aikaan niin suuren vaikutuksen ja tuloksen, että yleinen maantie Jokioisten läänin ja Sorvaston kylän välillä Marttilan pitäjässä on niin korjattu, jotta tästä läänistä Turkuun Matkustavat varmasti voivat päästä ajamaan; Valittaen sen ohella kovasti, että siihen rajoittuvat Turun Lääni ja Marttilan Pitäjä ei ole laisinkaan hoitanut ja korjannut osuuttaan, joka vielä on niin lieju ja raivaamaton, että Matkustajat eivät sitä myöten voi ajaa; anoivat he nöyrimmästi, että Allekirjoittanut ja Oikeus nöyrimmästi pyytäisivät Korkeastijalosukuista Herra Paroonia ja Maaherraa heidän puolestaan kirjoittamaan Herra Paroonille Kenraalimajurille ja Maaherralle Turussa, jotta asianomaiset Turun Läänissä vaadittaisiin korjaamaan sen osan yllämainittua Sorvaston tietä, joka kuuluu yllämainittuun lääniin, jotta sekä Turkuun matkustavat että kauppiaat, mitkä äskettäin erikoisoikeuden saaneelle Jokioisten Kartanon lähellä oleville Markkinoille, jotka vuosittain pidetään Elokuun 5 päivänä, voisivat esteettömästi tavaroineen päästä kulkemaan, jonka vuoksi ei Oikeus voinut olla tätä Rahvaan Kaikkein Nöyrintä pyyntöä täten esiintuomatta Korkeastijalosukuiselle Herra Paroonille ja Maaherralle yhtä nöyrästi luottaen, että se kuulluksi tulee.

Koska Rälssiinspehtoori Jokioisten tiloilla Hyvinuskottu Georg Sveidell jo on saanut 3 moitteetonta lainhuutoa Honkolan vero-rälssitilaan Vaulammin kylässä Jokioisten läänissä sen 37 Talarin 29 äyrin 19 1/3 penningin hopearahaa suuruisen verorästin korvaukseksi, minkä sen asukas Matti Eskonpoika vuodesta 1685 vuoteen 1712 varsinaisissa Veroissaan Korkeastikreivilliselle herrasväelleen on aiheuttanut; niin pyysi talollinen Yrjö Bertilinpoika Rehtijärveltä, joka on yllämainitun Matti Eskonpojan Isän Veljen Poika, että koska hän lainhuudon aikana on tarjoutunut maksamaan tämän rästin ja siis talon itselleen lunastamaan, jonka vuoksi Rälssiinspehtoori Sveidell tahtoo sen hänelle siirtää, koska hän on siihen

Perillinen, lupautuen suorittamaan tämän rästin, jota ei kuitenkaan kukaan Matti Eskonpojan Perillisistä voi suorittaa Korkealle Kreivilliselle Herrasväelle, että hänelle näiden kolmen lainhuudon perustuksella laillinen kiinnekirja annettaisiin, koska kolmannen lainhuudon jälkeen se on Yön ja Päivän ollut moittimatta, minkä vuoksi ja koska tämä Honkolan tila yllämainitun rästin vuoksi Korkealle Kreivilliselle Herrasväelle on havaittu kolme kertaa Moitteetta Huudatetuksi, nimittäin Syyskuun 17 päivänä 1722, Maaliskuun 26 päivänä ja Marraskuun 2 päivänä 1723 ja siis jo on saanut lain voiman; ja koska Rälssiinspehtoori nyt myös Oikeuden edessä on selittänyt tahtovansa Herrasväen puolesta siirtää oikeuden tähän tilaan hänelle, koska hän sitoutuu maksamaan rästin, josta jo 70 talaria kuparirahaa tämän kuun 9 päivänä on suoritettu ja tilan myös Lautamiehet Matti Henrikinpoika Kiipulta ja Henrik Pietarinpoika Haapaniemestä, jotka sen paikan päällä viimeksi kuluneen Lokakuun 16 päivänä ovat tarkastaneet, ovat arvioineet korkeintaan 102 talariksi 2 äyriksi kuparirahaa; sen vuoksi tämä Honkolan verotila yllämainittujen seikkojen perustuksella tuomitaan Yrjö Bertilinpojalle Maakaaren 1 :3 ja 6 luvun mukaan ja saa hän sekä perillisensä sitä rehellisesti saatuna omaisuutena ainaisesti omistaa ja nauttia ilman että Matti Eskonpojan perillisillä on vähintäkään oikeutta valitukseen ja kanteeseen 3 hopeamarkan sakon uhalla Kihlakunnan Tuomion rikkomisesta.

Hämäläiset kansanpuvut ajanjaksolla 1738—1807.

Kansallishengen elpyessä itsenäiseksi kansaksi tulomme jälkeen on miltei kaikkialla maassamme esiintynyt pyrkimystä ominaisluonteemme ilmaisuun. Hakematta on huomio tällöin kiintynyt entisiin, eri seuduilla ominaisiin kansanpukuihimme, jotka tekevät mahdolliseksi jo ulkoisella asullamme osoittaa erikoista olemustamme. Kun näin ollen kysymys, minkälaisia kansanpukumme entisinä aikoina varsinaisesti ovat olleet, useinkin harrastajain keskuudessa herää, lienee paikallaan tällaisessakin julkaisussa tarjota niitä tietoja, jotka käytettävinä ovat. Alla oleva esitys perustuu kahdenlaiseen ainekseen: pesäluetteloihin ja Lapuan taistelussa 14|VII 1808 kuolettavasti haavoittuneen luutnantti C. G. Ramsayn kesämatkallaan 1807 tekemiin piirroksiin. Edelliset ainekset on tämän kirjoittaja saanut käytettäväkseen etevältä ja uupumattomalta arkistotutkijaltamme Jalmari Finneltä. Ne ovat ajanjaksolta 1738—1763 ja koskevat useimpia silloisia Hämeen ja läntisen Satakunnan pitäjiä, tarkemmin sanoen aluetta, jota rajoittavat pitäjät: Tammela, Akaa, Tyrvää, Ruovesi, Ätsäri, Keuruu, Saarijärvi, Laukaa, Längelmäki, Jämsä, Sahalahti, Pälkäne, Tyrväntö.

Naisen puku.

Parhaastaan esiintyy aineistossamme naisten pukukappaleita, joista tavallisimpiin kuuluvat hameet, röijyt, päähineet,

kaula- ja esiliinat; näihin verrattuina ovat liivien, käsineiden, jalkineiden sekä paitain ja ylisten maininnat harvinaisempia.

Päähineitä oli kolmea eri lajia, nimittäin nauhoja eli pintelejä, hattuja eli tanuja (ruots. „hatt", „huva") ja myssyjä. Ensinmainitut olivat Ramsayn mukaan nuorten tyttöjen pään koristeita, joita ehkä yleisemmin arkina käytettiin (kuva 1). Hatut eli tanut näyttää säännöllisesti tehdyn liina-

Kuva 1. Pälkäneläinen tyttö arkipuvussa C. G. Ramsayn piirroksen mukaan v:lta 1807. Tytöllä on yllään punainen pinteli, sininen „röijy" punaisin napein, valkoiset „puolihihat", ruskea hame ja siniraitainen esiliina.

Kuva 2. Pälkäneläinen tyttö kirkkopuvussa C. G. Ramsayn piirroksen mukaan v:lta 1807. Tytöllä on yllään valkoinen tanu sinisin nauhoin, valkoinen kaulaliina, musta „röijy", sinisen ja punaisen kirjava hame, valkoinen esiliina, punaiset sukat ja mustat kengät.

kankaasta, joka oli milloin kotikutoista tai hollantilaista, milloin taas n.s. nokkos- tai kamaripalttinaa. Eräiden tanujen sanotaan olevan edestä pitsillä varustettuja, toisten taaskin sitä vailla. Arvatenkin olivat jälkimäiset varsinaisia arkipäähineitä, mikä näkyy siitäkin, että niitä oli enemmän. Niinpä mainitaan esim. eräässä sahalahtelaisessa luettelossa v:lta 1757 kolme pitsillistä, mutta kuusitoista pitsitöntä tanua. Eräässä ätsäriläisessä tanussa sanotaan v. 1740 olevan verkkopitsiä („knytningar").

Tanua, joka eräistä 1700-luvulla ilmestyneistä kertomuksista päättäen oli korkea, keilamainen, näyttävät käyttäneen niin tytöt kuin vaimotkin. Ramsayn piirtämällä pälkäneläisellä tytöllä (kuva 2) se kuului kesäaikaiseen juhlapukuun ja oli tötterömäinen, pitsillä ja nauhoilla koristettu. Kalmin mukaan se jo 1756 oli Hauhon pitäjässä tytöillä niinikään korkea, valkoinen, pitsillä varustettu ja silkkinauhan ympäröimä. Keilamaiseen muotoon viittaavat eräät nimetkin kuten korpilahtelaisten „kokkalakki" ja keuruulaisten „törölakki". Olipa tämänmallinen päähine, tosin erikoisesti koristettu, morsiamillakin, päättäen eräästä Anianpellolta v. 1761 lähetetystä kirjeestä: „Morsian ei pukuunsa ja kaunistuksiinsa tarvitse muuta kuin tavallisen valkon eli päähineen, joka . . . tehdään tuohesta ja on ylhäältä kapea ja alhaalta leveä, ikäänkuin torveton ratti; tämä valko koristellaan kaikenvärisillä silkkinauhoilla ja lapuilla."

Todellinen naisten juhlapäähine näyttää puheenaolevanakin aikana jo olleen „myssy", arvatenkin samainen pitsillinen „tykkimyssy", joka sitten pysyi muodissa sivu 1800-luvun puolivälin. Eräässä jämsäläisessä luettelossa v:lta 1758 mainitaan siihen nimenomaan kuuluvan pitsin. Päällinen oli kaikkein useimmissa tapauksissa ja semminkin vielä 1740-luvulla mustaa damastia tai kalminkkia, mutta 1750-luvulla aletaan käyttää myös sinistä damastia tai silkkiä tai eriväristä (punaista, keltaista tai vihreää) „bastia". Ruusukoristeiset silkkinauhatkin, jotka ainakin 1800-luvulla olivat ominaisia tälle päähineelle, mainitaan eräissä tammelaisissa luetteloissa siihen kuuluvina jo 1759. Nämä arkistotiedot pitävät yhtä kirjallisten lähteiden kanssa. Niinpä Eric Ednerin mukaan Lempäälän naiset olivat v. 1753 puetut „mitä kalliimmista silkkikankaista tehtyihin myssyihin", ja samaa vakuuttaa Salovius Keuruun, Ruoveden ja lähipitäjäin naisten päähineistä vuotta aikaisemmin.

H a m e i t a oli yksivärisiä ja kirjavia. Edellisistä olivat tavallisimpia punaiset, siniset ja mustat, harvinaisempia vihreät, valkeat, harmaat ja ruskeat (tytöllä, kuva 1, oli ruskea hame yllä). Arvokkain hame oli punaverkainen. Asiakir-

joista päättäen se tavallisimmin pantattiin ja talonkauppoja tehdessä annettiin hyvitykseksi entisen omistajan vaimolle. Huomiota ansaitsee, että näiden hameiden etumaisen kappaleen joskus sanotaan olevan erilaista kangasta. Vastaava ilmiö havaitaan eräissä kokoelmiimme saaduissa vanhoissa hameissa.

Muuten olivat yksiväriset hameet tavallisimmin puolivillaisia, n.s. sarssia, harvemmin sarkaa ja vielä harvemmin verkaa tai friisiä. Usein sanotaan niiden olevan kotikutoisia, ja sarka saa usein määräyssanan „prässättyä"; puhutaanpa myös prässivaatteista („prässtyg"). Eräät tähän kuuluvat hameet olivat hajallisia, yhden langan muodostamin viiruosasin koristeltuja („isprängda"), toiset n.s. „kirsikangasta" („kirsins" l. „kiersing"), jota oli sekä punaista että mustaa.

Yksiväristen hameiden ohella oli joukko kirjavia. Varsin tavallisia näyttävät jo 1700-luvun puolivälissä olleen „rannulliset". Nekin tehtiin yleisimmin kotikutoisesta puolivillaisesta kankaasta, sarssista; erikoistapauksissa käytettiin niistä määräyssanoja sellaisia kuin „treskottig" (kolme kudelankaa muodosti rannun?) tai „skottyg". Väliin mainitaan raitojen värikin: „punaraitainen", „sini- ja ruskeankeltaraitainen", „kelta-, puna- ja valkoraitainen", „sini- ja punaraitainen".

Eräissä tapauksissa sanotaan hameen olevan „kirjavan", jolloin joskus ilmoitetaan väritkin: „valkea ja sininen", „valkea ja punainen", „valkea ja vihreä" tai „sininen ja ruskeankeltainen", „sininen ja punainen" (tällainen hame oli tytöllä, kuva 2), „sininen ja keltainen" (puolivillainen). Nämä hameet ovat useimmiten kilpikangasta („dräll" tai „ylledräll"). Parkkumia mainitaan vain yhden kerran, nimittäin Pälkäneeltä v. 1755; se oli kotikutoista. Harvinaisina hamekankaina esitettäköön „väsköötti" („vestgötatyg"), salvetti- („av ull och lingarn vävin på salvettsvis") ja danzigilainen kangas.

R ö i j y oli miltei aina yksivärinen, tavallisimmin musta (tällainen oli röijy tytöllä, kuva 1), ruskea tai sininen (tällainen oli röijy tytöllä, kuva 2), harvemmin harmaa, punainen tai vihreä. Ruskea röijy, joka tehtiin säännöllisesti verasta, kuului kai juhlapukuun; samoin varmaan punaisesta, rus-

keasta tai mustasta kirsikankaasta (= verasta) valmistettu; harmaa, joka oli aina sarkaa, lienee sitävastoin ollut tavallisin arkitakki. Musta ja sininen röijy ommeltiin milloin verasta, milloin sarasta; edellinen valmistettiin sitäpaitsi usein sarssista (jopa saksalaisestakin) tai satiinista. Sininen röijy oli monasti prässättyä sarkaa. Mutta liinaisiakin, nähtävästi kesäpukuun kuuluvia, oli. Erikoisesti mainittakoon n.s.

Kuva 3. Matkantaan Liisa heiniitylle menossa C. G. Ramsayn piirroksen mukaan v:lta 1807. Liisalla on yllään valkoinen pääliina, valkoinen kaulaliina, punaisen ja vihreän kirjava „röijy", valkoiset laajat hihat („vidärmar"), jotka ulottuvat käsivarrelle ja valkoraitainen hame.

„rekaarni"- ja neulotut („stickade") röijyt, jotka olivat verrattain tavallisia; eräässä tapauksessa sanotaan tällaisen röijyn olevan neulalla neulottu („nålstickad). Ainoastaan yhden kerran esiintyy kirjava (sininen ja ruskeankeltainen) röijy eräässä Ruoveden luettelossa v:lta 1740. Ramsayn piirtämällä naisella (kuva 3) oli punainen ja vihreä röijy.

L i i v e j ä käytettiin tähän aikaan vielä vähän ja todennäköisesti vain pyhinä ja juhlatilaisuuksissa. Useimmin ne näyttävät olleen kirjavat: tavallisimmin rannulliset (puolivillaiset) tai kalminkista tai kamlotista tehdyt. Mutta mainitaan myös yksivärisiä, esim. sinisestä prässisarasta, punaisesta verasta tai flanellista tehtyjä.

P a i t o j a esiintyy saamassani ainehistossa vain kahdessa luettelossa: toisessa kaksi, toisessa seitsemän, kaikki rohtimisia. Sitävastoin on ainehisto rikkaampi y l i s i s t ä, joita näyttää samalle henkilölle kuuluneen useita — joskus tusina tai puolitoistakin. Tästä päättäen käytettiin niitä arkioloissakin ja silloin röijyn asemesta sisällä huoneissa. Niiden ohella pidetty paita oli todennäköisesti hihaton eli n.s. „hankkipaita". — Erikoisuutena mainittakoon, että talonpoikaisillakin naisilla oli liinaisia n.s. „yöviittoja" („natkappa"), joilla todennäköisesti tarkoitettiin eräänlaisia ylisiä. Linnén mukaan olivat Värendin naisten yöviitat samaan aikaan loistavan valkeita, kiiltäviksi hangatuita ja rinnan kohdalta sekä hihansuista ompelemalla koristeltuja.

K a u l a h u i v i t olivat yleisiä, useimmiten liinaisia — tässä tapauksessa joskus pitsillä reunustettuja — tai kattuunisia, mustia taftisia tai erivärisiä silkkisiäkin. Eräässä tapauksessa mainitaan hollantilaista liinakangasta. Kaulaliinojakin saattoi samalla naisella olla useita, ainapa puoleen tusinaan asti. Ramsayn piirtämillä naisilla, kuvat 2, 3, oli valkea kaulaliina.

E s i l i i n a t k i n olivat tähän aikaan yleisiä ja tavallisimmin liinasia ja tässä tapauksessa joskus „painetuita" (laatoilla värjätyitä). Tammelasta mainitaan v. 1759 punainen ja valkoinen „painoesiliina" („trycksförkläde"). Muutoin oli suosituin väri vihreä, minkä karvaiset esiliinat aina tehtiin raskista. Mutta sinisiä ja sinisen ja valkoisen kirjaviakin käytettiin. Jälkimäiset lienevät tavallisemmin olleet kattuunisia. Ramsayn piirtämällä tytöllä, kuva 1, oli siniraitainen ja tytöllä, kuva 2, valkoinen esiliina.

Esiliinan yhteydessä mainitsen k ä s i l i i n a n („armkläde"), joka ainehistossani esiintyy Tammelasta v:lta 1757.

Tällaista vaatekappaletta, josta on tietoja jo 1600-luvulta, lienevät meillä viimeksi pitäneet Munsalan tytöt mennessään toiseen kylään („utbys") tanssiaisiin tai häihin. Heillä oli tällöin oikeassa käsivarressa nenä- tai kattuuniliina ja tämän päällä kapeampi, punainen, sininen tai vihreä silkkinauha. Alkukantainen oli ehkä se Linnén Värendista mainitsema liinainen ja ompelemalla kirjattu „armkläde"-niminen pääliina, joka perille tullessa otettiin päästä ja silloin varmaan heitettiin käsivarrelle.

K ä s i n e i t ä oli sekä kintaita, hansikkaita että sormikkaita. Kintaat, joita oli sinisiäkin, neulottiin villalangasta. Hansikkaita tehtiin kilinnahasta ja sormikkaita liinasta.

S u k k i a käytettiin tähän aikaan arvatenkin vain pyhinä ja juhlatilaisuuksissa. Ainehistossani mainitaan niitä vain kahdesti, ja molemmissa tapauksissa villaisia. Samoin on kengistäkin („skor") vain kaksi mainintaa. Ramsayn piirtämällä tytöllä, kuva 2, olivat sukat punaiset ja kengät mustat.

„N e n ä l i i n o j a" („näseduk") tehtiin milloin raidallisesta tai raidattomasta liinakankaasta, milloin taas kattuunista.

P ä ä l l y s v a a t t e i s t a mainitaan lammasnahkaturkki viidessä eri yhteydessä.

Millainen oli sitten hämäläisen naisen vaatetus näihin aikoihin? Sen laadun v. 1807 osoittavat tähän otetut piirrokset. 1700-luvun puolivaiheen puvusta päättelemme arkisto-y.m. tietojen mukaan seuraavaa.

Arkioloissa ja ulkotöitä suorittaessa oli talvisajan ominaisin puku varmaan sarkainen, harmaa tai musta, ja sen tärkeimpiä osia olivat tietenkin röijy ja hame. Vaimoilla oli päässä tanu, jotavastoin tytöt ehkä kulkivat kattamattomin päin tai pinteli päässä. Nahkajalkineiden ohella pidettiin hattaroita. Sisällä oltaessa ja kesällä olivat röijyn tilalla liinaiset yliset. Lämpimänä vuodenaikana pidettiin jalassa tanokkaita ja kalsuja.

Kirkkoon ja juhlatilaisuuksiin mennessään pukeutui ku-

kin parhaimpiinsa, talvella arvatenkin jossain määrin toisella tavalla kuin kesällä. On todennäköistä, että pitsillinen myssy ennenkaikkea oli talvi-, mutta pitsillinen tanu kesäpäähine; jälkimäinen lienee eritoten ollut naimaikäisten tyttöjen ominaisin päänverho.

Kallisarvoisin hame oli punaverkainen tai punakirsinen, ja sen ohella enin käytetty röijy ruskea- tai mustaverkainen. Kirjavat ja raidalliset puolivillaiset hameet kuuluivat ensi sijassa kesäpukuun. Esiliinaa pidettiin kaikkina vuodenaikoina. Kesäisin ja juhlatiloissa talvisinkin olivat värikkäät ja koreat liivit röijyn tilalla. Kirkkomatkoilla kesällä pidettiin niiden ohella liinakankaisia röijyjä. Talvella oli päällysverhona lammasnahkaturkki. Vain juhlatamineisiin kuuluivat sukat ja matalat nahkakengät.

Päähineiden muodosta on jo ollut kysymys. Röijyt ja liivit olivat varmaan samanlaisia pitkäkörttisiä kuin sataluvun loppupuolella. Hameen mallista ei ole yhtä helppoa lausua mielipidettään.

Asiakirjoista käy selville, ettei tyttöjen myötäjäisvaatetus tähän aikaan suinkaan ollut erikoisen runsas. Otamme muutamia esimerkkejä.

Keuruulla sai tyttö v. 1752 myötäjäisiksi yhden puvun, jonka hame oli punainen ja röijy musta. — Ikaalisissa sai tyttö v. 1741 niinikään yhden puvun, johon kuului sininen sarkahame ja sininen sarkaröijy; lisäksi kaksi vanhaa kotikutoista hametta, sinisen neulotun röijyn ja parin kenkiä. — Tammelassa sai torpparintytär v. 1746 puvun, jonka röijy oli mustaa sarssia ja hame punaista verkaa. — Sääksmäellä sai sotamiehen vaimo kaksi röijyä, joista toinen oli mustaverkainen, toinen neulottu, sininen, liivit (n.s. „skåttyg") ja kaksi hametta, joista toinen oli punaverkainen, toinen keltaista villakangasta.

Talonpoikaisvaimojen pukuvarastot saattoivat olla huomattaviakin. Niinpä oli eräällä Pälkäneen emännällä v. 1747 tusina erilaisia hameita, kaksi tusinaa paidanylisiä, kahdeksan kaulaliinaa, kolme esiliinaa ja yksi damastimyssy.

Pukuparsi oli kansannaisten keskuudessa pääasiallisesti sama kaikilla. Vain pukujen runsauteen katsoen oli erotusta olemassa.

Miehenpuku.

Miesten pukukappaleita mainitaan ainehistossani vain muutamia, mutta kuitenkin siksi paljon, että saamme jonkinlaisen kokonaiskuvan. Päähineistä esiintyy vain talvimyssy, jonka päällinen on aina sinistä verkaa, puuhkat saukon- tai karhunnahkaa. Housut ovat säämiskäiset, pitkä takki mustaa sarkaa (kai myös verkaa) ja lyhyt takki eli „västi" nahkaa, sinistä verkaa tai puolivillaista. Viimemainitusta, mutta viirullisesta kankaasta ovat myös liivit. Ulkotöissä ja ehkäpä pyhinäkin käytettiin saappaita.

Kuva 4. Mies C. G. Ramsayn piirroksen mukaan v:lta 1807. Miehellä on yllään valkoinen mekko, sininen vyö, polvihousut ja säärykset.

Tällainen oli juhlapuku. Arkitamineihin sitävastoin kuului rohtiminen mekko ja rohdinhousut (kts. Ramsayn kuvaa 4), mikä selittää sen, että esim. Ikaalisissa erään tiedon mu-

kaan v:lta 1762 rengin 9-vuotiseen palkkaukseen kuului 9 mekkoa ja 9 paria rohdinhousuja, kun sitävastoin yhden sarkavästin ja yhden sarkanutun tuli riittää koko täksi pitkäksi ajaksi. Miehetkin pitivät työmailla lämpiminä vuodenaikoina tanokkaita. Ramsayn piirroksesta selviää, että miehillä työhousutkin 1807 olivat n.s. puolihousut, joiden ohella käytettiin säärystimiä. Päähineenä oli kesällä m.m. matala vilttihattu. Turkki oli lampaannahkainen.

U. T. Sirelius.

Lisiä Tammelan kansanopetuksen historiaan.

Senjälkeen kun teokseni Tammelan kansanopetuksen vaiheet ilmestyi, olen saanut käsiini erään yksityishenkilön hallussa olleen muistiinpanovihkosen, nimeltään „Barna Kladd anno 1771" sisältävä Tammelan seurakunnan lukuiässä olleiden lasten ja nuorisonkin joukkoon kuuluneiden, 1740—1770 luvuilla syntyneiden henkilöiden nimiä ja lukutaitomerkkejä 1770-luvulla. Mainitussa teoksen I osassa, sivuilla 151—156, olen tehnyt selkoa kahden samanlaisen, lasten ja nuorison lukutaitoa esittävän muistoonpanovihkosen sisällyksestä. Näistä vihoista oli vanhin v:lta 1795, nuorin v:lta 1804—07. Kun nyt löytämäni vihkonen käsittää lukutaitoa koskevia muistiinpanoja kolmattakymmentä vuosikymmentä varhaisemmalta ajalta, rovastien J. Amnellin loppu- ja M. Avellanin vaikutuksen alkuajoilta, on se sinänsä mielenkiintoinen ja arvokas lähdekirja. Tämäntapaisia lukutaitoluetteloja on nähtävästi ollut muitakin, sillä nahkurimestari J. Elo Forssasta mainitsi nuorempana nähneensä samassa paikassa, mistä nyt talteen tullut vihkonenkin on saatu, erään suuremman kirjan, jossa myös oli vanhoja nimiä. Kirja oli nähtävästi lasten lukuluettelo.

Olen vihossa olevan aineiston perustuksella laatinut seuraavan taulukon:

Luettelo v. 1771 — »Barna Kladd».

Kylä	Lapsia ja nuorisoa oli	Kuinka monella oli lukumerkkejä	Sisälnvussa oli merkkejä	Sisälnku merkki X tai enempi	Edellisistä syntynyt 1770-luvulla	1760-luvulla	1750-luvulla	1740-luvulla	Ei syntymävuotta merkitty
Letku	31	15	13	5	8	16	8	—	—
Patamo	5	3	3	1	—	4	1	—	—
Torro	48	17	14	11	18	21	9	—	—
Talpia	35	12	9	7	12	14	8	—	1
Sukula	46	17	15	9	10	25	10	—	1
Häiviä	7	3	2	1	2	4	1	—	—
Riihivalkama	20	4	4	3	7	10	3	—	—
Kallio	24	10	7	4	8	11	5	—	—
Haudankorva	39	16	11	9	6	25	8	—	—
Kuhala	13	7	7	4	2	5	5	1	—
Talsola	52	16	14	7	14	28	8	2[1])	—
Vieremä	27	10	10	3	5	19	3	—	—
Lininikkala	64	31	26	15	7	31	22	—	4
Liesjärvi	27	13	12	7	4	17	5	—	1
Porras	61	22	13	8	20	25	14	1	1
Ojainen	30	9	6	5	9	15	5	—	1
Lunkaa	34	18	17	15	4	18	12	—	—
Hykkilä	52	20	13	9	15	25	11	—	1
Kankainen	7	4	4	2	—	5	2	—	—
Saari	31	18	14	11	1	17	10	—	3
Kaukola	41	21	12	6	9	24	8	—	—
Hevoniemi	10	5	3	2	3	4	3	—	—
Mansikkaniemi	12	7	6	3	3	7	2	—	—
Tammela	25	11	9	6	4	14	8	—	—
Mustiala	4	1	1	—	1	2	1	—	—
Uusikylä	53	21	20	5	12	37	4	—	—
Mutala	3	3	2	1	—	1	2	—	—
Kojo	27	5	4	4	10	12	4	—	1
Kaukjärvi	55	23	18	10	14	30	11	—	—
Kuusto	25	9	9	3	7	13	5	—	—
Kalsu	8	6	5	5	—	3	5	—	—
Lunttila	25	8	6	3	5	13	5	—	2
Järvenpää	14	6	6	5	5	8	1	—	—
Kuuslammi	24	11	10	5	6	14	3	—	1
Teuro	29	10	7	6	9	15	5	—	—
Susikas	30	10	4	4	8	19	2	—	1
Torajärvi	13	5	1	1	2	7	4	—	—
Pikonkorpi	4	—	—	—	2	2	—	—	—
Myllykylä	11	5	5	3	3	6	2	—	—
Kytö	32	11	10	3	8	16	5	—	3
Pappila	3	—	—	—	—	2	1	—	—
Yhteensä	1101	443	352	211	262	584	231	4	21

[1]) Toinen syntynyt 1730-luvulla. Heillä ei ollut yhtään lukumerkkiä.

Kaikkiaan oli vihossa 1,101 nimeä. Lukumerkit olivat 443:lla eli 40.3 %:lla. Näistä 443:sta oli 226 syntynyt 1760-, 210 oli syntynyt 1750-, 1 syntynyt 1740-luvulla ja 6 syntymävuotta ei oltu merkitty.

Edelläolevan taulukon ensimmäisen sarakkeen avulla saamme tärkeitä asutushistoriallisia tietoja Tammelan silloisten kylien lapsi- ja nuorisomäärästä, vuosien 1740—70 välillä, koska siitä selviää, miten paljon kussakin kylässä oli sanottuna ajanjaksona syntyneitä lapsia ja nuorisoa, jopa juuri miehuusikään varttunutta nuorta väkeäkin. Suurin määrä henkilöitä, mitä yhden kylän osalle tulee, on merkitty Linikkalan kylään, nim. 64 henkilöä, seuraava on Porras 61, kolmas järjestyksessä Kaukjärvi 55, neljäs Uusikylä 53, sitten Hykkilä ja Talsola, kummassakin 52. Huomattava on myös, miten Mustiala on jakaantunut vihossa eri osiin: Mustiala, Uusikylä, Mutala ja Myllykylä.

Taulukko osoittaa, että eri kylien lasten ja nuorison lukutaitoon nähden oli edullisimmassa asemassa Mutala, jossa kaikilla oli lukumerkit. Pikonkorven ja Pappilan lapsille ei ole merkitty lukumerkkejä, mutta kun vanhin Pikonkorvessa syntyneistä on v. 1767 syntynyt, niin olivat he vielä liian nuoria luetettaviksi tulemaan. Sitävastoin on Pappilan lasten joukossa vanhin 1759 syntynyt, jonka ikäisillä kyllä luettelossa on lukumerkkejä, vieläpä nuoremmillakin.

Kun luettelossa on kaikkiaan 1,101 nimeä, ja niistä vain 443:lla, eli 40.3 %:lla, on lukumerkit, on samalla huomattava 5:nnen sarakkeen yhteenlaskusumma 262. Siinä mainitut ovat kaikki 1770-luvulla syntyneitä, joilla ei vielä taitomerkkejä nuoruutensa takia ollut. Täten saadaan lukutaitoikäisiä lapsia luetteloon oikeastaan vain 839, joten lukutaitoisten prosenttimääräksi saadaan 52.8. Prosenttimäärän voisi huoletta nostaa ainakin 60—70 välille, jos jätettäisiin myöskin pois 1760-luvun lopulla syntyneet, aina vuodesta 1767 lähtien, sillä tuskinpa siihenkään aikaan 4—6 vuoden ikäiset lapset mitään kummempia lukutaidon saavutuksessa olivat kuin nytkään. Täten voimme sanoa lukumerkkejä siis todellisuudessa olleen ainakin $\frac{3}{4}$ niistä, jotka lukuiässä olivat.

Eri asia on kuitenkin, millainen oli lukutaito niillä, joilla lukumerkkejä oli. Olen yksityiskohtaisesti ottanut sisälukutaidon vertailun alaiseksi, koska se on tärkeämpi kuin ulkoluku. Niitä, joilla oli merkki sisäluvussa, oli yhteensä 352, ja niitä, joilla sisäluvussa oli risti tai sitä enemmän, 211. Kun lukutaitomerkkisiä oli 443, oli näistä siis lähes puolella tyydyttävä tai hyvä sisälukutaito. Tammelan kansanopetuksen vaiheiden I osassa (s. 101) olen todennut ajanjaksona 1769—74, siis samana aikana, jota nyt käsittelyn alainen vihkokin koskee, Tammleassa olleen kirkonkirjojen mukaan ripillekäyneiden henkilöiden joukossa sellaisia, jotka lukivat tyydyttävästi tai hyvin sisältä, siis joilla oli sisäluvussa risti tai sitä enemmän, 85,3 % kirkonkirjoihin merkityistä henkilöistä. Vertaamalla tutkimuksenalaisessa vihossa olleiden sisäluvussa ristiä omaavain henkilöiden prosenttilukua 19,2 edelläolevaan prosenttilukuun 85,3, huomaamme tyydyttävästi tai hyvin lukevien sisältälukijoiden määrän kirkonkirjoihin merkittäessä kohonneen enemmän kuin 4-kertaisesti. Tämä osoittaa, että pontevalla tavalla valvottiin sisäluvun edistystä lasten ja nuorison keskuudessa, ennenkuin heidät ripille laskettiin.

Vertaamalla eri kyläkuntien sisälukutaitoisia toisiinsa saadaan huomata Kalsun, Kojon, Susikkaan ja Torajärven lasten ja nuorison osanneen tyydyttävästi tai hyvin lukea sisältä. Heidän jälkeensä parhaat sisälukutaidossa olivat seuraavat: Lunkaan, sisälukutaito tyydyttävä tai hyvä, 15|17 sisälukumerkkejä omaavista, Saaren ja Torron molempain 11|14, Haudankorvan 9|11, Talpian 7|9, Teuron 6|7 sekä Järvenpään ja Ojaisten 5|6 molempain. Muiden kyläkuntain taidot oli näitä alemmat. Lukutaidon hyvyys ei siis riippunut yksin taloudellisista seikoista, koska kyläkunnittain parhaat sisälukijat olivat pitäjän syrjäkylässä, kuten Kojollakin, jossa tähän aikaan vasta asutusta varsinaisesti perustettiin.

Niistä 352, joilla sisäluvussa oli merkki, oli 16:lla „seiväs", 121:llä vaillinainen risti, 202:lla risti ja 13:lla kaksi ristiä. Näiden 13 joukossa on luonnollisesti enemmistö talonpoikaiseen väestöön kuuluvia, heitä kun muutenkin on enemmän.

Parhaat lukijat niin sisä- kuin ulkolukuun nähden oli näistä 443 henkilöstä Lunkaan itsellisen Ladden poika Herman, s. 1757, ja Kankaisista luutnantti Hans Johan Reuterin poika Reinhold Ad Reuter, s. 1754, joilla molemmilla oli kaksi ristiä joka sarakkeessa, sekä Ojaisten Eskolan poika Isak, s. 1756, jolla oli samat merkit, vieläpä kolmas risti tunnustuksissa. Olipa joukossa eräs oppikoulussakin käyvä, Kuhalan Tölön poika Matti Tuomaanpoika, s. 5/3 1749, jolla kyllä ei ollut lukumerkkejä, mutta nimen perään on tehty merkintä „käy tuomiokoulussa". Hän muodosti Kaukolan Huokunan pojan Mikon, s. 1751, ja Tammelan Eskolan pojan Kustaan, s. 1754, kanssa sen tammelalaisen talonpoikaisnuorisokolmikon, joka siihen aikaan täältä „opin autuaista saunoista" tuli osalliseksi.*)

Taulukosta näkyy, että enemmistö lapsista eli 584, oli syntynyt 1760-luvulla. Jokseenkin yhtä paljon syntyneitä oli 1770- ja 1750-luvuilla, edellisellä 262 ja jälkimmäisellä 231. Sitävastoin 1740-luvulla syntyneitä oli vain 4. Suurin osa oli siis iältään alle 10 vuoden tai pari vuotta yli.

Ulkolukutaidon selville saamiseksi edellämainittujen lasten ja nuorison keskuudessa olen laatinut oheellisen taulukon, jossa eri oppimäärien taitoa osoittavien luvut olivat seuraavat:

Ulkoluku Henkilöitä oli 1,011 niistä 443:lla oli merkkejä	Ei mitään merkkiä	Vaillinainen risti, pisteitä tai seiväs	1 risti tai vaillin. 2 ristiä	2 ristiä	Yhteensä henkeä joilla oli lukumerkkejä	% koko määrästä taisi
Käskyt	665	8	103	325	436	39,5
Uskontunnustus	659	1	138	313	442	40,1
Herran rukous	672	1	153	275	429	38,96
Kasteen sakramentti	706	1	151	253	405	36,8
Rippi ja synninpäästö	755	17	99	230	346	31,2
Synnintunnustus	725	9	86	281[1])	376	34,2
Herran ehtoollinen	710	14	152	225	391	35,5
Ruokarukous	720	3	68	310[2])	381	34,6
Aamu- ja ehtoorukous	746	2	63	290	355	32,2
Katkism. kysym.	1006	38	27	30	95	8,6
Huoneentaulu	907	34	35	125	194	17,6
Sisäluku	749	137	202	13	352	31,97

[1]) Niistä 103:lla oli 3 ristiä. [2]) Tähän ryhmään kuuluvilla on muutamilla 4 ristiä.

*) Tietoja oppikoulua käyneistä saa paitsi Tammelan kirkonarkistosta, asianomaisten koulujen nimiluetteloista, mikäli niitä on säilynyt. Forssan yhteiskoulun 25-vuotisjulkaisussa olen muutamista 1650—1850-lukujen välillä oppikouluissa olleista tammelaisista maininnut.

Pikaisemmin saa taulukosta yleissilmäyksen tarkastamalla viimeistä saraketta, jossa prosenttiluvuin on esitettynä, miten suuri määrä lukijoista osasi kunkin kappaleen katekismuksesta ulkoa. Prosenttimäärät vaihtelevat 30—40 % välillä, paitsi Huoneentaulussa ja katekismuksen kysymyksissä, joissa ne ovat tuntuvasti alemmat, varsinkin juuri viimeksimainitussa. Vertaamalla tätä taulukkoa Tammelan kansanopetuksen vaiheiden I osassa (s. 99) olevaan taulukkoon, jossa esitetään ripillä käypien lukutaito ajanjaksoina 1729—34 ja 1769—74, voidaan tässäkin tapauksessa todeta miten lasten ja nuorison ulkoluvun kehityksestä tunnollisesti huolehdittiin ennenkuin heidät ripille laskettiin. Kun lasten lukutaitoa osoittavassa taulukossa taitoprosenttimäärät vaihtelivat pääasiallisesti 30—40 välillä, osoittavat vastaavat luvut ripille päästetyillä 62—100 % tällä samalla aikakaudella, 1770-luvun alkupuolella.

Edelläolevalla lyhyellä esityksellä olen koettanut osoittaa, millainen oli lasten ja nuorison lukutaito Tammelassa 1770-luvun alkupuolella, rovasti Amnellin vaikutuskauden lopussa ja tohtori Avellanin tulon alussa ennen käyttämättömien painamattomien lähteiden valossa. Esityksestä käynee edelleen selville, miten papisto uutteruudella ja väsymättä jatkoi lasten lukutaito-opetusta.

Tarmo Hirsjärvi.

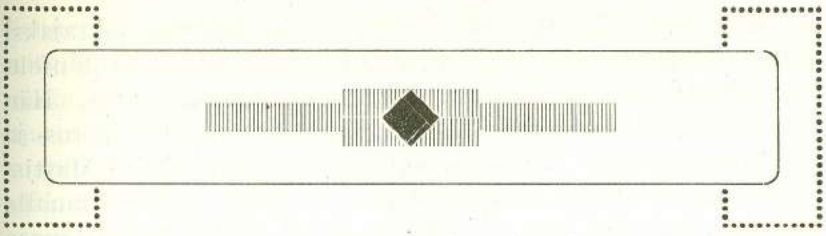

Mustialan maataloushistoriallinen museo.

I. Historiikki.

Lounais-Hämeessä Tammelan pitäjässä sijaitsevassa Mustialan kuninkaankartanossa on jo vuodesta 1840 lähtien ollut ja yhä edelleen on sijoitettuna maataloudellinen oppilaitos. Lähes parin vuosikymmenen ajan oli tuo oppilaitos, Suomen maanviljelysopisto, samalla ainoa laatuaan maassamme. Täällä tietopuolisen opetuksen rinnalla harjoitettiin teknillisesti etevää maanviljelystä, jopa siinä määrässä kuulua, että Mustialan maanviljelys ulkomaillakin eräinä aikoina tunnustettiin pohjoismaiden parhaaksi. Täällä, kuten arvata sopiikin, myös nähtiin aikansa parhaat maataloudessa käytetyt koneet ja työvälineet. Mutta täällä näiden kanssa meneteltiin kuten yleensä muuallakin. Kun uusia maatalouskoneita ja työvälineitä keksittiin ja niitä oli viljelystä varten hankittu, niin vanhat kapineet sitä mukaan hävitettiin. Näistä vanhoista esineistä olisivat kuitenkin oppilaat voineet saada kehityksen mukaista opastusta, mutta silloisen katsantokannan mukaan olivat vanhamalliset esineet poistettavat, jotta oppilaat saisivat nähdä vain uusia, kulloinkin kelvollisiksi havaittuja, maatalouskoneita ja -työvälineitä.

Kun Mustialan maanviljelys- ja meijeriopiston johtajaksi vuonna 1891 oli tullut agronoomi, fil. toht. Gösta Grotenfelt, niin hänellä näihin asioihin nähden oli toinen ajatus. Hän tahtoi säilyttää vanhatkin esineet vastaisen varalle opetus- ja oppimisvälineiksi. Tällä tarkoitti hän ei ainoastaan Mustialan maatalouskoneiston ja -kaluston vaan myös muualla maassamme maataloudessa käytännössä olleen koneiston ja kaluston säilyttämistä nousevien sukupolvien nähtäväksi. Tässä mielessä julkaisi hän vuonna 1892 Suomen virallisessa lehdessä sekä suomeksi että ruotsiksi ilmoituksen, missä kehoitettiin maanviljelijöitä tuomaan Mustialaan säilytettäväksi vanhoja maatalouskaluja ja -koneita sekä vanhaa maatalouskirjallisuutta. Tätä kehoitusta ei kuitenkaan kukaan noudattanut. Se sattui kuuroille korville. Johtaja Grotenfelt ei kuitenkaan tästä säikähtänyt. Hän alkoi itse kerätä näitä museoesineitä ensin Mustialasta, mitä sattumalta oli jäänyt hävittämättä, ja sitten maaseuduilta, milloin mistäkin. Kun hän matkoillaan liikkui maalaistaloissa, niin aina hän alinomaa tarkasteli, mistä olisi saatavissa esineitä museoon. Kun hän tuli vanhaan tavararikkaaseen taloon, niin siellä hän pyysi saada tarkastella tavarasuojat ja nurkat, kurkisti ylisille ja vilkaisi alisille, olisiko siellä kenties mitään museoon kelpaavaa. Melkein aina sieltä jotakin löytyi, ja kun hän tiedusteli, voisiko isäntä luovuttaa tämän Mustialaan perustettavaan museoon, niin sai hän tavallisesti vastaukseksi: „kyllähän se joutaa". Kun hän kylästä läksi, niin hänen jälkeensä nähtiin tavarakuormaa kuljetettavan lähimmälle rautatieasemalle osoitettuna Forssan kautta Mustialaan. Kansa ihmetellen kyseli, mitä noillakin „romuilla" oikeastaan tehdään.

Mustialassa koottiin nämä vanhat „romut" Riuskan latoon, johon saatiin valoa vain ovien kautta. Kun ne olivat siellä ahtaudessa ja lisäksi osittain kasassa, oli niitä sangen vaikea tarkastella. Pari kolme kertaa pyydettiin valtiolta varoja museohuoneen rakentamiseen, mutta pyyntö joka kerta evättiin. Kun sitten pyydettiin menoerää ladon rakentamiseksi museoesineiden säilyttämistä varten, niin se myönnettiin. Vuonna 1904, johtaja Karl Enckell'in toimikautena, ra-

kennettiin nykyinen museohuone, tuo lautainen lato, myönnetyillä varoilla arkkitehti Henr. R. Helin'in piirustusten mukaan. Sinne asetettiin tähän mennessä kerätyiksi saadut museoesineet nähtäville. Niitä oli koko joukon, niin että suuren rakennuksen (kooltaan 31×14 metr.) sekä ala- että yläkertaan tuli huomattavan paljon esineitä. Täällä valoisassa, tilavassa huoneessa näyttivät nuo vanhat, harmaat museoesineet suorastaan viehättäviltä. Vuonna 1906 kuljetettiin suurin osa museon kokoelmista Kuopion maanviljelysnäyttelyyn, jolla matkalla moni esine särkyi piloille, mutta tosin saatiin sillä tiellä Kuopion läänistä näyttelyn takia kerättyjä esineitä kokoelmiin lisäksikin. Kun Mustialaan v. 1908 järjestettiin maamiesopisto, niin senkin jälkeen jonkun aikaa pysyivät asiat samalla kannalla. Museon kokoelmat lisäänty-

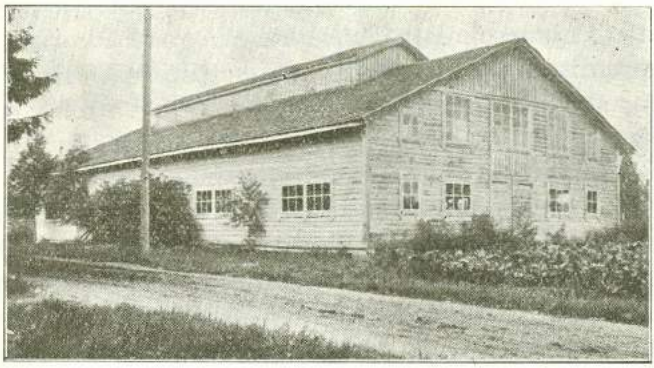

Mustialan museorakennus.

tyivät verrattain hitaasti. Professori Grotenfelt melkein ainoana edelleen silloin tällöin lähetteli nipun museoesineitä Mustialaan, jotka siellä odottelivat, milloin hän sattuisi tulemaan siellä käymään, aukaistakseen kääreet ja nimitelläkseen esineet. Ei oikein tiedetty kenen hallinnassa museo oli, prof. Grotenfeltin vaiko opiston. Opiston oppilaita siellä kyllä aina vuosittain kerran kuljetettiin ja joitakin muita opistossa vieraina käyneitä, mutta aina hyvin arkaillen. Korjauksia ei tehnyt kukaan, vaikka esineet yhtenään rappeutuivat, ja siivoaminen jäi kerrassaan. Jopa v.

1913 nostettiin kysymys koko museon siirtämisestä Helsinkiin, mikä puuha onneksi raukesi. Kun museon katon vuotamisen takia oli tehtävä uusi, niin sitä tehtäessä putosi museoon esineiden päälle semmoinen ryönä, ettei kaikkia esineitä enää tuskin näkynyt. Kun uusia esinelähetyksiä oli vielä avaamatta, saapui prof. Grotenfelt syyskesällä v. 1920 Mustialaan pyytäen allekirjoittanutta auttamaan itseään museoesineiden täydellisessä luetteloimisessa ja numeroimisessa. Siihen suostuinkin ja koko tehtävä, aluksi professori Grotenfeltin johdon alaisena, jäi minun huostaani. Museoesineitä tuli luetteloon noin 1,100 kappaletta.

Kun professori Grotenfelt kuoli 5 p:nä toukokuuta 1922, niin samana vuonna, lukien 1 p:stä heinäkuuta, määräsi Maataloushallitus allekirjoittaneen Mustialan maataloushistoriallisen museon hoitajaksi. Museon hoitoa, järjestelyä, esineiden hankintaa, numeroimista, kirjoihin viemistä, korjailemista, valokuvaamista, y.m.s. varten myönnettiin mainittuna vuonna 4,000 mk. ja sitten viime ja tätä vuotta varten 1,000 mk. kumpaisenakin.

Museoon on sittemmin kerätty esineitä yhtenään. Allekirjoittanut teki keruumatkan v. 1922 Punkalaitumelle, Humppilaan, Somerolle ja Tammelan eri kyliin. Opiston moni oppilas on tuonut useita kauniita lisiä kotipaikoiltaan ja eräät museon ystävät ovat samoin muistaneet museota lahjoittamalla sille esineitä. Museon esinemäärä on nykyisin vähän yli 1,300 kpl. — Museoesineistä on noin 500 kpl. valokuvattu. Sen työn on suorittanut lehtori K. Ruhanen. Hänen ottamansa valokuvan suurennos museon perustajasta, professori Grotenfeltista on myös se suurikokoinen kuva, mikä ripustettiin museon juhlaseinälle 26 p:nä huhtikuuta 1923.

Viime vuonna perusti allekirjoittanut museon yhteyteen uuden osaston, nimittäin: maatalouskirjaston. Tähän on tarkoitus kerätä vanhaa maataloutta käsittelevää kirjallisuutta. Suurimman lahjan tähän osastoon antoi agronoomi Gustaf Airila, Forssasta, lahjoittamalla sille parikymmentä vanhaa maatalouskirjaa. Nykyisin on siinä noin 60 kpl. tällaisia teoksia. Nämä kirjat säilytetään toistaiseksi

opiston kirjastohuoneen eräässä kaapissa. — Samassa kaapissa säilytetään myös museoesineistä otetut valokuvatkin.

Museo on ensi sijassa tarkoitettu opistossa tapahtuvan maataloushistorian opetuksen opetusvälineeksi. Mutta mielellään on sitä näytetty ja näytetään opistossa ja Mustialan emätilalla käyneille retkikunnille ja muille yksityisille henkilöille, jotka ovat sitä halunneet nähdä. Museota on ollut selostamassa allekirjoittanut, ja milloin olen ollut poissa kotoa, on sitä näyttänyt joku muu opiston lehtori tai vahtimestari. Pääsy on aina ollut maksuton kaikille. — Museossa on myös nimikirja museossakävijäin nimien merkintää varten. Se ensi kerran avattiin heinäkuussa vuonna 1922, jolloin siihen ensimmäisinä saatiin tasavallan Presidentin ja hänen puolisonsa sekä läänin maaherran ja hänen perheensä jäsenten nimet. Viime vuoden kuluessa kävi siellä samaisen museopäiväkirjan mukaan kokoelmia katselemassa 613 henkeä, joista 4 ulkomaalaista. Tänä vuonna on tähän mennessä ennättänyt siellä käydä 761 henkeä, joista 15 ulkomaalaista. Kotimaiset katselijat ovat olleet kotoisin kautta maamme, Utsjoelta Helsinkiin, Porista Viipuriin ja Sotkamoon sekä ulkomaalaiset aina Unkarista ja Itävallasta asti. — Monet kävijöistä ovat lausuneet ihmettelynsä kokoelmien monipuolisuuden ja monien museoesineiden arvokkaisuuden johdosta.

Mustialan maataloushistoriallinen museo on myös merkitty jäseneksi Suomen Museoliittoon, mihin toimenpiteeseen on Maataloushallitus kirjelmässään 15 p:nä huhtik. 1924 antanut suostumuksensa, määräten samalla, että liiton vuosimaksu, joka nyt on 100 mk., on otettava myönnetystä vuosimäärärahasta.

II. Kokoelmat.

Tarkastellessamme museon kokoelmia, teemme siellä eräitä havaintoja. Keräys on tarkoittanut yksinomaan maataloudesta saatuja esineitä, ja on siinä onnistuttukin vallan hyvin. Varsin vähän on tullut mukaan esim. kala- ja koti-

talouteen kuuluvia esineitä, vaikka ne asialleen ovatkin hyvin lähellä. Kulkuvälineitä on niinikään perin vähän, vain yksi kirkkoreki ja suosukset.

Maatalouteen kuuluvia, verrattain monipuolisia museoesineitä on koetettu ryhmitellä, niin että niistä katselijalle selviäisi kunkin työvälineen kehitys, yksinkertaisimmista muodoista kehittyneimpään, mikäli se kokoelmien lajirunsauteen ja tarjonna olevaan museotilaan nähden on voinut olla mahdollista. Erityisesti on koetettu havainnolliseksi tehdä eroitus länsi- ja itä-Suomessa käytettyjen, hyvinkin paljon toisistaan eroavien työaseitten välillä. Monessa kohdassa onkin museossa löytynyt siihen jo miltei riittävästi tarvittavaa aineistoa. Useimmissa kohdin siinä suhteessa on vielä aukkoja; on hankittava lisää aineistoa, jotta järjestelmät saataisiin yhtenäisiksi ja kokonaisiksi.

Jos nyt käymme tutustumaan museon kokoelmiin, niin lienee parasta seurata siinä viljelyksen kehittymisjärjestystä niin paljon kuin se on mahdollista.

Kaskiviljelyksen alalta tapaamme täällä seuraavia työaseita: Savolais-, hämäläis- ja satakuntalais-mallisia vesoimia, erilaisia kirveitä, pieniä ja suuria kuokkia, yksinkertaisia paloharoja ja vanhoja, karjalais-, savolais- ja hämäläis-tyyppisiä paloaatroja, lehtoastuvan sekä savolais- ja hämäläis-mallisia kaskikarhia. Tällä alalla eivät kokoelmamme esineet ole vielä aivan monipuolisia. Lisää olisi saatava, jotta eri seutujen tyypit tulisivat esitetyiksi.

Peltoviljelyksen alalta ovat museon kokoelmat muihin osastoihin katsoen verraten rikkaita. Länsi- ja etelä-Suomessa käytetyistä muokkauksen välineistä on ensinnäkin mainittava toistakymmentä nykyisin jo tarpeettomana käytännöstä syrjäytettyä erilaista, yhden ja kahden juhdan vedettävää viuhkaa (l. viiliä l. veistä), joilla nurmi viillettiin, ennenkuin kyntöaseella peltoa ruvettiin kyntämään. Vanhin etelä- ja länsi-Suomessa käytetty varsinainen kyntöase on koukku, jommoisia sekä yhden että kahden juhdan vedettäviä on museossa puolitusinaa. Nämä ovat jo noin 50—70 vuotta sitten maakunnasta ja käytännöstä hävinneet miltei „suku-

puuttoon", mutta kuitenkin viime vuonna onnistuimme vielä saamaan erään kahden juhdan vedettävän koukun Laitilasta. Tosin kaikkein yksinkertaisinta koukkumuotoa ei ole onnistuttu löytää, mutta se tuskin on enää mahdollistakaan. Koukusta kehittynyt seuraava kyntöase on kosseli eli aira, jommoisia museossa löytyy useampia sekä yhden että kahden juhdan vedettäviä. Jopa muutamissa kosseleissa on siiven paikalla tappejakin multaa pehmittämässä. Kosselista edelleen kehittynyt kyntöase on aura eli kääntöaura siipineen, joka esiintyi ensin ilman veistä (eli viuhkaa), mutta sitten veitsineen. Museossa löytyy auroja, joissa siipi on puusta, puinen mutta rautapellillä päällystetty, raudasta, takkiraudasta tai teräksestä. Auran viuhkat eli veitset ovat eri tyypeissä kiinnitetyt joko vantaaseen tai ojakseen taikka molempiin. Vielä on täällä auran rinnalla Satakunnassa ja Etelä-Pohjanmaalla käytettyjä välttejä eli välttiauroja, joissa leikkaavana veitsenä toimii vantaan ylöskäännetty terävä reuna. Niitäkin on sekä yhden että kahden hevosen vedettäviä. Onpa museossa myös joukko aurojakin ja erilaisia jankonmöyhentäjiä, vieläpä höyryaurakin. Kyntöviilloksen eli auranturpeen pehmittämistä varten löytyy museossa erilaisia äkeitä eli astuvia. Niitä on sekä puu- että rautapiikkisiä, nelikulmaisia, kolmikulmaisia sekä nivelillä varustettuja, nelikulmaisia äkeitä ynnä jousi- ja lautasäkeitä. Ladat ovat joko sileä- tai pienapohjaisia, jopa veitsilläkin varustettuja. Jyriä on yksitukkisia, kaksitukkisia, sileitä tai uurteisia jopa piikeillä varustettuja puujyriä, taikka raskaita, hampailla varustettuja rautajyriä. Peltojen ja ojamultien tasausta varten löytyy omatekoisia peltokampoja, multureita eli koppureita, joita viimemainittuja myös multakuupiksi tai multapohtimiksi kutsutaan. Käsivoimaisia työaseita on lukuisia, kuten lapioita, kuokkia, kokkarenuijia ja käsisahroja. — Itä-suomalaisia pellonmuokkausaseita ovat erilaiset peltoaatrat, -sahrat ja risukarhit.

Ojitustoimintaa edustamassa tapaamme museossa joukon erilaisia avo-ojan malleja, ojalapioita, ojakirveitä, ojapiiluja, ojaviikatteita, salaojalapioita, ja muita salaojatyö-

aseita sekä ennen muita mainittava, maassamme ensimmäinen jo 1850-luvulla Mustialan tilalle hankittu salaojatorvikone tiilitorvinäytteineen. Museossa nähdään myös maamme ensimmäiset oja-aurat ja ojakonnat, iältään 40—60 vuotta vanhoja.

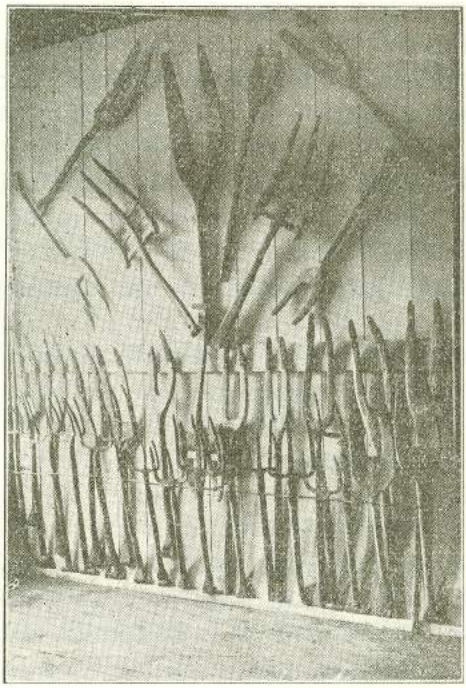

Kokoelma tadikoita.

Lannoitustyövälineistä nähdään museossa varsin rikas kokoelma erilaisia lantatadikoita. Samoin nähdään siellä Jämsästä tuodut sontakotit kakkula-aisoineen. Havukirveitä on myös nähtävissä sievä kokoelma, esittäen eri tyyppejä.

Kylvötyövälineistä mainittakoon karjalais- ja hämäläismalliset kylvövakat, sekoitusäkeet, monet koukkarit (krankut eli krenkut), varustettuina kolmella tai viidellä sorkalla, käsivoimin lykättäviä kylvökoneita, ja ennen muita mainittava Antti Mannisen Kuopion Leväisillä v. 1861 tekemä

maamme ensimmäinen kylvökone. Ulkomailta tuotuja suuria kylvökoneita on sekä hajakylvöä että rivikylvöä varten. On kaulassa kannettaviakin kylvökoneita.

Sadonkorjuuvälineistä löytyy museossa hauska kokoelma itä-suomalaisia ja länsi-suomalaisia sirppejä, eloviikatteita, ja puintivälineistä varstoja, riusoja, „oksia", „manuja" ja „mutkia", seuloja, pohtimia ja välppiä, sekä käsiviskureita, kotimaisia ja ulkomailta tuotettuja suuria viskuukoneita, lajittelijoita ja puimakonekin. Myös löytyy pienoinen kokoelma erilaatuisia perunannostovälineitä.

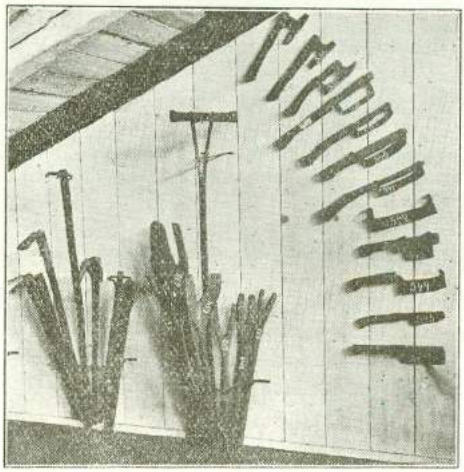

Kokoelma perunannostovälineitä ja havukirveitä.

Niittyviljelyksen alalta on nähtävissä seuraavia esineitä: Niityn raivaamisessa tarvittavia esineitä on ensinnäkin vesoimia, niittyäkeitä ja muuan mättäänleikkaaja. Heinänkorjuuvälineistä mainittakoon lukuisat sekä itä- että länsisuomalaista tyyppiä olevat väärä- ja oikovarsiviikatteet, niittokoneita, jopa mukana maamme ensimmäinen 1860-luvulta, käsiharavia, laahaharavia, hevosharavia, sekä puusta että raudasta tehtyjä heinähankoja, englantilainen Howard'in heinänpöyhijä, takkavitsoja, sapilaita, rautaisia rukotikkuja Pohjanmaalta ja käsivoimin vedettävä heinähäkki Ahvenanmaalta.

Puutarhakalustosta tavataan koko joukko erilaisia puutarhurin työaseita, kuten veitsiä, sahoja, saksia, kirveitä, ymppäysveitsiä, hedelmänkuorijoita, hedelmänpo'mijoita, käytävähöyliä, ruohonleikkaajia, y.m.m. Näihin sopinee lukea myös pieni kokoelma erilaisia mehiläishoitovälineitä.

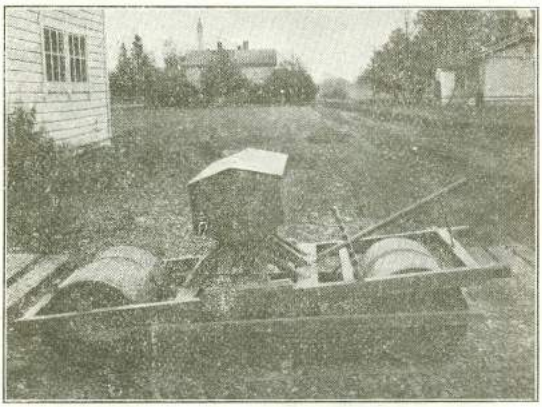

Tämän kylvökoneen on suunnitellut ja tehnyt v. 1861 Leväisten maanviljelyskoulun joht. Antti Manninen. Se on tiettävästi ensimäinen kylvökone Suomessa ja samalla ensimäinen Suomessa tehty kylvökone.

Karjanhoidon alalle kuuluvia esineitä on museossa seuraavia: Nautaeläinten kytkyimiä, lehmänkelloja, paimentorvia, sianhankoja, lampaankoukkuja, hevoskoukkuja aitureita varten, hevosenkenkiä, ruokintasaaveja, silppupetkeleitä, silppusurvinruuhi, silppuhepoja ja silppukoneita sekä juurikasvien paloittelijoita.

Maitotalouden alalta löytyy museossa verrattain runsaitakin kokoelmia. Näistä mainittakoon lypsinrainnat, lukuisat erimalliset maitosiivilät, maitopytyt ja -kehlot, leilit ja purakat, erimuotoiset koti- ja ulkomaiset sekä käsi- ja konevoimaiset kirnut, joita on kolmisenkymmentä, voipytyt, -rasiat, ja -nuijat. Vielä esitettäköön meillä vanhin, tuotu v. 1879 ja taikakaluna aikoinaan kansan keskuudessa pidetty sentrifuugi, jonka saksal. Lefeldt on keksinyt, Burmeister &

Wain'in y.m. keksimiä erilaisia, käsi- ja konevoimaisia separaattoreja, ekstraktori, keksijänsä (insin. Saleniuksen) ensimmäinen radiaattori, Destinon'in, Forshagan ja Swartz'in maitoastioita, maidonjäähdyttäjiä, maidontuulettaja, maitopuntari, voikaukaloita sekä käsi- että höyrynvoimalla käytettäviä voinvaivauspöytiä. Juustonvalmistusvälineistä mainittakoon juustoamme, juustokattila, juustomuotit, juustopuristimet, juustokairat, käsivoimainen juustomylly, y.m.m.

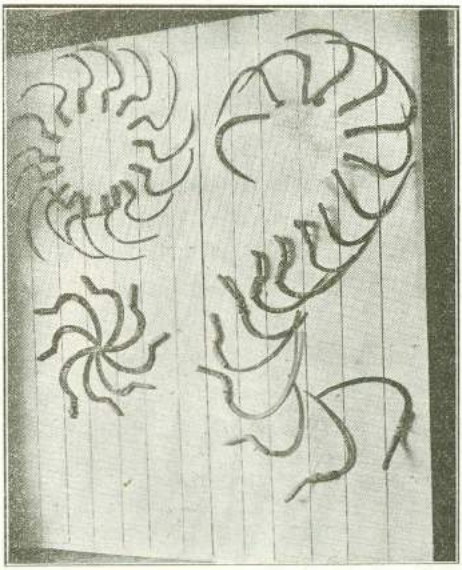

Kokoelma sirppejä l. kamppeja. Ylhäällä vasemmalla Itä-Suomen mallisia, oikealla Keski- ja Länsi-Suomen mallisia. Viimemainituista neljä alinta sirppiä ovat Mustialassa tehtyjä niittosirppejä noin 1870-luvulla, tai niiden mallisia. Alhaalla vasemmalla pienessä kiehkurassa olevat ovat venäläisiä sirppejä.

Pellavan jalostukseen kuuluvia esineitä on täällä myös koko joukon. Semmoisista lueteltakoon erilaiset loukut, lihdat, häkilät, harjat, vitimet ja vidinalustat, kaiteet, perin alkuperäiset kangaspuut, viipsinpuut, kerinlehdet ja

rukki, y.m. Näihin kuuluu myös höyryn voimalla käypä englantilainen lihta.

Kotitalouden alalta mainittakoon seuraavat harvalukuiset museomme esineet: Pärepihdit, kynttiläkirnu, kynttilän-kastinkannet, kynttiläkruunu, lyhtyjä, kauluslauta koippuroineen v:lta 1764, padanhaahloja, jauhinkiviä, huhmareja petkeleineen, kauhoja, lusikoita, kaljatynnyri, tuoppeja ja kannuja, huosiaimia, hoskia, hierimiä, perunanjauhomylly, y.m.m.

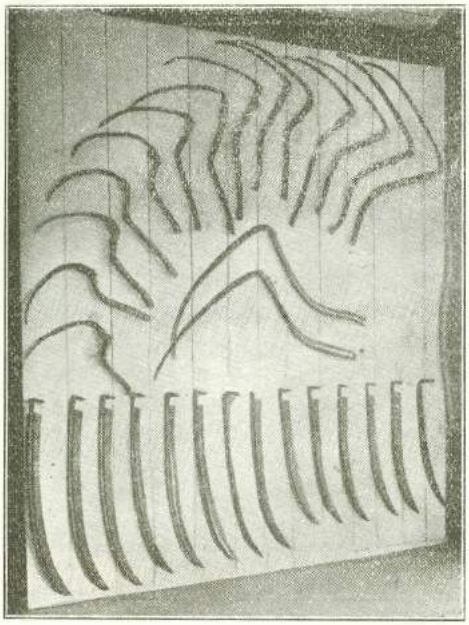

Kokoelma kotimaisia väärävartisia viikatteita ja oikovartisten viikatteiden ulkomailta tuotuja teriä.

Sekalaisista museoon kertyneistä esineistä mainittakoon seuraavat: Kannonnostokone kantoineen, kuormankaataja, turpeenrepijä, puulukkoja, luokanpaininpuu, luotipuntareita, sekä hevosen valjastukseen kuuluvia esineitä, kuten ränkiä, luokkia, ratsastussatuloita, valjassatuloita, kranoja, hihnoja, riimuja ja ohjaksia, vieläpä köysiä, köysikeloja, tuohikontteja ja -tölkkiä, y.m.m.

Kokoelmiemme esineistä voidaan yleensä sanoa, että ne ovat lajissaan vanhimpia saatavissa olevia, ja useinkin tekotavaltaan alkeellista laatua, joten museokokoelmat, tuntemukseni mukaan, edustavat koko hyvin maamme alkeellisinta (primitivistä) maataloutta.

III. Mustialan tuotteita museossa.

Kuten edellä on mainittu, on museon kokoelmiin tuotu Mustialassa valmistettuja esineitä niin paljon kuin se on ollut mahdollista sen jälkeen kuin museoesineiden keruuseen ryhdyttiin. Miten paljon niitä on joutunut hukan teille, on vaikea sanoa. Kuitenkin niitä aina vielä silloin tällöin saadaan museoon aivan kuin sattumalta onnellisen kohtalon sallimuksesta. Yhä edelleen vieläkin uskallamme niitä toivoa, varsinkin kun tulee yleisemmin tiedoksi, että entisen Mustialan tuntemiseksi siellä valmistettujen esineitten takaisin saanti on välttämätöntä.

Nykyisin museossa olevista Mustialan tuotteista mainittakoon seuraavat tärkeimmät. Ei ole vielä monia vuosia siitä kun saatiin sinne muutamia puuauroja, joiden ikä on noin 60—70 vuotta. Niissä on kuitenkin rautainen vannas, siipi ja veitsi, mutta puusta kurjet ja ojas runkoineen. Ne ovat tosin jonkun verran vaillinaisia. Sitten on museossa näiden aurojen seuraajat, rauta-aurat „Mustiala N:ro I" ja „F. L. I. N:ro 3". Mustialan aura N:ro 2 vielä puuttuu. Sekoitusäkeitä eli -auroja on kolmea eri lajia. Sitten löytyy n.s. „sikinsokinäes", polkuastuva, kolmikulmainen hanhenjalkaäes eli „Mustialan karhuäes" ja pari rullakarhia. Vielä löytyy täällä muuan pyörivä äes, jonkillainen aatteellinen äes-yritys johtaja Frans Nap. Pippingskjöldin ajoilta 1850-luvulta. Kylvöntekotyöaseita ja -koneita on museossa seuraavia: kylvinvakka kahdenkäden kylvämistä varten, käsivoimin käytettäviä juurikasvien-, pavun- ja heinänsiemenen kylvökoneita sekä vesivakoauroja. Juurikasviharoja on täällä kaunis kokoelma ja muutamat hyvin vanhoja, ehkä joht. Seb.

Gripenbergin ajoilta 1840-luvulta. Ne ovat sangen arvokkaita, muodostaen mielenkiintoisen ja maassamme ainutlaatuisen nähtävyyden, mikä vakuuttavalla tavalla puhuu Mustialan voimaperäisestä viljelyksestä noin kolmen neljännesvuosisadan kuluessa. Edelleen tavataan kokoelmissa Mustialassa tehtyjä heinähankoja, niittosirppejä, käsin kammista kierrettävä viskuukone, noin 60 vuotta vanhoja, pienviljelijän kirnuksi tarkoitettuja pieniä kampikirnuja, voinvaivauspöytä keloineen y.m.m.

Katsellessa nyt näitä monia Mustialassa valmistettuja työaseita ja verratessa niitä samanaikaisiin muualla maassamme joko tehtaissa tai kotiteollisuutena valmistettuihin samallaisiin esineihin, niin tulee helposti vakuutetuksi Mustialan ehdottomasta etevämmyydestä tässä suhteessa. Mutta esineet nähtyämme voimme niiden johdolla tehdä päätelmiä itse niiden valmistajasta ja sitten sen tilan viljelysasteesta, missä niitä on käytetty tavallisina työaseina. Kaikki esineet ovat erittäin hyvin tehtyjä, veistostyö on varsin siroa, siinä on nähtävissä niin oleellinen „Mustialan leikkaus" (snitt), raudoitustyö on tanakkaa ja kestävää sekä maalaustyö yksinkertaista, ollen väriltään punaista tai sinistä, mutta silti siistiä ja pysyvää. Esineissä huomaa yleensä tarkoituksenmukaisuuden, riittävän vahvuuden, vaan ei kömpelyyttä, ja hyvän mallikkuuden. Varmaankin näistä syistä olivat Mustialassa valmistetut työaseet aina kaikkialla hyvin haluttuja ja paljon kysyttyjä. Ennen vuotta 1883 Mustialassa tehtiinkin koko paljon erilaisia maataloustyöaseita, varsinkin kääntöauroja, myytäväksi, jopa eräinä aikoina niinkin paljon, että Mustialalla kuului olleen omien teollisuustuotteiden myyntiä varten erityiset myyntikonttorit Turussa ja Helsingissä. Vastamainitun ajan jälkeen luopui Mustiala tuottamasta teollisuustavaroita myytäväksi, pitäen sitä sille vieraana tehtävänä, ja sen jälkeen erinäiset tehtaat, m.m. Fiskars ja Teijo ryhtyivät työhön saaden nyt vasta tuotteilleen menekkiä.

IV. Lopputoivomukset.

Maataloudessa käytetyt työaseet ja koneet osoittavat koko lailla selvästi kullakin aikakaudella vallinnutta maatalouden tilannetta paikkakunnalla. On sanottukin, että millainen aura viljelijällä on, sellainen on hän itse maanviljelijänäkin. Maatalauden historiaa voimme siis hyvällä menestyksellä ja varmuudella lukea kullakin aikakaudella käytännössä olleista maatalouskaluista ja -koneista.

Mustialan museon maataloushistorialliset kokoelmat ovat tietämäni mukaan alallaan rikkaimmat ja täydellisimmät kuin missään muualla maamme museoissa. Onpa siellä jo eräitä aivan harvinaisia ja museon kannalta katsoen arvokkaitakin esineitä. Ne ansaitsisivat myöskin arvonsa mukaisen hoidon. Nykyisessä museorakennuksessa ei se kuitenkaan voi olla mahdollista, vaikka muut ehdot olisivatkin tyydyttävät. Tällä 20 vuotta vanhalla museorakennuksella on nimittäin kolme pahaa vikaa: 1) Se on puusta. Senvuoksi voi se kovan onnettomuuden sattuessa palaa. Vahinko on silloin korvaamaton. 2) Se on nykyisin jo liian pieni. Puuttuvien suurempien esineiden hankkimiseen ja säilyttämiseen ei ole tarvittavaa tilaa. 3) Se on talvisin kokonaan kylmä. Kun mitään osastoa ei voi kylmän talven aikana lämmittää, niin hienompien rautaosien säilyttäminen ruostumatta ja pilaantumatta hiljalleen ajan mukana on mahdotonta. Muutenkin ovat museon ohuet lautaseinät jo niin paljon haristuneet, että raoista tunkeutuu sisään sekä vettä että lunta. Olisi siis saatava Mustialan laajaan puistoon uusi tilava museotalo, joka näissäkin suhteissa vastaisi ajan ja tarpeen vaatimuksia.

Lopputoivomuksieni joukkoon pyytäisin vielä, paitsi että kehoitan kutakin maamiestä ja isänmaan historian tuntemisen harrastajaa itse tutustumaan Mustialan museoon, jota aina mielellään näytetään, ottamaan näiden rivien lukijaa huomioon sen kuulutuksen, jonka viime toukokuun 1 päivänä julkaisin ja joka tähän liitetään, kuuluen seuraavasti:

„Mustialan maataloushistoriallisen museoon otetaan mielellään vastaan kaikellaisia vanhoja maatalousesineitä. Niiden kuluneisuus ei ole haitaksi, kun ne vaan ovat ehjiä. Kutakin esitettä pitäisi seurata ilmoitus, mikä on sen nimi, ja mitä sillä tarkoitetaan, sekä mikäli mahdollista esineen ikä ja käyttämispaikka ynnä valmistaja.

Museoon haluttavista esineistä mainittakoon kerääjän ohjeeksi m.m. seuraavat:

kyntökoukkuja ja koukkareita,
puuaatroja ja puuäkeitä,

havukirveitä ja vesureita,
kuokkia ja puutadikkoja,

viikatteita ja haravia,
sirppejä ja varstoja,

leilejä ja lypsinraintoja,
maitokehloja ja kirnuja.

Näitä esineitä otettaisiin vaikka maamme joka kunnasta, jotta eri kunnissa käytetyt tyypit tulisivat edustetuiksi. Vielä haluttaisiin museoon kaikellaisia tuohiastioita ja muita tuohiteoksia.

Esineet toivotaan saatavan, varojen puutteen takia, mieluimmin lahjaksi. Kuljetuskustannukset kuitenkin voidaan korvata. Esineiden lahjoittajien nimet merkitään muistiin vastaistenkin miespolvien tiedoksi. Jos esine on ostettava, on siitä sovittava ensin allekirjoittaneen kanssa.

Myöskin vanhaa maatalouskirjallisuutta otettaisiin mielellään museon kokoelmiin säilytettäväksi tutkijain varalle.

Museoesineiden keräämistä olisi kiirehdittävä, sillä jokainen kulunut vuosi vähentää niiden saantimahdolli-

suuksia. Muistettava on myös, että museoesineiden kerääminen on sangen arvokasta ja tärkeätä isänmaallista sivistystyötä!"

Tammelassa, 25 p:nä syyskuuta 1924.

Antto Laiho.

Selostus Lounais-Hämeen museon kokoelmista.

Lounais-Hämeen museoon on tähän mennessä esineitä kertynyt seuraavasti:

I. Kirjallisuutta on 59 numeroa. Niistä on 1600-luvulta 2, 1700-luvulta 13 ja 1800-luvulta 43. Kirjat ovat etupäässä uskonnollisia, kuten raamattuja, virsi- ja evankeliumikirjoja sekä hartauskirjoja. Maallista kirjallisuutta on ainoastaan joitakuita numeroita. Onpa alku myöskin vanhoja asiapapereita ja lähdekirjallisuutta, joiden hankkiminen ja kartuttaminen onkin varsin tärkeätä, kun Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistys on ottanut tehtäväkseen kirjallisilla tutkimuksilla valaista maakunnan menneisyyttä. — Erikoisia harvinaisuuksia ei kirjakokoelmassa vielä ole.

II. Rahakokoelma on jokseenkin huomattavasti karttunut. 1600-luvulta on rahoja 3, 1700-luvulta 51 ja 1800-luvulta 77 kpl. Sitäpaitsi on kokoelmassa rahoja, joita ajanhammas on niin kuluttanut, että niiden iästä voi selville päästä vain asiantunteva numismaatikko. Tällaisia rahoja on 17 kpl. Niiden joukossa on joitakuita, joiden kuviot näyttävät viittaavan 1500-lukuun. Erikoisuutena mainittakoon eräs arapialainen raha, jonka keskellä on neliskulmainen reikä, joten sen säilyttämisessä on nauha saanut toimittaa kukkaron virkaa. Etupäässä ovat rahat suomalaisia, ruotsalaisia, saksalaisia ja venäläisiä, mutta on myöskin yksi

englantilainen ja arapialainen. — Yhteensä on rahakokoelmassa 148 numeroa.

III. Muut museoesineet ryhmittelen seuraavasti: 1. Puvustoa: vanha lounaishämäläinen miehen juhlatakki ja hattu, naisen leninki (käytetty 1800-luvun alkupuolella), naisen puseroja 2 kpl., tykkimyssyjä 6 kpl., Hämeen pataljoonan nuoremman aliupseerin puku 1890-luvulta. — 2. Talouskaluja: suolasalkkari, maitosiivilöitä 9 kpl., piimäleilejä 5 kpl., putina, piimäkauhoja 2 kpl., puukuppeja 2 kpl., puulautasia 3 kpl., kaljatuoppi, vanha porsliinikulho, juustonkehä, vohvelirautoja 4 kpl., jauhinkivi (?), puupuntareja 7 kpl. — 3. Naisten työkaluja: pellavaharjoja 2 kpl., häkylöitä 2 kpl., kangaspuun pyörät, kaide, kangaspännäri (puinen), syöstävä, värttinä, rukki (v:lta 1777), tuohirasioita (langan y.m. säilytt. varten) 2 kpl., kaulauskapuloita 2 kpl. (toisessa vuosiluku 1799), ompelukone, sakset, nauhankudin, mittakeppi, kynttiläkirnu, kurikka. — 4. Miesten työkaluja: puukko, vuolin, piilukirveitä 3 kpl., saha, iirisahoja 2 kpl., vintilöitä ja napakairoja 10 kpl., höylä, rukkahöylä, rupuhöylä, jossa on vuosiluku 1450, höylä (puunkuorimista varten), vannehaka, tilsanuija, telsu, kourutaltta, taltta (kivinen), kivinuijan teelmä (?), tadikkoja 7 kpl., heinähankoja (puisia) 3 kpl., petkeleen varsi, pohdin, viikate (viljan niittoa varten), köydenkiertäjä, köysikela, kiikinpuu, tuulastusneuvot (ahingas ja atrain), räätälin läpirauta. — 5. Metsästysvälineitä: karhunkeihäs, ruutisarvi. — 6. Vetojuhtain ajokaluja: ratsastussatula, työsatuloita 2 kpl., ränkiä 3 kpl., häränikeitä 9 kpl. — 7. Matkaan tai työhön menoa varten: vakkoja 2 kpl., tuohikontti. — 8. Kotilieden ääressä tarvittavia esineitä: raamattuteline, silmälasit, pärepihtejä 6 kpl., kynttiläsaksia 4 kpl., tulukset, iso piironki, vaatearkku, lipas, läpituoli, kehto, himmeli. — 9. Ajanmittaamista varten: aurinkokello, kellokoneisto , kellon heiluri. — 10. Tuulisäillä tarpeellisia esineitä: tuuliviiri (1700-luvulta), tuulikannel. — 11. Sairaustapauksia varten: suonirauta (näppäri). — 12. Koristuksia:

korvarenkaat, sormus. — 13. Nautintoaineita varten: nuuskarasia, piippuhylly, piippuja 6 kpl., tupakkalaatikko (v:lta 1795), aurinkolasi (piipun sytyttämistä varten), vanha kahvikalusto, mortteri (kahvipapujen pienentämistä varten). — 14. Muita esineitä: lehmän puinen kytkin, erimallisia hevosenkenkiä, kuntoisuusmerkki ampumisesta, pari kiviesinettä.

Suuri enemmistö edellä luetelluista esineistä saatiin yhteiskoululla laskiaistiistaina 1924 pidetyissä museotalkoissa. Forssasta, Tammelasta, Somerolta ja Jokioisista tuotiin silloin museoon lukuisasti esineitä. Isohko määrä saatiin m.m. Letkun ja Riihivalkaman kansakoulujen muinaisesineiden kokoelmista. Uotilan perikunnalta niinikään saatiin joukko erilaisia museotavaroita. — Tehtaalainen Juho Rantanen on myöskin silloin tällöin käynyt lähipitäjistä vanhoja esineitä keräilemässä.

Suurimmista ja mielenkiintoisimmista lahjoituksista ja ostoista mainittakoon seuraavat:

Lahjoituksena on museon kokoelmiin m.m. saatu piispa A. J. Hornborgin matka-arkku, jota hän lienee käyttänyt piispantarkastusmatkoillaan. Tämä aikoinaan komea, hylkeennahalla päällystetty monilokeroinen arkku joutui piispa H:n pojan jälkeen pidetyssä huutokaupassa Pyhälammin taloon Lopen pitäjässä, josta sen sittemmin mainitussa pitäjässä hyvin tunnettu „kansanlääkäri" Rahikon Kalle osti, käyttäen sitä lääkearkkunaan. Hänen jälkeensä pidetyssä huutokaupassa joutui kyseessäoleva arkku jälleen sanottuun Pyhälammin taloon, jonka vuokraaja Jalmari Viiki on sen Lounais-Hämeen museolle lahjoittanut. Samalta lahjoittajalta on saatu myöskin Cavenius-suvulle kuulunut lahjaraamattu (v:lta 1845).

Viime talvena lahjoitti tehtaalainen Konrad Sundblom museolle erittäin laajan ja omalaatuisen käsikirjoituskokoelmansa sekä sanomalehtileikkeleitään. Kirjoitelmissaan lahjoittaja käsittelee uskon- ja siveysopillisia sekä yhteiskunnallisia kysymyksiä varsin omaperäisellä tavalla.

Niinikään on lahjoituksina saatu sidottuina Forssan Lehden vuosikerrat 1919—23.

Museon kokoelmiin ostettiin viime talvena iso ja varsin hyvänä säilynyt matto, joka nähtävästi on peräisin 1800-luvun alkupuolelta, sekä ryijy, joka lienee 1700-luvun lopulta. Molemmat museoesineet saatiin Kalvolan pitäjästä. Tammelan Lempään kulmakunnalta ostettiin niinikään iso, monilokeroinen piironki. — Aivan äskettäin ostettiin Kylmäkoskelta opettaja E. Korrin isosta ryijykokoelmasta 3 arvokasta hämäläistä ryijyä:

1) Ryijy v:lta 1782 on Kangasalta Mäyränkylän Anttilan talosta. Värit ovat sinikeltainen, vihriä y.m., joissa paljon harvinaista kiiltovillaa, mutta haalistunut liiaksi ja osaksi rikkinäinen. Kuvitusaiheena on vinoneliöitä, keskellä suuri risti, vuosiluku 1782; kirjaimista muodostuu nimet Maria ja Erik.

2) Ryijy v:lta 1800 on ostettu Urjalan Kolun kulmalta Männistön torpasta. On hyvin aistikas värien ja kuvituksen puolesta. Reunus hammas- tai sahalaitainen. Pohja on sininen, johon keltaisella, vihriällä, ehtapunaisella y.m. tehty tulppaaneja y.m. aiheita. Keskipeilissä vuosiluku 1800 ja kirjaimia.

3) Ryijy v:lta 1810 on saatu Hämeenlinnasta. Erittäin loistelias ja väririkas. Harvinainen sammalvihriä pohja, reunus taivaankaaren väreistä, sommiteltuja pohjaviivoja eli laineita. — Pohjassa on tyyliteltyjä tulppaaneja y.m. kasviaiheita, kaksi sänkyä, mittausopillisia kuvioita y.m. Harvinainen kappale.

Lounais-Hämeen museon kokoelmat säilytetään Forssan yhteiskoulun huoneustossa. Varsin runsaat ne eivät vielä ole, mutta keräystyöhän onkin vasta aivan alussa. Kertyköön museon kokoelmiin edelleen runsaasti esineitä, jotka jollakin tavalla voivat valaista vanhan kansan elämää, toimintaa ja harrastuksia Lounais-Hämeen maakunnassa. Lahjoituksia otetaan kiitollisuudella vastaan yhteiskoululla.

J. E. Hyötyniemi.

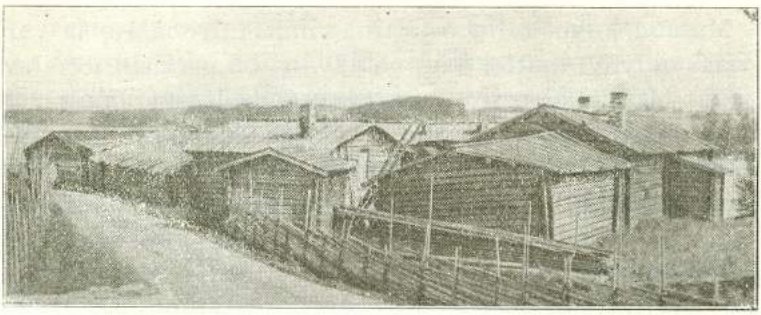

Yleiskuva Uotilan taloryhmästä.
Valok. 1911 K. Ruhanen.

Uotilan talo Järvenpään kylässä.

Kun kuljetaan Mustialasta Forssaan Kaukjärven kylän kautta, niin sanotun järven länsipään pohjoisella rannalla, Järvenpään kylässä, huomataan talo, joka sangen paljon rakennustyyliinsä nähden eroaa toisista saman kylän ja koko seudun taloista. Sen perin harmaa ulkoväri, sen vanhamalliset malkakatot ja sen matalat, osaksi maan sisään painuneet rakennukset todistavat talon korkeaa ikää. Mutta ennen kaikkia vetää tässä ohikulkijan huomiota puoleensa talon rakennusten asettelu, sen rakennusjärjestely. Talo on nimittäin rakennettu umpinaiseen eli linnatyyliin, jommoista ei enää ole pitkiin aikoihin muualla, ainakaan lähitienoilla, käytetty. Täällä rakennukset piirittävät pihamaan yltä-ympäri, ja missä tulisi aukkopaikkoja olemaan, niin niihin on rakennettu noin kaksi metriä korkea lankkuaita. Taloon pääsee vain valtavan lautaportin kautta, jonka ohitse johtaa kylätie.

Talo sijaitsee vähäisellä maa-alueella, jota rajoittaa pohjoispuolella mainittu kylätie, etelässä Kaukjärvi, lännessä Sipilän talo ja idässä Kalevan talo. Maantien pohjoispuolella on osa Uotilan peltoja. Tuo eteläänpäin viettävä kau-

nis rantamaa on alaltaan vain vähän yli yhden hehtaarin. Talon varsinainen tonttimaa on hyvin ahdas, sijaiten tämän muutenkin siltä kohtaa kapenevan maa-alueen länsipäässä. Talo kuitenkin paraiksi mahtuu tien ja järven välille. Keskellä talon pihamaata on luonnonlähdekin, joten talon vesikysymys on ollut helposti ratkaistu.

Talon päärakennus, tuo välttämätön pirttirakennus, on sijoitettu etelästä pohjoiseen, hyvin lähelle Sipilän talon rajaa. Rakennukseen mennessä on pirtti vasemmalla puolella valtavine liesiuunineen. Oikealla puolen eteistä on tupa uunineen. Edellinen huone on rakennettu sen oviseinässä olevan piirroksen mukaan jo 1700-luvun lopulla. Seinässä

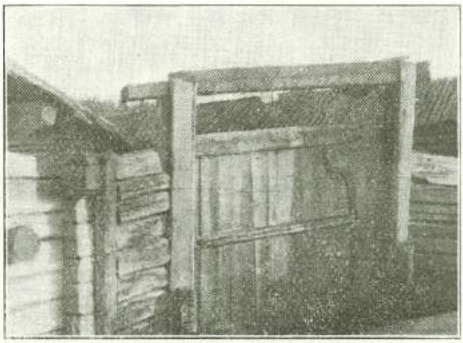

Umpinainen pihaportti.
Valok. 1924 H. Lindfors.

on näet kaiverrettuna: „Anno 1779". Tupa näyttää ainakin yhtä vanhalta ehkä vanhemmaltakin, mutta ikää ilmaisevaa vuosilukua siitä puuttuu. Myöhemmin rakennettu on varmaan eteisen perässä oleva pieni peräkamari, mikä osittain muodostaa rakennuksen taakse n.s. „vasikan". Siinä on vain yksi ikkuna eteläänpäin. Talon toinen rakennus on tuparakennus eli „vierasten pytinki", sijoitettu pihamaan eteläiselle sivulle, järven suuntaan. Siinä on kaksi siistiä ja hyvin pidettyä tupaa vastakkain. Seinät ovat tasaisiksi veistetyt ja lattiat ja kattolaudat, vieläpä katonkannattajatkin höylätyt. Kun pirttirivin huoneiden seinät olivat kovin sa-

vuttuneet ja likaiset, niin sitä puhtaampia olivat nyt tuparakennuksen sisäseinät, vieläpä nytkin puhtaina ja valkoisina. Siistit uunit ovat rapatut ja valkeiksi kalkitut. Rakennuksen ikää on vaikea sanoa täsmälleen, mutta päättäen vanhasta perin lahonneesta malkakatostaan, on sen ikä arvioitava noin 120 vuodeksi, joten se on tehty viime vuosisadan alussa. Huoneissa tuskin on paljon asuttukaan. Tämän rakennuksen eteiseen ei ole järjestetty mitään kamaria.

Pirttirakennuksen vastakkaisella puolella on navettarakennus, jonka toisessa päässä on rehulato. Väliin on tehty katosalusta sateen suojaksi ajopelien y.m. tavarain säilyttä-

Uotilan pirtti- ja tuparakennus.
Valok. 1924 H. Lindfors.

mistä varten. Maantien puoleisella sivulla oli tallirakennus ja jonkinlainen maitohuone ynnä pesumo (lähellä kaivoa) sekä pieni pärekattoinen aitta, mikä on talon nuorin rakennus, sekin noin 80 vuoden ikäinen. Pirtin päässä tielle päin oli myös jonkinlainen säilytyshuone. (Tämä lisäke samoinkuin maantien vieressä olevat muutkin rakennukset ovat tätä kirjoitettaessa hävitetyt (v. 1924), paitsi tuo pieni aitta.) Ulkopuolella pihamaan on järven rannassa sauna hirsi-eteisineen aivan pirttirakennuksen kohdalla, ja Kalevan talon rajalle päin rannassa kaksi vanhaa aittaa, joiden ikä lienee noin 150 vuotta. Näihinkin on pitkä ikä painanut huomat-

tavan leimansa. Toisessa näistä on malkakatto ja toisessa pärekatto. Tämä viimemainittu aitta lieneekin jonkun verran nuorempi kuin ensinmainittu, taempana oleva. — Talon riihet, jotka kesällä 1924 hävitettiin, olivat maantien yläpuolella peltokumpujen harjalla.

Tätä taloa katsellessa huomaa, että se on aikoinaan ollut paikkakunnan täydellisimmin rakennettu ja aikansa tyypillisin talo. Semmoisena on sitä sitten huolellisesti hoidettu ja vanhat muodot uskollisesti säilytetty, mikä onkin ollut helppoa, sillä kaikin puolin hyvin tehdyt rakennukset malkakattoineen eivät vaadi paljon vuotuista hoitoa. Nyt ne ovat jo kyllä täysin rappiolla, ikkunat ja niiden pielet

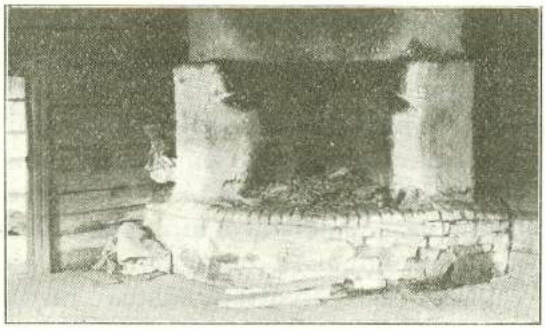

Valtava pirtin liesi.
Valok. 1924 H. Lindfors.

mätiä, rakennusten maahan painumisen johdosta alimmaiset hirsikerrokset mädäntyneet, perustukset pettäneet epätasaisesti, jonka takia ovet ovat osittain särkyneet tai ovat huonosti aukaistavissa, katot monin paikoin vuotavat vahvasti vettä sateella, josta yhä uutta tuhoa seuraa, j.n.e.

Talon viimeinen omistaja Heikki Uotila, ainakin sivulta katsojasta, ei välittänyt rakennusten hoidosta, arvellen että ne hänen aikansa kestävät. Hän oli naimaton ja kokonaan yksinäinen mies, elellen talossa ensin vanhan veljensä Juho Kustaa Uotilan kanssa vuoteen 1912 ja sitten hänen kuoltuaan yksin siihen asti, kunnes kuoli marraskuun 28 pnä 1922 78 vuoden ikäisenä, kuten veljensäkin. Kotieläimiä piti

hän viime aikoina vain hevosen ja pari lehmää, vaikka aikaisemmin lienee talossa ollut kymmenkuntakin lehmää ja muutamia hevosia. Pellot olivat suureksi osaksi viljelemättä mutta vuosikymmeniä koskemattomat, vertaistaan meillä tuskin löytävät metsät tekivät talon tavattoman arvokkaaksi. Heikki Uotilan kuoleman jälkeen on talo ollut asumattomana.

Kun Uotilan talon rakennukset tyylinsä ja sijoittelunsa puolesta olivat niin vanhanaikaiset, oli pitkän aikaa kyseessä niiden siirtäminen Seurasaaren ulkomuseoon Helsingissä. Rakennuksia kävivät katsomassa sanotun museon johtaja prof. Heikel vainaja sekä muita museomiehiä usean kerran. Rakennusten huonon kunnon y.m. syiden takia osto kuitenkin raukesi. Talon nykyiseltä omistajalta, Kalle Rannalta, on kumminkin jälleen tiedusteltu, olisiko hän halukas myymään talon rakennukset tai ainakin pari niistä Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistykselle, jonka sopisi sijoittaa ne johonkin paikkaan Forssassa, esim. Urheilupuistoon ulkomuseoksi. Suunnitelmat eivät ole kuitenkaan ennättäneet vielä sen pitemmälle. Vaadittava hinta voi olla liian korkea ja yrityksen kustannukset muutenkin kohota ylen kalliiksi, jotta yhdistys vielä uskaltaisi lähteä niin suuriin puuhiin. Kun kuitenkin ulkomuseon saanti paikkakunnalle olisi enemmän kuin suotava, niin varmaankin yrityksen onnistumista moni mielenkiinnolla odottaa, mutta toiselta puolen muistettakoon, että voidaanhan sama tulos saavuttaa toistakin tietä kuin tässä viitoitettua.

Tammelassa, 25 p:nä syyskuuta 1924.

Antto Laiho.

Lounais-Hämeen asutuksesta esihistoriallisella ajalla.

Aikaa, jolloin Suomenniemelle on asukkaita siirtynyt, eivät tutkijat voi muuta kuin suunnilleen määrätä. Varmaa kuitenkin on, että jo tuhansia vuosia e.Kr. on ihmisiä täällä asunut. Mitään kirjallisia tietoja ei ole heistä jälkimaailmalle säilynyt. Mutta muinaislöytöjen perusteella on jonkunverran tietoja saatu noiden esihistoriallisten asukkaiden vaelluksista, oloista ja elämästä. — Kun alkuasukkaat tekivät aseensa ja tarvekalunsa kivestä, luusta tai puusta, etupäässä ensiksimainitusta, on tuota aikaa nimitetty k i v i k a u d e k s i. Suomenkin soista, pelloista, metsistä, varsinkin jokien ja pienien järvien rantamilta on löydetty erilaisia esineitä, jotka ovat Suomen historian vanhimpia muistomerkkejä. Runsaimmin on niitä tavattu Varsinais-Suomessa, läntisellä Uudellamaalla, Kokemäenjoen laaksossa, Karjalassa ja Kyrönjoen y.m. Pohjanmaan jokien varsilla, joten niillä tienoin asutus lienee ollut tihein. Muutamissa osissa maatamme m.m. itäisessä Hämeessä löytöpaikkoja on perin niukasti. Lounais-Hämeessä on niitä jo jonkunverran runsaammin. Olihan tämä maamme osa varsin tiheästi asuttujen läntisen Uudenmaan ja Kokemäen jokilaakson välimailla, jonka viimeksimainitun joen lisähaara Loimijoki alkaa Lounais-Hämeestä. Varsinkin sen alkulähteen Tammelan Pyhäjärven rannoilla on oleskellut joku määrä kivikauden kansaa. Sen pohjoisrannalla on alun toistakymmentä kivikauden

löytöpaikkaa, joista on talteen saatu lukuisia kiviesineitä. Kuivajärven ja Liesjärven rantamilla ovat nuo kaukaiset kansat niinikään elelleet ja sen aalloista kaloja katajakoukuillaan ja väkäpäisillä ahinkaillaan pyydystäneet. Ainakin ovat nämä asukkaat merkkejä itsestään näillekin rannoille jättäneet. Hykkilän, Lunkaan ja Portaan välisellä alueella on kolme kivikauden löytöpaikkaa, Liesjärven rannalla kaksi sekä niitä yhdistävän joen varrella yksi löytöpaikka. Pehkijärven ja Oksjärven rannoilla sekä Teurolla ja Susikkaalla on esineitä talteen korjattu. Torron, Talpian ja Letkun tienoilla on alku-asukkaita ollut. Kaukijärven rannoilta ja Forssasta on löytöjä tehty. Somerolla on toistakymmentä kivikauden löytöpaikkaa, varsinkin Häntälän ja Talvisillan kyläin alueella. Somerniemellä on kivikauden kansaa Painion- ja Oinasjärvessä kalastellut. Humppilassa on Murron kulmalla yksi kivikauden löytöpaikka. Jokioisissa on parisen löytöpaikkaa, joista toinen nykyisen kirkon paikkeilla, joten siellläkin on kivikauden kansaa retkeillyt. Urjalassa löytöpaikkoja on taas verrattain runsaasti. Rutajärven, Vanhajärven ja Kokonjärven rannoilla sekä niitä yhdistävien jokien varsille on asutus levinnyt. Urjalan Honkolan tienoilla on löytöpaikka, josta on talteen korjattu varsin lukuisasti kiviesineitä. Samanlaisia löytöjä on tehty Koijärven tienoilta. Kylmäkoskella ja Akaassa on asukkaita liikuskellut Jalantijärven eri puolilla. Jos siitä siirrymme itäänpäin Vanajaveden rantamille, joka kuuluu lounaiseen Hämeeseen tämän sanan laajimmassa mielessä, on siellä kivikauden löytöjä tehty varsin runsaasti. Kokemäenjoen laaksoa ja siihen kuuluvia vesistöjä pitkin on asutus levinnyt Vanajaveden rannoille ja sieltä eteenpäin sisämaahan päin. Tampereen ja Hämeenlinnan väliseltä järvialueelta kivikauden muistoja on runsaasti.

Tammelan Pyhäjärven rantamille näyttää kivikauden ihmisiä saapuneen useampia teitä, nimittäin joko Loimijoen vartta pitkin tai Länsi-Uudenmaan erinomaisen tiheästä asutuskeskuksesta tai Varsinais-Suomesta. Kun Lounais-Hämeessä tehdyt kivikauden löydöt ylipäänsä ovat satunnaisia, herää kysymys, ovatko ne ihmiset, jotka tänne järvien ja jo-

kien varsille ovat itsestään merkkejä jättäneet, olleet tienoon vakinaisia asukkaita vaiko vain liikkuvia metsästäjiä ja kalastajia, jotka näillä seuduin kulkiessaan ovat kiviesineitään pudottaneet ja joita sitten meidän päivinämme on satunnaisina löytöinä tehty. Jos pysyvää asutusta olisi ollut, voisi odottaa, että asukkaat olisivat sitä todistavia merkkejä itsestään jättäneet. Mutta Lounais-Hämeestä on ainoastaan Urjalasta Vanhajärven tienoilta kiinteää ja pysyväistä asutusta todistavia löytöjä tehty. Ylipäänsä näyttää siis Lounais-Häme kivikautena olleen asumatonta erämaata. Satunnaiset löydöt vain puhuvat, että eränkävijöitä on silloin tällöin näillä tienoin oleskellut. Kiinteä asutus tulee paljon myöhemmin.

Mitä kansaa täällä kivikautena oleskeli ja alkeellista kulttuuria edusti, on vaikeata sanoa. Useat suomalaiset tutkijat ovat sitä mieltä, että suomalais-ugrilaiset olisivat tämän maan alkuasukkaita. Eräs ruotsalainen tutkija on olettanut, että Suomessa jo ennen Abrahamin aikoja olisi ollut germaanilaista kansaa ja että nykyiset Suomen ruotsia puhuvat asukkaat olisivat sen jälkeläisiä. Asukkaita on kivikautena esinemuodoista päättäen tullut Suomeen kahdelta taholta, lännestä ja idästä päin. Mitä erikoisesti tulee läntisen Suomen asutukseen noina varhaisina aikoina, näyttää täällä asunut kansa kiviaseiden muotojen yhtäläisyyden perusteella olleen kyllä skandinaavista tai germaanista alkuperää, s.o. alkugermaaneja. Kivikauden esineet näet ovat samanlaisia kuin Skandinaviassa.

Maamme esihistoriallisissa vaiheissa on useita asteita. Kivikauden kulttuuri vaihtui vähitellen kehittyneempään, kun metallit alkoivat tulla tunnetuiksi. Vaski oli ensimäinen ihmisten tuntema metalli. Noin 4000 vaiheilla e. Kr. tuli se käytäntöön Länsi-Aasian maissa ja Egyptissä. Vähitellen se kulkeutui Eurooppaankin ja sen pohjoisimpiinkin osiin. Muinaistutkijain mielestä lienee kivikausi Etelä-Suomessa päättynyt toisen esikristillisen vuosituhannen alkupuoliskolla. Tämän jälkeen aletaan käyttää kuparin ja tinan sekoituksesta eli pronssista valmistettuja esineitä, jonkatäh-

den tätä aikaa sanotaan pronssikaudeksi. Meidän maassamme on pronssiesineitä löydetty kivikauden esineisiin verraten peräti pieni määrä. Mutta pääasiassa näyttävät kivi- ja pronssikauden levenemisalueet sattuvan suuresti yhteen, joten on luultavaa, että Suomessa silloin asui samaa kansaa kuin kivikaudella. Lukuisimmat pronssilöydöt on tehty maamme lounaisimmassa osassa. Lounaisesta Hämeestä ei sensijaan pronssiesineitä ole ensinkään löydetty.

Suomen vanhimmat rautakauden löydöt ovat peräisin vasta ensimäiseltä vuosisadalta j. Kr.

Varhaisimman rautakauden vanhimmalta ajanjaksolta (n. 100—500 j. Kr.) on lounaisesta Hämeestä tehty verrattain vähän löytöjä. Kuitenkin on talteen saatu omituisia kvartsiitista tehtyjä soikeita tuleniskukiviä. Tällaisia löytöpaikkoja on Tammelassa kaksi, toinen Pyhäjärven rannalla, toinen Letkulla. Forssassa on yksi löytöpaikka, Jokioisten Vaulammin kylässä samoin yksi, Urjalassa niitä on kolme Viimeksimainitusta pitäjästä on lisäksi Rutajärven etelärannalta löydetty hautakumpuja tältä ajanjaksolta. Mielenkiintoisin löytö on kuitenkin tehty Tammelan Kuivajärven Kankaisten puoleisesta päästä, nim. vanha roomalainen hopearaha keisari Hadrianuksen ajoilta (117—138). Löytö on sitäkin mielenkiintoisempi, kun tiedämme, että Suomen mullasta on tällaisia löytöjä tehty ainoastaan neljä. Näillä tienoin on siis asukkailla ollut yhteyttä Rooman kulttuurin kanssa. Olihan Rooman valta noihin aikoihin ulottanut rajansa Alppien yli aina Reiniin ja Tonavaan saakka. Monissa Euroopan maissa roomalainen kulttuuri oli vallalla. Pohjoisiinkin maihin ulottuivat sen vaikutukset. Roomalaiset olivat aikain kuluessa rakentaneet hyviä sotateitä Euroopan seutuihin ja Keski-Euroopan virrat olivat omiaan olemaan vilkkaina kauppaväylinä, joita myöten tuon „roomalaisen rautakauden" kulttuurivirtauksen mainingit ulottuivat Tammelan Kuivajärven rannoille saakka.

Varhaisemman rautakauden myöhemmältä ajanjaksolta (n. 500—700 j. Kr.) on Tammelan ja Forssan välimailta niinikään tehty ainoastaan pari satunnaista löytöä. Laajemmal-

lakin alueella on löytöjen niukkuus silmiinpistävä. Lounaisessa Hämeessä — tämän sanan laajemmassakin mielessä — on löytöjä tehty perin vähän. Lopella ja Hämeenlinnan tienoilla on kummassakin joku löytöpaikka. Läntisellä Uudellamaalla, jossa kivikauden löytöjä on niin perin runsaasti tehty, on nyt ainoastaan harva löytöpaikka. Mainittava on, että sanotun maakunnan läntisimmässä kunnassa Tenholassa on tämänaikuisia löytöjä tehty.

„Varhaisemmalla rautakaudella" näyttää suomalaisia suurempina tai pienempinä siirtolaisretkikuntina maahan muuttaneen Itämeren eteläpuolelta. Maahanmuutto ei ole tapahtunut äkkipikaisen ja väkivaltaisen valloituksen, vaan rauhallisen uutisasutuksen muodossa vanhastaan asuttuihin seutuihin maan lounaisiin ja läntisiin osiin.

Merkkejä suomalaisesta asutuksesta tavataan oikeastaan jo vuoden 300 paikkeilta j. Kr. m.m. Varsinais-Suomessa ja Kokemäenjoen laaksossa. Näiltä alkusijoiltaan ovat hämäläiset vähitellen levinneet jokien ja järvien rantoja pitkin itäänpäin. Varsinkin viimeksimainittu jokilaakso tarjosi avoimen tien Suomen sydänmaihin. Jo vuoden 500 tienoilla he ovat tunkeutuneet Akaan tienoille. Ja kun tarkastelemme „myöhemmän rautakauden" vanhemman ajanjakson (700—1100 j. K.) löytöjä, havaitsemme, että he ovat levinneet Vanajaveden rannoille ja sieltä etelään aina Lopelle saakka ja itään käsin aina Hollolan tienoille. Mitä taas tulee esim. Uudellamaalla tehtyihin löytöihin, on tämä alue yhtä köyhä kuin edellisenäkin ajanjaksona. Samoin on myöskin laita Lounais-Hämeen tämän sanan ahtaammassa mielessä. Mainitulta ajanjaksolta ei Tammelan Pyhäjärven rantamilta ole tehty ainoatakaan löytöä. Ainoastaan Urjalasta on Ruta- ja Vanhajärven välimailla pari löytöpaikkaa, joista toinen on hautakenttä ilman kumpuja tahi raunioita ja josta on löydetty poltettuja ihmisluita. Vainajien polttaminen suomalaisilla näillä seuduin oli vielä vallalla, jotta nimittäin sielu ruumiista vapautuneena voisi vaeltaa toiseen maailmaan.

Myöhemmän rautakauden jälkimäiseltä ajanjaksolta

(1100—1300 j. Kr.) ei lounaisimmassa Hämeessä ole myöskään esineitä juuri ensinkään talteen saatu. Ainoastaan Akaassa Jalantijärven rannoilta on vähäisiä satunnaisia löytöjä tehty. Voisi odottaa, että lounaisimmassakin Hämeessä myöhemmän rautakauden melko pitkällä aikakaudella (700—1300 j. Kr.) asukkaat olisivat edes joitakin merkkejä itsestään jättäneet, jos kerran heitä olisi näillä tienoin majaillut. Tietysti löytöjen puute ei ehdottomasti merkitse sitä, etteikö ainakin vähemmässä määrässä olisi asukkaita ollut, kenties myöhemmin paljastuu maan mullasta mielenkiintoisiakin todistuskappaleita. Mutta tähänastiset peräti niukat löydöt puhuvat, että asutus Lounais-Hämeessä kyseessäolevana aikakautena on ollut perin harva.

Esittämääni otaksumaa oikeastaan vahvistavat vielä myöhemmät historiallisetkin seikat. Eihän nimittäin varsinaisessa Lounais-Hämeessä ole kristillisiä seurakuntia tiedettävästi aikaisemmalta keskiajalta, vaan vasta myöhemmältä, kun taas esim. Vanajaveden ja Hämeenlinnan ympäristöillä, joissa suomalaisen aikakauden esihistoriallisia muistomerkkejä on runsaammin, kristillisiä seurakuntiakin on syntynyt jo aikaisimmalla keskiajalla. Kristillisen kulttuurin aikaisempi versominen viimeksimainitulla alueella tietysti johtuu osaksi siitäkin, että Birger Jaarlin käännytysretki v. 1249 tehtiin juuri näille seuduille. Joka tapauksessa lienee asutus Lounais-Hämeessä vuoteen 1300 asti ollut jokseenkin vähäinen. Luultavasti uutta vauhtia näiden tienoiden asutukselle antoi Hämeenlinnan tienoille syntynyt kristillinen kulttuuri ja sen turvaksi rakennettu linna. Näiltä tienoinhan esim. lähti jo hyvin varhain rakennettu Lounais-Hämeen kautta kulkeva maantie Turkuun. Myöhemmällä keskiajalla on asutus ollut jokseenkin tiheä, koska kristillisiä seurakuntiakin aletaan perustaa.

J. E. Hyötyniemi.

Muuan suku- ja asutustarina asiakirjain valossa.

Eskman-suku ja Okslahden talo.

Noin puolitoista vuosikymmentä sitten, kun koulupoikana loma-aikoina kuljeskelin ympäri maakuntaa keräämässä kansantietoutta, asutustarinoita y.m. kotiseutututkimuksen kannalta mielenkiintoista, niin jouduin kerran Tammelan pitäjässä Lunkaan takamailla olevaan Okslahden taloon. Paljon muun ohessa kertoi talon vanha isäntä, Heikki, joka silloin jo oli lähes 70 vuoden ikäinen ja tullut isännäksi 1863, Okslahden talon syntyhistorian ja samalla sukunsa vaiheet: Miten tänne korpeen hänestä kolmea miespolvea aikaisemmin oli ruotsalainen sotapäällikkö, Kustaa Eskman nimeltään, palvelusaikansa loputtua tullut perheineen uudistaloa rakentamaan, miten he ensin olivat asuneet suuren kiven suojaan asetettujen kuusennäreiden alla ja miten uudistila sitten ostettiin perintötaloksi. Sen aikuisia rakennuksia oli vielä jäljellä, ja talossa oli näytettävänä vielä tuon talonrakentajan perujakin: hänen ruotsalaisia kirjojaan ja asiapapereitaan sekä vanha perintöpyssy, jota Kustaa Eskman aikoinaan oli käyttänyt Kustaa III aikuisissa sodissa. Vielä oli tallella hänen henkinen testamenttinsakin: perintätieto siitä, että tuon vanhan talonrakentajan tahto oli, ettei taloa koskaan saisi päästää suvusta pois. — Vanha isäntä kertoi vielä Kustaan pojistakin, etenkin väkevästä Manu nimisestä metsämiehestä.

Okslahden talon syntytarinaan palasivat ajatukseni, milloin tahansa jouduin uudelleen käymään talossa. Nuo entisajan eläjät pysyivät tarinoiden puitteissa epämääräisinä mielikuvitusolentoina, kunnes sitten lopulta ehdin syventyä Okslahden talossa löytyviin vanhoihin papereihin sekä pitäjän kirkonkirjoihin, jolloin nuo vanhat suku- ja asutustarinat astuivat selvään päivänvaloon.

*

Teuron Rekolassa, Tammelan pitäjässä, asui 1700-luvun loppupuoliskolla vääpeli Johan Henrik Holst, joka oli syntynyt 1718. Kun hänen ensimäinen vaimonsa kuoli (1756—63 välillä), muutti hänen luokseen Lammin pitäjästä 1766 Margaretha Krakou niminen naishenkilö, nimestään päättäen ehkä puolalaista sukuperää. Hän oli syntynyt 1711 ja meni sitten jonkun aikaa Teurolle tulonsa jälkeen naimisiin mainitun Holstin kanssa. Margaretha Krakou näyttää sitä ennen olleen naimisissa jonkun Eskman nimisen miehen kanssa ja tuoneen nyt Teurolle Lammin pitäjästä muuttaessaan mukanaan kaksi poikaansa, koska Tammelan kirkonkirjassa 1763—68 mainitaan hänen jälkeensä ja nimenomaan Holstin poikapuolina korpraali Bernd Johan Eskman (synt. 1735) ja Kustaa*) Eskman (synt. 5/2 1744). Mahdollisesti oli näillä Eskmaneilla myöskin heitä vanhempi sisar, sillä kirkonkirjassa mainitaan Haudankorvan Viksbergissä olleen 1781 Johan Kustaa Berglundin vaimona Anna Elisabet Eskman (synt. 1/5 1729).

Lähdetiedot eivät kerro sen enempää muista Eskmaneista paitsi Kaarle Kustaasta ja hänen jälkeläisistään, joista sitten polveutuukin edellämainittu Okslahden talon eli Eskmanin suku. Kirkonkirjassa 1769—74 mainitaan Kustaa Eskmania korpraaliksi. Hän olikin jo 1760, siis 16 vuoden ikäisenä, mennyt armeijaan. V. 1768 paikkeilla meni hän naimisiin Anna Eliaantytär Sundellin kanssa, joka oli syntynyt 1746 ja

*) Toisinaan mainitaan Kustaa Eskmania myös etunimellä Kaarle, joskus molemmilla nimillä: Kaarle Kustaa.

oli nähtävästi 1728 syntyneen ja Liesjärvellä siihen aikaan ja myöhemminkin asuneen majoittaja Elias Jaakko Sundellin tytär.*) V. 1774 mainitaan Kustaa Eskmanin vaimoineen olevan kirjoissa myös Kuuslammella muun kylänväen jälkeen ja Klemetin talon yhteydessä. Täällä hän pysyikin kirjoissa vielä 1775—80. Mutta sen jälkeen kuin hänen äitinsä Margaretha Krakou oli 16/9 1777 kuollut ja Johan Holst (nyt jo vänrikki) mennyt kolmannen kerran naimisiin, tällä kertaa Helena Lundanin kanssa, niin muutti Kustaa 1782 perheineen Lunkaaseen, Nissilän eli Nissin sotilasvirkataloon. Tällöin oli hänellä jo kersantin arvo ja useita lapsia; lisää syntyi Lunkaassa. Pastorinkirjassa v:sta 1781 eteenpäin mainitaan hänellä ja vaimollaan olleen seuraavat lapset: Anna Elisabet (synt. 1769), Margareetta (1771), Kaarle Kustaa (1773), Daniel (1776), Immanuel (1778), Bernd Adolf (1781), Briitta Kristiina (1785) ja David (1789). Kun samaan aikaan Teuron Rekolassa ja myöhemmin Teuron torpissa mainittiin korpraali Kaarle Fredrik Holstin väen joukossa palvelijana Maria Elisabet Eskman, joka oli syntynyt 1774, niin voi hän myöskin olla Kustaa Eskmanin ja Anna Sundellin tytär ellei hän sitten ollut Kustaan veljen, edellä mainitun Bernd Johan Eskmanin lapsia.

Kersantti Kustaa Eskmanin alkuperäisiä papereita on vielä tallella Okslahden talossa. Olen niistä tavannut m.m. 4 lehteä hänen sotilasluetteloaan, jossa mainitaan 67 nykyisen Tammelan, Jokioisten ja Ypäjän kunnista kotoisin olevaa ruotusotilasta. He ovat otetut armeijaan vuosien 1748—89 välillä. Tässä mielenkiintoisessa luettelossa, josta joskus toisessa yhteydessä voinen tehdä selkoa, mainitaan Kustaa Eskmanin vanhin poika Kaarle Kustaa Haudankorvan sotamiehenä ja otetun sotaväkeen jo 1782, siis 9 vuoden vanhana. Muuten on kersantti Kustaa Eskman mahdollisesti ollut luet-

*) Tämä ei kuitenkaan ole varmaa, sillä sanotun Sundellin vaimo Charlotta Holst mainitaan syntyneen vasta 1733. Mutta mahdollisesti on hän ollut Sundellin toinen vaimo. V. 1747—49 mainitaan Ruukin töissä (Pappilan alueella olevassa kaivoksessa) olleen kirjanpitäjänä Petter Sundell.

telossa mainittujen sotilaiden majoitusmestarina, koskapa luettelossa tarkasti mainitaan matka kunkin sotilaan kotikylästä kokoontumispaikkoihin Tammelaan, Vaulammille ja Toijalaan. Otaksuttavasti Kustaa Eskman myös oli mukana Kustaa III aikuisessa sodassa Venäjää vastaan.

Oltuaan armeijassa 33 vuotta erosi Kustaa Eskman siitä saaden pienen eläkkeen, kuten vieläkin hyvässä tallessa oleva eläkekirja v:lta 1793 osoittaa. Tämä kirja, joka oli „Kuninkaan uskotun miehen, kamarijunkkarin, kenraaliadjutantin ja kuninkaall. Uudenmaan jalkaväkirykmentin everstin" y.m. Fabian Wreden nimessä annettu, takasi kersantti Kustaa Eskmanille maaliskuun 1 p:stä 1794 lukien vuotuisen 6 riksin 32 killingin eläkkeen.

Mutta muullakin tavoin koetti Kustaa Eskman turvata itsensä ja perheensä elatuksen. Kun hänen eläkkeelle joudut-tuaan piti muuttaa pois Nissilän sotilasvirkatalosta, alkoi hän katsella itselleen sopivaa uudistalon paikkaa, jollaisia silloin kyllä vielä oli helposti saatavissa Tammelan metsäkulmilla. Lunkaan kylän takamaat Oksjärven rannalla esim. olivat silloin vielä asumattomat, kuuluen jakamattomiin kruunun metsämaihin, ja tänne alkoi kersanttimme raivata itselleen uudistilaa v:n 1790 vaiheilla. Nykyisen Okslahden talon lähistölle teki hän poikineen pari pientä peltoa, hakkasi metsän kaskeksi ja kylvi viljaa. Samalla rupesi hän tekemään talon rakennuksiakin, hakaten ensin saunan järven rannalle, rehuladon ja käyden pian käsiksi navettaankin. Pian senjälkeen alkoi hän hakemaan paikkaa kruunun uudistilaksi. Vuoden lopulla 1791 antoikin maaherra ja laamanni Herman Lode määräyksen toimittaa tilalla tarkastuksen. Seuraavan vuoden lokakuun 24 p:nä tämän suorittivat itse paikalla nimismies E. H. Juselius ja lautamiehet Kaarle Henrikinpoika Sipilä Hykkilästä ja Henrik Eerikinpoika Hokka Lunkaasta. Kuten tarkastustilaisuudessa tehty asiakirja, joka vielä on tallella Okslahden talossa sen aikaisena jäljennöksenä, kertoo, olivat tällöin saapuvilla asianomistajina myöskin Lunkaan „kylänmiehet" Jaakko Mattila, Johan Jaakonpoika ja Johan Tuomaanpoika Mäkilä, Jaakko Pietilä ja Johan Hokka.

Heillä ei ollut mitään „herra kersantin" aikomusta vastaan jatkaa uudistilansa rakentamista, jonka hän kaksi vuotta aikaisemmin oli ottanut haltuunsa. Tarkastuksessa suunniteltiin kaikki tarpeelliset rakennukset talolle ja laadittiin kaikista kustannuksista talon kuntoonpanemiseksi yhteenveto. Mitään asuinhuonetta ei vielä löytynyt, jonka takia katsottiin sille paikka Oksjärven rannalle hietamaalle, johon kersantin oli rakennettava 11 kyynärää pitkä ja 5½ kyynärää leveä tupa, varustettuna leivinuunilla savupiippuineen, pyödällä ja penkeillä sekä kahdella ikkunalla, jotka olivat 5 korttelia korkeita ja 4½ leveitä. Kaiken tämän kustannukseksi merkittiin 15 riksiä 16 killinkiä. Tämän tuvan eteen määrättiin rakennettavaksi 7 kyynärää leveä ja pitkä eteinen (forstuga), mistä kustannukset laskettiin 7 riksiksi. Tupaa vastapäätä piti rakentaa vieras- eli asuintupa, 11 kyynärää pitkäksi ja 5½ leveäksi, varustettuna samallaisilla ikkunoilla kuin edellinenkin sekä kaakeliuunilla savupelleineen (kustannus 13 riksiä 16 killinkiä). Kamarin rakentamisesta, jonka arvioitiin tulevan maksamaan 10 riksiä, annettiin samanmukaisia määräyksiä. Kellarin, jonka tuli olla 6 kyynärää pitkä ja leveä ja rakentaa pohjoiseen asuinrakennuspihasta, arvioitiin maksavan yhtä paljon. Jauhoaitta määrättiin rakennettavaksi 7 kyynärää pitkäksi ja saman levyiseksi länteen asuinkartanosta (6 riksiä). Ruoka-aitta oli tehtävä järven rannalle 8 kyynärää pitkäksi ja saman levyiseksi, kaksinkertaisella pohjalla ja varustettuna laareilla (9 riksiä). Kaluvaja piti rakentaa asuinkartanon yläpuolelle 10 kyynärän pituiseksi ja 8 leveäksi (5 riksiä). Makki määrättiin tehtäväksi asuinrakennuspihan ja karjapihan väliin 4 kyynärää pitkäksi ja leveäksi (1 riksi 16 killinkiä). Portti eli veräjä sivuineen piti rakentaa länteen asuinrakennuspihasta (2 riksiä). Talli oli rakennettava itään navetasta 10 kyynärää pitkäksi ja leveäksi sekä varustettava pilttoilla (10 riksiä). Navetta oli tarkastustilaisuudessa jo teon alla, salvattu seiniä välikattoon asti. Kooltaan se oli 12 kyynärää pitkä ja 9½ leveä. Se määrättiin nyt tehtäväksi valmiiksi ja varustettavaksi lattialla (4 riksiä). Puuttuva lammasläävä piti rakentaa 7 kyy-

närää pitkäksi ja leveäksi (5 riksiä.) Rehulato, 10½ kyynärää pitkä, 9½ kyynrää leveä ja 5½ korkea, oli jo valmis ja hyvässä kunnossa. Sikolätti piti rakentaa asuinrakennus- ja karjapihan väliin (1 riksi 32 killinkiä). Riihi määrättiin tehtäväksi koilliseen molempien peltojen väliin 11 kyynärää pitkäksi ja leveäksi ja varustettava kivikiukaalla (13 riksiä 16 killinkiä). Sen päähän piti tehdä 6 kyynärää pitkä ja leveä luva (6 riksiä) ja luvan päähän 11 kyynärää pitkä ja yhtä leveä olkilato (7 riksiä). Kuivaushuone (kait = sauna) oli jo rakennettu erillensä järven rantaan 8½ kyynärää pitkäksi ja leveäksi. Kaikkien rakennusten suhteen määrättiin, että niihin oli tehtävä tuohilla varustetut malkakatot ja oviin pantava rautasäränät (på järn gång) ja avaimella varustettu lukko. Kaikki tulisijat piti myös varustettaman rautapellillä.

Tämän jälkeen esitetään tarkastuskirjassa pellot: „Lunkaan puoleisesta pellosta on jo viljelyksessä tynnyrin ala. Kun peltoa ei kuitenkaan ole vielä asianmukaisesti lannoitettu, niin vaatii se täytettä tai lannoitusta (5 riksiä). Tätä peltoa on vielä tilaisuus raivata viljelykseen kolmen tynnyrin kylvöön asti, kun maa on perattu järeästä metsästä (24 riksiä). Pellon ympärille vaaditaan aitaa 1500 kyynärää (31 riksiä 12 killinkiä). Hykkilän puoleinen pelto on osaksi hakattu kaskeksi ja 10 kapan ala maata on jo viime kesänä ollut kylvettynä kevätviljalle, mutta suurinta osaa eli 3 tynnyrin alaa vaivaa tuuhea metsä, jonka takia kustannukset sen kuntoon laittamisesta nousevat 24 riksiin. Aitaa tämän alueen ympärille tarvitaan 1440 syltä (30 riksiä). Lisäksi on tällä uudisasutuksella tilaisuus raivata niittyä 60 tynnyrinalaa, jonka kuntoonlaittamisen kustannukset ovat 3 riksiä joka tynnyrinalasta eli yhteensä 180 riksiä."

Täten saatiin uudistalon kuntoonpanokustannukset yhteensä 420 riksiksi 12 killingiksi, mikä on huomattavan suuri summa. Tilalla sanottiin kuitenkin olevan vielä riittävä metsä hirsien, parrujen, aidaksien, seipäiden ja polttopuiden saantia varten, hyvä karjalaidun, mutta kalastus pieniarvoinen, mylly yhteinen 4 Lunkaan talon kanssa. „Monia etuja

ei tällä uudistilalla löydy", sanotaan tarkastuskirjassa, „mutta kun niin hyvin peltomaa kuin niityn raivausmaa on karkean metsän vaivaama, niin pidämme uudisasukas kersantti Eskmanin tarvitsevan riittävästi verovapausvuosia uudistilan kuntoonpanemiseksi", mikä seikka alistetaan maaherran ratkaistavaksi.

Kersantti Kustaa Eskman saikin 28|5 1793 Okslahden uudistalon perintötilaksi. Kiinnekirja tästä on vuodelta 1795. Näistä vielä säilyssä olevista asiakirjoista näkee, että tilasta tällöin meni lunastusta kruunulle 14 riksiä 33 killinkiä.

Uudistilan kuntoonpano tarvitsi paljon työtä. Katselmuskirjassa mainitut rakennukset tehtiin kait vähitellen, sillä muutamia sen aikuisia rakennuksia (aitta ja entinen sauna järven rannalla) on vieläkin pystyssä ja muutamia on hajoitettu vasta viime vuosikymmenellä. Syksyllä 1793 tai keväällä 1794 näyttää Eskman perheineen muuttaneen Okslahteen, sillä Nissiltä mainitaan Eskmanin väkeä viimeksi käyneen ripillä 17|7 1793 ja ensimäisen kerran Okslahden uudistilalta kesäkuussa 1794. Koko talon väki silloin tuli tiettömästä korvestaan kirkolle ja kävivät herranehtoollisella.

Uudistalossa oli työväkeä kyllä runsaasti, kun poikia oli 5 ja tyttäriä 3 ja näistä jo 5 yli 15-vuotista. Tosin vanhin poika Kaarle Kustaa jo vuosisadan taitteessa oli korpraali, mutta nähtävästi oleskeli paljon kotona. Muutaman vuoden perästä alkoivat vanhemmat lapset kuitenkin jo pyrkiä kotoaan pois. Niinpä oli vanhin tytär Anna Liisa 1799—1804 kirkonkirjojen mukaan poissa kotoa, koska on nimen päälle viiva vedetty, mutten ole huomannut, missä hän tällöin on oleskellut. Sensijaan mainitaan Margareetta 1794—95 Kuuston Klemelässä ja 1797—98 Mustialassa, missä hän oli palveluksessa. V. 1806 hän taas oli kotona. Bernd Adolf esiintyy 1799—1804 Mansikkaniemessä. Samaan aikaan on siellä myöskin aikaisemmin Teurolla olleeksi mainittu Maria Elisabet (Maija Liisa) Eskman.

Okslahden talossa on säilössä kauppakirja, jossa on päiväys 30|12 1812 ja jolla vanha Kustaa Eskman myy tilan omis-

tusoikeuden pojilleen Danielille ja Kaarle Kustaalle 200 riksistä. V. 1811—16 kirkonkirjoissa mainitaankin Daniel Eskman Okslahden talon isäntänä. Hän oli nähtävästi kesällä 1811 mennyt naimisiin Pusulasta (Lohjannummelta) samana vuonna tänne muuttaneen Maria Leena Geddan kanssa, jonka kerrotaan olleen papin tytär ja syntynyt 25|7 1783 Turussa. Ensi kerran mainitaan hänen käyneen Okslahdesta ripillä 8|9 1811. Uuden emännän talo tarvitsikin, sillä pian hänen tulonsa jälkeen kuoli vanha emäntä Anna Sundell. Nautittuaan marrask. 11 p:nä 1812 kotonaan herranehtoollista kuoli tuo hurskas ihminen seuraavana päivänä 66 vuoden ikäisenä. Toinenkin kuolema kohtasi pian sen jälkeen Okslahden taloa. David Eskman, joka 1813 muutti Turkuun, tuli pian jälleen kotiinsa, jossa kuoli 11|2 1814.

Vähitellen alkaa Okslahden taloon ilmaantua vierastakin väkeä. Jo talon olemassaolon ensi vuosina mainitaan täällä pari renkiä. Kirkonkirjassa 1811—1816 luetellaan oman väen lisäksi kolme piikaa (luultavasti olleet eri vuosina), näiden joukossa Humppilan lukkarin Halinin tytär Ulriika. Lisäksi mainitaan yksi renki sekä sotilas Matti Brask. V. 1820 ilmaantuu tänne jo ensimäinen torppakin, jossa torpparina mainitaan entinen renki Johan Matinpoika Kössi (synt. Lunkaassa 1794). Viimeisen kerran mainitaan hänet 1831, eikä käy selville, mikä torppa hänellä on ollut.

Nuorelle isännälle Danielille ja hänen emännälleen syntyi useampia lapsia: Kustaa Emanuel (synt. 8|7 1812), Briitta Elisabet Kustaava (18|1 1814), Agatha Charlotta (19|3 1816) ja Anna Maria (20|6 1822). Kun talossa samaan aikaan olevilla rengeilläkin oli 7 lasta, oli täällä kyllä silloin nuorta väkeä. Talon vanhoja lapsia tulee ja menee pois 1820-luvulla. Vanhan kersantin poika Berndt Adolf tulee 1829 Okslahteen Hämeenlinnasta, jossa on ollut värjärinkisällinä. Hänen sisarensa Briitta (Kri)stiina oli vuotta aikaisemmin joutunut Urjalaan naimisiin Heikki Bromanin kanssa, joka oli syntynyt Akaassa 1787. Mikään mallikelpoinen vävy ei hän kuitenkaan ollut, sillä 1826 tuomittiin hän juopumuksesta, kiroamisesta ja sapelilla tappelemisesta sakkoihin; lisäksi oli hä-

nellä heikko kristinopintaito. Pariskunta muutti 1834 Urjalasta Okslahteen, jossa Heikki Broman rupesi jonkun sopimuksen mukaan Okslahden töihin, koska häntä kutsuttiin „yhtiömieheksi". — Toinen vanhan kersantin tytär Greta (Margareetta) oli joutunut samaan aikaan kuin sisarensakin naimisiin Henrik Johan Nordvikin kanssa, joka oli syntynyt Turussa ja tullut Okslahteen Urjalasta 1828, mutta muutti vaimonsa kanssa seuraavana vuonna Somerolle. Margareettalla muuten näyttää olleen jo ennen poika, Kustaa Johan, joka oli 1812 syntynyt Virmossa, tullut yhdessä äitinsä kanssa Urjalasta Okslahteen, mutta kun äiti miehensä kanssa muutti Somerolle, siirtyi poika Sääksmäkeen.

Okslahden talossa kait edellämainittu „yhtiömies" olikin tarpeen, sillä isännän veli, edellämainittu Immanuel, kuoli 18/4 1832. Hänestä tietää kansa vielä kertoa yhtä ja toista, sillä Manu, joksi hänen nimensä lyhennettiin, oli kuulu voimistaan ja metsästystaidostaan. Kerrotaan hänen olleen kooltaan pienenlaisen, mutta oli silti kestävä ja ankara peltotyötäkin tekemään. Hän kaatoi useampia karhuja, paljon hirviä, susia, ilveksiä y.m. Lunkaan Mattilan talon isännän mainitaan olleen hänen metsästyskumppaninaan. Kumpikin olivat lisäksi paikkakunnan parhaat suksimiehet; kerrotaan heidän saavuttaneen hirvenkin hiihtämällä. Vielä tietävät tarinat, että Manu osasi kyllä tapella, jos hänen päälleen käytiin. Kerran hänet (1818) tuomittiinkin tappelusta Åbyn uudisasukkaan Kustaan kanssa. Samalla tuomittiin „ent. korpraali Kaarle ja uudisasukas Emanuel Eskman" pyhäpäivän rikkomisesta sakkoihin.

Manun 2 vuotta vanhempi veli Daniel väsyi jostain syystä pitämään Okslahden talon isännyyttä, koska hän siitä 1835 luopui, vaikka tämän jälkeen olikin vielä elossa 17 vuotta. Talon sai nyt hänen poikansa Kustaa Emanuel Eskman. Kauppakirjan mukaan 29/12 1835 esiintyy talon myyjänä, omituista kyllä, vanha kersantti Kustaa. Kauppahinta oli 150 ruplaa, mikä summa piti maksaa siten, että Kustaa Emanuel suorittaisi sisarilleen Briittalle, Agathalle ja Annalle 50 ruplaa kullekin. Samalla pidätti myyjä oikeuden, että hä-

nen poikansa korpraali Kaarle saisi asua tilalla, raivata peltoja ja niittyjä sekä kasketa vuosittain 10 kapanalaa.

Vanha kersantti Kaarle Kustaa Eskman kuoli kesäkuun 6 pnä 1836 saavuttaen harvinaisen korkean iän, 92 vuotta. Kaitselmus salli hänen elää kauan nähdäkseen kättensä töiden tulokset.

Isännän sisaret joutuivat vähitellen Okslahdesta pois. Briitta Kustaava mainitaan 1839 Portaan Kauhalla rakennusmestari Höglundin luona. Agatha Charlotta oli samaan aikaan palvelemassa Hykkilän Erkkilässä. Jouduttuaan täällä naimisiin Erkkilän pojan Johan Eerikinpojan kanssa 1840 vaiheilla, muutti hän yhdessä miehensä kanssa 1842 Okslahteen. Kolmas sisaruksista, Anna Maria, oli 1840 palvelemassa Susikkaan Simolassa. Sieltä joutui hän naimisiin Siukolaan Anttilan Juhalle. Samaan aikaan oli vuorostaan vierasta väkeä Okslahden talossa, esim. jyvätorpparit Matti Mörck ja Juho Töppärä (tullut Pihtikosken Ketolasta) sekä renkejä ja palvelijattaria. Talon isäntä Kustaa Emmanuel meni 1836 vaiheilla naimisiin Maria Juhontyttären kanssa (synt. 24|4 1810), joka oli Hykkilän Mikkolasta. Pariskunnalle syntyy useampia lapsia: Kustaa Fredrik (1838), Henrik Kustaa (5|2 1841), Josef (13|11 1843), Maria Stiina (17|1 1847), Henrika (14|8 1849) ja Vilhelmiina (19|5 1855). Samaan aikaan kuitenkin tempaa kuolema pois vanhempaa polvea. Vanhaemäntä Maria Helena Gedda kuolee 30|10 1849, korpraali Kustaa Eskman 10|1 1850 ja vanhaisäntä Daniel 20|1 1852. — Okslahden väki vähenee vielä senkin kautta, että vävy Johan Eerikinpoika ja vaimonsa Agatha muuttavat 1848 takaisin Hykkilään, jossa sanottu Johan mainitaan sitten Mikkolan jyvätorppariksi. Heidän ensimäinen lapsensa, syntynyt ennen naimisiin menoaan, lienee kuollut aikaisin, koska heillä myöhemmin mainitaan vain lapset Maria Henriika (synt. 1855) ja Vilhelmiina (1856). Mies kuoli 1886, Agatha, joka asusti pienessä mökissä lähellä Erkkilää, 5|2 1890.

Tällä välin olikin tapahtunut Okslahden talossa isännän vaihdos. Kustaa Emanuel oli 27|12 1863 tehdyllä kauppakirjalla myynyt talon pojalleen Henrik Kustaalle 600 ruplasta.

Sisaret ja veljet saivat kauppaehtojen mukaan veljeltä yhden kapan pellavaa ja ¼ tynnyrinalaa kaskea kukin. Pian tämän jälkeen (15|1 1864) kuoli vanhaisäntä Kustaa Emanuel ja vaimonsa Maria. Uusi isäntä meni naimisiin pari vuotta myöhemmin Maria Vilhelmiina Matintyttären kanssa (synt. 26|8 1841), joka oli Kaukjärven Horkan tyttäriä. Heidän lapsensa ovat: Henrik Johan (synt. 6|4 1867), Amalia Eveliina (10|4 1870), Matti (12|2 1873), Kustaa Nikolai (24|5 1875, kuoli seur. vuonna), Maria Vilhelmiina (23|8 1879) ja Henriika (23|9 1881).

Henrik Kustaan tultua Okslahden isännäksi jäivät useat hänen veljensä ja sisarensa edelleen asumaan talloon. Sittemmin joutui heistä kolme Okslahden syytinkitorppaan, kuten alempana tulemme näkemään. Nuorin, Wilhelmiina, lähti 1874 kotoaan Renkoon, joutuen sitten naimisiin torppari Rajakiston kanssa Saaren läänissä. Wilhelmiina itse vielä elää Forssassa ja „maailmalla" on hänellä muutamia lapsia. Sisarensa Henrika joutui naimisiin Huuvalaan suutari Forsmanin kanssa. Hänkin on jo kuollut, mutta lapsia on elossa.

Heikki Kustaa piti taloa 37 vuotta. Hänen aikanaan tehtiin tie Okslahdesta Lunkaaseen rattailla ajettavaan kuntoon. Hän oli myös metsästäjä, tappaen kerran karhunkin. Hän sitten jakoi Okslahden talon kahtia kahden vanhimman poikansa kesken. Vanhin poika Henrik Johan sai sen osan, jossa ennestään oli Vehmaan torppa. Talon nimeksi tulikin Vehmas. Henrik Johan sai siitä kiinnekirjan 3|12 1898. Toisen puolen, Okslahden kantatilan, sai vähän myöhemmin toinen poika Matti, joka v:sta 1896 oli naimisissa Maria Ylitalon kanssa Loimosista (synt. 1871).

Jakamattoman Okslahden viimeinen isäntä, äsken mainittu Henrik Kustaa ja vaimonsa ovat vielä elossa, vaikka kumpikin korkeassa, 83 vuoden, iässä. Vanhalla isännällä on viljelyksessä vähän syytinkimaita. Mutta hänen molemmat poikansa, jotka saivat puolikkaan taloa kumpikin, ovat jo kuolleet. Okslahden isäntä Matti kuoli 1917, ja talo on nyt perikunnan hallussa. Seuraavat lapset ovat elossa: Mari (s. 9|7 1897), Kalle (13|9 1898), Lempi (18|2 1901), Hulda (1|6

1905), Janne (3|11 1906), Jenny (2|5 1908) ja Alma. — Vehmaan isäntä Henrik Johan meni 1893 naimisiin Jokioisilta kotoisin olevan Edla Matilda Juhontyttären kanssa. Heillä oli 5 tytärtä, jotka vielä ovat elossa. Kun Henrik Johan oli kuollut, meni leski uusiin naimisiin miesvainajansa serkun, Joose Richard Eskmanin kanssa, joka hänkin kuoli jo 1914. Häneltäkin jäi yksi poika. Lesken kuoltua on talo ollut jakamattomana, vuokralle annettuna.

Ennenkuin lopetamme, on syytä heittää lyhyt silmäys myös Okslahden alueelle syntyneisiin torppiin, joiden kautta asutus täällä eneni.

V. 1842 mainitaan ensi kerran kirkonkirjoissa Vehmaan torppa, jossa ensimäisinä asukkaina olivat jyvätorppari Juho Abrahaminpoika ja vaimonsa Ulriika. Torppa muodostui väkirikkaaksi. Pariskunnalla oli 2 poikaa ja 5 tytärtä, vuosina 1855—61 5 renkiä ja entinen kaartilainen, jyvätorppari Manasse Huiko perheineen. Torpan isäntä ja emäntä kuolivat molemmat toukokuussa 1868. Tämän jälkeen tuli Vehmaan torppaan Eskmanin omaa sukua, sillä mainitun torpanisännän poika Johan Wilhelm, joka isänsä kuoltua sai torpan haltuunsa, nai Okslahden tyttären, edellämainitun Maria Stiinan. Heillä oli useita lapsia, joista eloon jäivät Olga Maria (s. 1869) ja Johan Henrik (1871). Torpan emäntä kuoli 1877, mutta Johan meni uusiin naimisiin, sillä vielä 1900—1908 mainitaan sama Vehmaisten torppari Johan Wilhelm, nyt 10 lapsensa kanssa ja eläkkeelle joutuneena. Vehmaan torpasta poisjouduttuaan (Vehmaan talon syntyessä) rakensi hän Uutela nimisen mäkituvan. Johan on jo kuollut, mutta leski ja eloon jääneet lapset kantavat nyt Uutela nimeä.

Siltalan eli Sillanpään torppa mainitaan (ainakin nimeltä) ensi kerran 1841. Sen saivat silloin syytingikseen torppari Kustaa Juhonpoika, joka oli Hykkilän Mikkolan poikia, edellämainitun Okslahden isännän Kustaa Emmanuelin vaimon Maria Juhontyttären sisar, ja syntynyt 28|3 1814, sekä hänen vaimonsa Briitta Kustaava Eskman, Kustaa Emmanuelin sisar. Pariskunta muutti tänne 1841 Hykkilän Ketolasta. Heillä oli lapsia: Karoliina (s. 1844), Amanda, Mikko ja

Jaakko. Torpan isäntä kuoli 1860, emäntä 1868. Silloin saivat torpan vanhin tytär Karoliina ja hänen miehensä Malakias Juhonpoika, edellämainitun Vehmaan torpan isännän Johan Wilhelmin veli. Heillä oli monta lasta, joista usea kuoli nuorena, toisia on elossa. Sekä isäntä että emäntä ovat itsekin kuolleet. Torppa eli itsenäinen lohkotila on nyt heidän pojallaan.

V. 1869 mainitaan Vehmaan torpassa myös torpan silloisen emännän veli Kustaa Fredrik Eskman. Myöhemmin muutti hän asumaan Mäkilän mäkitupaan Okslahden alueella (mainitaan ensi kerran 1879—88 kirkonkirjoissa). Hän meni 1879 naimisiin Amalia Daavidintyttären kanssa ja syntyi heille useita lapsia: Kustaa Evert (1883), Hilma Matilda (1885), Amanda (1889) ja Johannes (1887). Kustaa Fredrik, tunnettu tervankeittäjä, kuoli 1915.

Nybakan mäkitupa Okslahden alueella mainitaan ensi kerran 1879. Koivulan torppa aivan Okslahden talon vieressä on syntynyt viimeksi. Sen sai 1901 (?) Okslahden isännän veli Joose, joka 1878 meni naimisiin Amalia Antintyttären kanssa ja asui sitten vielä lähes 10 vuotta perheineen Okslahdessa. Heidän lapsiaan ovat: Joose Richard (kuollut 1914 Vehmaan isäntänä), Amalia Wilhelmiina (synt. 1880) ja Hulda Maria (s. 1885). Joose Koivula ja emäntänsä elävät vielä.

*

Okslahden talon ja kulmakunnan asutusvaiheet sellaisenaan tarjoavat oivallisen kuvan maamme asutushistoriasta yleensä: Korpeen raivataan uudistila, vähitellen lisääntyy sen ympärillä viljelys ja asutus, uusia torppia syntyy lähistölle, lopulta, 100 vuoden perästä, jakaantuu alkuperäinen talokin. Kulmakunnan on kansoittanut etupäässä samasta suvusta lähtöisin olevat henkilöt, kun useinkin uuden isännän ottaessa kantatalon haltuunsa jäivät monet hänen veljensä ja sisarensa taloon tai lähistön torppiin asumaan. Mutta sikäli on Okslahden asutustarina erikoisempi, että talon perustaja oli tavallaan, „muukalainen", ei talonpoikaista, suomalaista hei-

moa. Hänen jälkeläisensä tietysti pian muuttuivat kaikessa ympäristön rahvaan kaltaiseksi, mutta suvun nykypolvenkin edustajain kasvoilta voi tarkka havaitsija huomata oudompia piirteitä. Hämäläisenkään heimon kokoonpanossa ei kuitenkaan ole ollut harvinaista vieraan sukuaineksen sulautuminen rahvaaseen.

Kun edelläolevien näkökohtien alleviivaaminen on ollut tarkoitukseni Okslahden talon ja Eskmanin suvun kuvauksessa, en ole yrittänytkään antaa sukututkimuksen kannalta täydellisiä tietoja kyseellisen suvun jäsenistä.

E. Aaltonen.

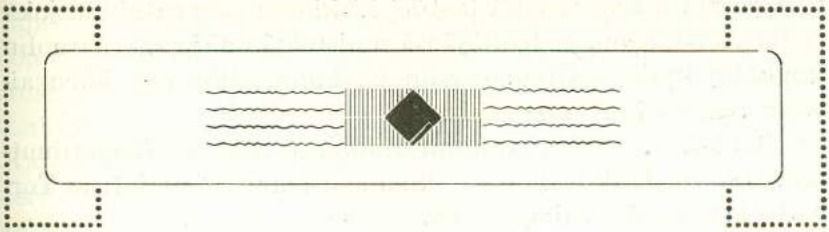

Hajanaisia tietoja Tammelan säätyläisväestöstä 1650—1735-lukujen välillä.

Seuraavassa koetan pääasiallisesti Tammelan kirkonarkiston ainesten avulla antaa muutamia tosin hajanaisia ja vaillinaisia sekä tässä tilassa puutteellisia tietoja Tammelan säätyläisväestöstä 1650—1735-lukujen välillä. Samassa yhteydessä mainitsen sellaisistakin henkilöistä, jotka eivät säätyläisväestöön sen ahtaammassa merkityksessä kuuluneet, kuten nimismiehistä, joina siihen aikaan käytettiin tavallisia talonpoikia, lukkareista, alemmista sotilaspäälliköistä j.n.e., mutta joita varsinainen kansa piti ainakin säätyläisten käskyläisinä, eikä lukenut heitä omaan joukkoonsa, katsoen heitä n.s. pikkuherrasväeksi. Eikä myöskään voi kieltää, etteivätkö sanotut henkilöt pitäneet myöskin itseään tavallista ruumiillista työtä tekevää kansaa parempina.

Kun varsinaiset säilyneet kirkonkirjat alkavat vasta v. 1735, täytyy sitä vanhempien tietojen jäädessä varsin puutteellisiksi tyytyä niihin harvoihin tietoihin, mitä syntyneiden, kastettujen, vihittyjen ja kuolleiden kirjoista sekä tilikirjoista ja käsille sattuneista kalunkirjoituskirjoista on voitu saada.

V. 1666 lahjoitti rouva Katariina Falckenberg Tammelan kirkolle messupaidan ja ruunin liinan. Kastemerkinnästä 24/6 1695 tiedämme hänet Mansikkaniemen rouvaksi. Samana vuonna lahjoitti Lauritsa Creutz kirkkoon öylättilautasen ja

v. 1670 antoi hän kesällä teettää kirkkoon saarnatuolin, joka siellä vieläkin on, ja teettäjänsä muistoksi onkin saarnatuolin kupoolin kyljessä Creutz-suvun vaakuna. Hän oli siihen aikaan Saaren kartanon omistaja.

Tilissä v. 1668 mainitaan tulona 4 taalaria överstiluutnantti herra Erik Boijelta. — Samana vuonna haudattiin Torrolta korpraalin vaimo Anna.

V. 1672 lahjoitti Johan Procope tyttärensä hautauksen muistoksi kirkkoon 2 tinasta kynttilänjalkaa. Mainittuna vuonna ei ketään sen nimistä haudattu, mutta kun v:n 1671 tilissä on tulona 3 taalaria „qvarter mestarin" (Siukolasta) lapsen hautauksesta sakaristoon, niin voi se tarkoittaa tätä tapausta.

Vuoden 1672 tilin mukaan asui herra Jaakko Tammelander silloin Haudankorvalla. Hänellä tarkoitettanee Tammelan kappalaista Jaakko Tammelanderia, jota pidetään Tammelander suvun esi-isänä.*)

Jaakko Tammelanderin perheväkeä olivat ainakin vaimo Elsa Hassalenia, lapset Gabriel (kastettiin 15|3 1687), Fridericus (s. 21|1 1690), sittemmin luutnantti ja Matkun kartanon omistaja Urjalassa, sekä Elsa (s. 15|7 1695, kast. 19|7 1695).

V. 1675 haudattiin Portaasta nimismies Yrjön vaimo kirkkoon ja v. 1676 sai nimismiehen poika Portaasta sakkoa 15 taalaria. V. 1677 haudattiin kappalaisen herra Tuomaan leski Kydöstä kirkkoon. V. 1678 sakotettiin herra Jaakko Rijttare 3 taalaria ja v. 1679 herra Juho Rijttare 6 taalaria.**) Edellinen oli Kydöstä, jälkimmäinen Hykkilästä. Lukkarina oli tähän aikaan Matti, sillä 8|12 1681 kastettiin Kydössä Matti lukkarin poika Matti. Paavalin päivänä v. 1681 haudattiin nimismies Nils Erikin pojan veli Juha Erikinpoika (Saaresta). Kaukjärveltä haudattiin 17|4 1681 myös nimismiehen lapsi Jaakko Juhanpoika. Toisessa yhteydessä mainitaan nimismiehen nimeksi Juha Antinpoika. Hänen toinen

*) Tammelan papeista on mainittu Tammelan kansanopetuksen vaiheissa I osa s. 235—.

**) Mahdollisesti tarkoitetaan nimellä vain ratsumiestä (ryttare = ratsumies).

lapsensa Maria kastettiin 19|3 1688. Ratsumestari Juho Yrjönpojan lapsi Linikkalasta haudattiin 15|5 1681. Vanha nimismies Yrjö Grelinpoika Portaasta haudattiin 23|4 1682. Lukkari Benedictus Bartholdin lapsi Brita kastettiin 8|9 1688. Kappalainen Jaakko Simolenius haudattiin 26|6 1688. Maisteri Daniel Nordiin ja Margaretha Tammelin vihittiin 13|9 1688; edellinen nähtävästi oli muualta. „Föraren" Esaijaan lapsi Brita Torrolta kastettiin 18|3 1688.

Portaassa asuvan „föraren" lapsi haudattiin 28|7 1689 kirkkopihaan. Vanha lukkari Matti Yrjönpoika haudattiin 30|11 1690 kirkkoon. Ratsumestari Kuhlman Saaresta, Haqvinus Holgaenis ja ratsumestarin rouva olivat 2|2 1691 Sakari Mikonpojan kummeina Hykkilässä. Kappalaisen Mattias Tammelinin vaimo oli 19|8 1691 Liisa Perintyttären kummina Linikkalassa. Lukkari Benedictuksen pojan Heikin kummeina olivat 10|6 1691 m.m. pastori Sarinin vaimo Lijskia (?) Tammelina ja neiti Katariina Tammelina. Ratsumestari Kuhlmanin poika Abraham Magnus kastettiin 30|8 1691. Kummeina on mainittu m.m. överstiluutnantti Pistolkors ja ratsumestari Borck Haus, jotka eivät nähtävästi kumminkaan olleet Tammelasta.*) Maksutta haudattiin kirkkoon 20|10 1691 teologian ylioppilas Joonas Sarin. Korpraalin lapsi Kalsusta haudattiin 3|5 1691 kirkkopihaan. Kappalaisen Mattias Tammelinin lapsi Anna Elisabet kastettiin 8|12 1691. Mustialan kirjuri Nils oli 16|6 1692 överstiluutnantin rouva Märta Katariina Sabelhiertan y.m. kanssa Uudenkylän Mikon lapsen kummina. Samoin ylioppilas ZachariasTorpodius (?), Saaren kotiopettaja ja neiti Elin samasta paikasta olivat 25|4 1693 Ojaisten Huikon Eerikin kummina.

Pastori Paul Naysander ja neiti Katariina Tammelina vihittiin 25|1 1693. Pastori Naysander kuoli Bromarfin kappalaisena 1740. Matti lukkarintytär Anna syntyi 2|11 1693. Kirkkoherra Isaakus Tammelinus haudattiin 21|9 1693 kirkkoon. Kappalaisen Mattias Tammelinin poika Jaakko syntyi 16|12 1693. Hänen kumminaan 20|12 samana vuonna oli-

*) Ei ole sanottu, jos kaikki kummit aina olivatkaan Tammelasta.

vat m.m. „förare" Esaias Ramstadius, vaimonsa Hebla (?) Sandelina ja neiti Maria Tammelina. Brita Gottleben syntyi 26|5 1694 ja kastettiin 30|5. Kummeina olivat m.m. nimismies Bengt Yrjönpoika vaimoineen. Korpraali Yrjön lapsi Jaakko Vieremästä syntyi 10|7 1694. Antti Matinpojan kummeina Riihivalkamassa olivat 16|11 1694 m.m. pastori Lars Sarin ja neiti Anna Sarin; he asuivat myös Riihivalkamassa. Ratsumestari Kuhlman Saaresta haudattiin 17|2 1695 kirkkoon, samoin vanhan lukkarin vaimo Agneta Eerikintytär 10|3 1695. Kappalaisen Mattias Tammelinin lapsi syntyi 25|3 1695, sai 28|3 Zacharias nimen. Apulaisen Sarinin lapselle, joka syntyi 24|6 1695, annettiin Laurentz nimi. Kummeina olivat m.m. ylioppilas Henricus Sofius (?), herra Matthiaksen vaimo Elisabet Boetia ja pappilasta neiti Anna Paulina. Mainittu Laurentz lapsi kuoli pian 27|9 1696, mutta 8|1 1697 syntyi Sarinin perheeseen Riihivalkamassa kaksoset Mattias ja Benedictus, jotka nekin pian kuolivat. Kummeina olivat 15|7 1695 m.m. maisteri Ernst Petronius ja ylioppilas Johannes Biür. Pappilassa syntyi 16|8 1695 Margareta Gottleben. Kirkkoherra G. Gottlebenin tytär neiti Anna haudattiin 1|3 1696 ja översti Adolf Magnus Klingsborgin lapsi samoin. Korpraali Carl Erikinpoika Stelling Lohjalta vihittiin 16|2 1696 neiti Maria Isaakintytär Tammelinan kanssa. Heidän lapsensa Maria syntyi 2|2 1697, kastettiin samana päivänä. He asuivat Häiviässä.

*

Vuosi 1697 oli kauhea surmanvuosi. Tammelan kirjoissa olevia haudattiin mainittuna vuonna maksusta 158 henkeä ja maksutta köyhäinhautaan 214, yhteensä 372 henkeä. Jos otettiin lukuun kappeleiden ja täällä muista pitäjistä kuolleetkin, sai kirkkoherra G. Gottleben niiden summaksi oman pitäjän kuolleiden kanssa 840 henkeä.

Ylioppilas Gabriel Hartman Saaresta oli 30|5 1697 m.m. neiti Elisabeth Juliana Kuhlmanin kanssa Heikki Sipinpojan kummina Saaresta.

„Föraren" Esaias Ramstadiuksen vaimo Kirsti Lunkaasta haudattiin 6|3 1698 kirkkoon. Sama Esaias sakotettiin v. 1699 6 talarilla; tyttärensä Maria haudattiin 29|7 1700. Vääpeli Simo Backmanin vaimo Kuustosta sekä samoin Gabrielin leski olivat 1|5 1698 Jaakko Jaakonpojan kummeina Hykkilässä. Neidit Kristiina ja Saara Saaresta olivat 11|9 1698 kummeina Anna Margareta Sakariaantyttärelle Mustialasta. Överstin rouva Elisabeth Clerck Mustialasta poikansa Kaarlen kanssa haudattiin 15|4 1702. Kersantin lapsi Teurolta haudattiin 7|12 1702. Kersantti itse, Petter Rönnqvist, sakotettiin v. 1707 kuudella taalarilla. Lukkari Bengtin äiti Ursula Pertuntytär Tammelan kylästä haudattiin 20|4 1704, sekä lukkarin vaimo Maria Samuelintytär 17|3 1707. Vuokraaja Olof Wessman Mustialasta oli 18|3 1705 kummina. Wessman haudattiin 7|7 1708 kuoriin. Ylöskantokirjuri Abraham Orellin lapsi haudattiin 30|8 1708.

Bartholdus Rönnbladh oli pappilassa 22|10 1705 kummina ja kandidaatti Juho Bauman 26|11 1705 Kaukolan Juhan lapselle, samoin Erik Johan Kuhlman Saaresta. Lukkari Simo Pertunpojan perheeseen syntyi 13|12 1705 poika Juho. Turun koulun konrehtori Johan Zidbeck oli vaimoineen joululupaa viettämässä Tammelan pappilassa v. 1705, silloin 29|12 syntyi heille poika joka 1|1 1706 kastettiin Juhoksi. Tammelassa syntyi heille 10|6 1707 Gabriel, 28|8 1708 Adrian, 21|1 1710 Agneta ja 31|1 1719 Margareta. Zidbeck tulikin vaimonsa isän kuoltua Tammelan kirkkoherraksi. — Talpian Kälkän lapsen kummina oli 7|8 1706 m.m. teologian ylioppilas Jacobus Tammelander. Samoin olivat teologian ylioppilas Johan Barck ja neiti Kristiina Gottleben 2|10 1706 kummeina Mansikkaniemen Simon lapselle. Barck vihittiin 25|2 1709 Kristiina Gottlebenin kanssa, ollen silloin jo Tammelan pitäjänapulaisena. Vääpelin rouva Helena Hahn oli 29|3 1708 Kydön Heikkilässä.

Maria Abrahamintytär Orell syntyi 5|4 1708 Kydössä. Nimismies Matti Uhrman oli 3|5 1708 kummina Saaren ratsumiehen Simon lapselle, Anna Beata Kuhlman samoin. Vanha nimismies Johan Andersson Kaukjärveltä kastoi 29|2 1708

hätäkasteeseen Kojolta David Erikinpojan. Vapaaherra Johan Adolf Pahl, maisteri Anders Bange, Gabriel Gottleben nuorempi ja paroonitar Mustialasta olivat 1|9 1708 Adrian Zidbeckin kummeina. Saaren ratsumiehen pojan kummeina olivat 27|9 1708 m.m. Mustialasta kotiopettaja, ylioppilas Petter Gammal, neidit Kristiina Pahlen, Brita Stålhanske ja Beata Kuhlman.

Jokioisten kappalainen Gabriel Lagus kastoi 29|10 1708 Sukulan Humalaisen lapsen; kummina oli m.m. Johannes Lagus. Lukkari Simon Pertunpojan perheeseen syntyi 14|4 1709 poika Gabrieli. — Rouva Elisabet Pistolhjelm oli 23|11 1709 kummina. Paronessa, neiti Anna Helena von Pahlen Mustialasta haudattiin 29|1 1709; kellojen soitosta ja haudan avaamisesta velottiin 12 taalaria. Kandidaatti Erik Asplund oli 23|1 1710 kummina Zidbeckin lapselle. Ratsumestarin rouva Elisabet Klingspore Lunttilasta ja inspehtoorska Susanna Wessman olivat m.m. 3|2 1710 Tammelan pappilassa Margereta Zidbeckin kummeina.

Mustialan kirjuri Kristian Steeman oli 24|7 1710 Kankaisissa kummina Juho Pertunpojan lapselle. Monsieur Friedrich ja neiti Elisabet Tammelander olivat 9|10 1710 Lanan Antin kummeina Kuustossa. Vääpeli Gabriel Gottleben haudattiin 14|10 1710. Korpraali Johan Tragerman (?) vaimonsa Katariina Reenfältin (?) kanssa olivat kaksoisten Antin ja Matin kummeina Tammelan kirkonkylässä 30|11 1710. Lunttilan Houkan lapsen kummeina olivat 1|1 1711 m.m., ratsumestari Carl Gustaf Höök (tai Böök) Lunttilasta, majoitusmestari Johan Borgström Linikkalasta ja ratsumestarin rouva Sofia Elisabet Klingspore sekä Gottlebenin sisaret Sofia ja Lyskia (?) pappilasta.

Majoitusmestari Johan Borgström ja vapaasyntyinen Anna Beata Kuhlman Saaresta vihittiin 13|8 1711. Samoin vihittiin 21|9 1711 Jokioisten kappalainen herra Tuomas Amnelius Jokioisilla ja leskirouva Brita Tammelin Riihivalkamasta. Brita Tammelin oli ollut ensinnä pastori L. Sarinin vaimona, jolloin he Tammelassa ollessaan asuivat Riihivalkaman Markulassa. Sarinin Jokioisille muutettua v. 1710 jäi

olo siellä lyhyeksi, Sarin kun samana vuonna kuoli ja haudattiin 27|5 1710 kuoriin. Leski muutti takaisin Riihivalkamaan, josta nyt jälleen muutti Jokioisille.

Orellin perheessä Kydössä syntyi 19|3 1711 poika, joka 25|3 kastettiin Isakiksi. Pojasta tuli myöhemmin ylioppilas ja rykmentin kirjuri asuen Torron Marttilassa. Hän oli avioliitossa Kristiina Juliaana Helsingin kanssa. Isakin isä oli ylönkantokirjuri Abraham Orell, äiti Margareta Heikintytär. Pojan kummeina olivat m.m. kandidaatti Isaak Nårdin, ratsumestarin rouva Elisabet Pistolhjelm, majoitusmestari J. Borgström, neiti Kaarin Gottleben, Brita Tammelin ja Erik Kuhlman.

Ericus Tammelander oli 21|11 1711 Linikkalan Skyttälän tyttären Annan kummina. Vääpeli Lojander oli 10|2 1712 rakuuna Klemetin pojan Juhon kummina Kuustossa. Korpraali Johan Tragman (?) oli 11|5 1712 Mansikkaniemen Heikin kummina sekä samoin 11|5 1712 vaimonsa kanssa Maria Antintyttären kummina Tammelassa. Korpraali Tuomas Grelinpoika oli 12|4 1713 Tammelan Eskolan pojan Yrjön kummina. Kuustossa syntyi 14|12 1713 Simo Johanpoika Backman, äiti oli Margaretha Wessman. Kydössä syntyi 30|12 1713 Johan Barck, isä pitäjänapulainen Johan Barck, äiti Kristiina Gottleben. Kummina oli Erik Borenius. Ylioppilas Jacobus Tammelander haudattiin kirkkoon 2|2 1714. Mustialassa syntyi 12|2 1717 inspehtoori Gammalin perheeseen poika Gabriel. Isä Petter Gammal, äiti Sofia Gottleben. Kummien joukossa mainitaan m.m. komissaari Eric Biström.

Pastorin apulainen Ivarus Walleniukselle ja puolisolleen Elisabet Tammelinille syntyi 6|4 1718 tytär, Kristiina. Kummien joukossa m.m. kappalainen Jaakko Tammelander vaimoineen ja Maria Stelling (Jaakontytär) Häiviästä. Wallenius joutui (Strandbergin mukaan) pitäjänapulaiseksi Mouhijärvelle v. 1719 ja kuoli viimein Sammatin kappalaisena v. 1755. Vielä 7|6 1721 syntyi heille Tammelassa lapsi Mattias, joka täällä kastettiin 12|6 1721. Eva Sarin Riihivalkamasta oli 20|11 1718 Nikulan Lisbetin kummina. Mustialassa syntyi 16|3 Gammalin perheeseen poika Juhan Kustaa, kastettiin

19|3. Kummeina mainitaan m.m. Anders Gummerus ja Henrik Gummerus.

Linikkalassa olivat 29|4 1720 Anna Jaakontyttären kummeina m.m. överstiluutnantti Taube, ratsumestari Christian (onko Sass? on epäselvä), Gustaf Montan ja Gertrud Stolpe, Mustialassa syntyi 23|8 1720 Sofia Gammal. Kummeina m.m. Sofia Helena Forbes, madam Anna Floor, rouva Ashoff (?) ja henkikirjuri Johan Härkäpää. Haudankorvan Kossilan pojan Jaakon kummeina olivat 13|10 1720 m.m. Andreas Stackelberg ja neiti Sofia Reuter. Ratsumestari Michael Bruse (vai Brusk?) ja Elisabet N. vihittiin 7|4 1722. Överstin sisar pappilasta haudattiin 3|2 1722, samoin kappalainen Jacobus Tammelander 8|9 1722.

Luutnantti Leps ja neiti Anna Juliana Kuhlman ovat 20|6 1722 merkityt vihityiksi. Mutta todennäköisesti on vihkiämismerkinnän kirjoittajalle tullut erehdys, jonka m.m. kreivi Adam Lewenhaupt, teoksessaan „Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar 1, 2. Stockholm 1920, 1921." on ottanut täydestä. Tiedon antaja Tammelassa ei ole huomannut erehdystä vihittyjen kirjassa. Kirjoittajan olisi pitänyt kirjoittaa Elisasbeth Juliana Kuhlman, kuten dosentti K. J. Hidén myös aivan oikein otaksuu Lepsen suvusta laatimassaan sukukirjassa. Samaten erehtyy L. pitäessään luutnantti Samuel Erik von Lepsin toisena vaimona muka jo 1736 leskenä Mansikkaniemessä asunutta Elisabet Bökmania, sillä Mansikkaniemessä asuikin sanottuna vuonna Elisabet Juliana Kuhlman, ratsumestari Gerhard Fredric Kuhlmanin ja vaimonsa Elisabeth Pistolhjelmin tytär Saaren kartanosta. Hänet haudattiin 1|8 1742 Saaren sukuhautaan 60 vuoden vanhana, äitinsä kanssa, joka oli saavuttanut 92 vuoden iän, oltuaan Mansikkaniemessä loppuikänsä sokeana ja köyhänä. — Anna Kuhlman oli jo v. 1711 vihitty silloisen majoitusmestari J. Borgströmin kanssa.

Kersantti Johan Holst oli 15|5 1722 Teuron Rekolassa kummina; siellä hän asuikin. Scholaris Adamis Johannis oli 15|9 1722 Talpian Simolan pojan kummina. Korpraali Matts

Scrubb oli 14|9 1722 kummina Teuron Holstilla. Korpraali Trolle haudattiin 10|2 1723.

Haudankorvan Jaakkolassa syntyi 19|3 1723 Juha Matinpojalle ja vaimolleen Elisabetha Tammelanderille lapsi, jonka nimeä ei olekaan kirjassa, vaikka kummit on mainittu ja kastepäivä merkitty. Neiti Eva Lena Biström oli 31|5 1723 Saksan Lisbetin kummina. Komisaari Erik Biströmille ja vaimolleen Gertrud Stolpelle syntyi 15|7 1723 lapsi Kristian. Zachris Orell oli 21|7 1723 Sukulan Jaakolan Jaakon kummina. Korpraali Tuomas Laurinpoika oli 7|8 1723 Järvenpäässä ja korpraali Tuomas Antinpoika Tammelassa kummina. Nimismies Abraham Johan Alftan Mustialasta ja neiti Eva Helena Biström vihittiin 7|4 1724. Kummeina 8|6 1724 heillä mainitaan m.m. ratsumestari Samuel Leps, jonka rouvan nimen kasteen merkitsijä nytkin kirjoitti väärin Anna Juliana (piti olla Elisabet Juliana), everstin rouva Kristina Katariina Gyllenlodh (?) ja neiti Johanna Helena Gyllenlodh (?). Apulaisen Henric Jacobsoniuksen ja vaimonsa Katariina Gottlebenin pojan Johanneksen kummeina olivat 25|6 1724 m.m. ylioppilas Johannes Gottleben, ylioppilas Johan Zidbeck ja Zacharias Tammelin. Viimemainittu asui Linikkalassa; hänen poikansa haudattiin 23|12 1724. Neiti Eva Sarin Riihivalkamasta haudattiin 10|2 1725. Samana vuonna lahjoitti nimismies Helsing kirkolle rouvansa hautajaismuistoksi 46 taalaria 28 äyriä.

Kun pitäjänapulainen Henrik Jacobsonius kuoli 1724, vihittiin hänen leskensä Katariina 13|7 1725 uuden pitäjänapulaisen David Wegeliuksen kanssa. Saaressa syntyi 6|1 1725 Gustava Juliana Borgström, luutnantti Johan Borgströmin ja vaimonsa (merkitty Anna Juliaanaksi, pitää olla Anna Beata) Kuhlmanin tytär. Toinen tytär Elisabet syntyi 5|3 1730. — Haudankorvan Jaakolassa syntyi 3|6 1725 Kristiina Juhontytär. Isä oli isäntä Juho Antinpoika, äiti Elisabet Tammelander, Tammelan kirkkoherran tytär.

Monsieur Adam Hultan (?) oli 23|10 1725 Sukulan Tolpan lapsen kummina, sekä ylioppilaaksi mainittuna Juha Scrubbin

kummina. Vänrikki Adam Limatius, josta kirjailija Jalmari Finnekin mainitsee tässä samassa julkaisussa Tammelan käräjäpöytäkirjain yhteydessä, oli 18|3 1726 Kydön Heikkilän vuokraajan Juho Jaakonpojan kummina. Linikkalassa syntyi 18|5 1726 David Wegelius, isä pitäjänapulainen David Wegelius, äiti Katariina Gottleben. Poika David kuoli myöhemmin v. 1806 Vesilahden kirkkoherrana. Vääpeli Henrik Laaman ja neiti Maria Rebekka Barck vihittiin 18|12 1726. Myöhemmin mainitaan 7|3 1728 syntyneen Kydössä Adam Johan, isä edellämainittu vääpeli L. ja äiti R. Barck. Kummeina mainitaan m.m. kihlakunnantuomari Andreas Ignatius*) ja N. Voivalenius. — Lunkaan Nissilässä syntyi 3|3 1728 kersantti Johan Holsteukselle ja vaimolleen poika Berendt Ulrik.

Tammelan Eskolassa syntyi 3|7 1729 korpraali Matts Schrubbille ja vaimolleen Elisabet Holsteralle poika Juha, sekä 9|3 1731 samoin Jeremias, ja 4|11 1733 tytär Sofia Kristiina. Jeremiaan kummina mainitaan nimismies Erich Bergholm, ja nimismies Lyran vaimo Mustialasta. Teuron Rekolassa syntyi 23|10 1730 Juliaana Kristiina Holst. Isä kersantti Johan H. ja äiti „N. N." Tytär Charlotta syntyi 9|4 1733.

Ylioppilas Avelanus mainittiin 8|9 1731 olleen Kuhalan Mattilan pojan Aatami Antinpojan kummina. Nähtävästi Avellan teologian ylioppilaana avusti kappalaista Johannes Barckia, koska hän seuraavana vuonna mainittiin jo paljaalla herra nimellä, kuten papit ainakin, ja 26|6 1733, jolloin hän vihittiin Kristiina Barckin kanssa, merkitään papiston apulaiseksi. Tammelasta hän muutti Kaarinaan v. 1753. Heidän ensimmäinen lapsensa Juho syntyi Kydön Kirstilässä 4|8 1734, missä vanhemmat silloin asuivat. Pojasta tuli pappi ja kuoli hän v. 1800 Tenholan kirkkoherrana.

---

*) Insinööri J. Ignatiuksen antaman tiedon mukaan oli Andreas Ignatius Sääksmäen ylä- ja alakihlakunnan tuomari ja Hämeenlinnan pormestari, syntynyt v. 1682, nimitetty tuomariksi tänne v. 1719, mutta voinut viran ottaa vastaan sodan vuoksi vasta v. 1721. Omisti Voipaalan kartanon Sääksmäellä ja lepää haudattuna saman pitäjän kirkossa.

Ylöskantokirjuri Abraham Orell, jota kihlakunnanoikeuden pöytäkirjoissa ja muuallakin myös nimismieheksi nimitettiin, varsinkin sen jälkeen kuin vanha nimismies Johan Andersson 22|9 1717 oli haudattu kirkon kuoriin, joutui vihdoin itsekin kuoltuaan 22|9 1728 samaan paikkaan. Jo hänen eläessään poikansa Zacharias toimitteli isän virkatehtäviä ja peri myös viran isänsä jälkeen. Hänelle ja vaimolleen Maja Stina Limnelialle syntyi Kydössä 17|12 1732 tytär Margareta Juliana.

„Föraren" Michael Brassen pojan Heikin kummien joukossa 17|4 1734 mainitaan m.m. vääpeli Johan Snöboll, todennäköisesti Kydöstä tai Portaasta. Luutnantti B. V. von Gerthenin (Sukulasta) rouvan äiti*) Kristiina Gachenholtz oli 8|8 1734 kummina Tammelan pappilassa. Sukulan Jaakkolassa syntyi 12|9 1734 Katariina Elisabet von Gerthen, isä luutnantti Uudenmaan jalkaväkirykmentissä, Wilhelm von Gerthen, äiti Anna Tammelina.

Puutteellisia siis ovat tältä ajanjaksolta tiedot Tammelan säätyläisistä. Mutta vuodesta 1735 alkavat Tammelan säilyneet kirkonkirjat. Yhdistämällä niistä saadut tiedot syntyneiden, kastettujen, vihittyjen ja kuolleiden kirjoista saatuihin tietoihin, voidaan v:sta 1735 vuosisadan loppuun ja siitä eteenpäin saada paljoa tarkemmat tiedot Tammelan säätyläisistä. Tarkoitus on jatkaa tätä selostusta, varsinkin kun suurin osa lähdetiedoista on jo kerättynä. Mutta mielenkiintoista olisi samallainen selonteko ulottaa myös muihinkin säätyluokkiin.

*

Tässä yhteydessä heittäkäämme edes lyhyt silmäys Tammelan entisten kappeleiden Jokioisten—Humppilan ja Perttulan eli nykyisen Ypäjän säätyläisiin samalla ajanjaksolla. Jokioisten—Humppilan kirkonkirjassa 1695—1701 mainitaan Ojaisilla kappalaisen Gabriel Laguksen väki. L. itse oli, ku-

*) (Fru-Mohr = anoppi, eikä luutnantti von G:n äiti, kuten Tammelan seurakunnan 500-vuotismuistojulkaisussa sanotaan sivulla 25.)

ten edellä mainitsimme, avioliitossa Tammelan kirkkoherra I. Tammelinuksen tyttären Britan kanssa. Yrjö Lagus oli nähtävästi heidän poikansa. Hänet mainitaan myöhemmin Ojaisten Luukkalan väen joukossa v. 1729—40. Hänellä on myös vaimo Maria Yrjöntytär. Yrjö Lagus näyttää kuolleen vuoden 1740 vaiheilla; leski jäi myöhemmin eloon.

Kirkonkirjassa 1723—28 on kappalaisena Michael Cadenius. Laguksen ja hänen välillään olivat Tammelan säätyläisten joukossa mainitut Laurentius Sarin ja Tuomas Amnelius Jokioisten pappeina, ja Laguksen leski Brita kummankin vaimona. Cadeniuksen puoliso oli Maria Heikintytär ja lapsia olivat tyttäret Helena, Hedvig, Kaarin, Leena ja pojat Johan ja Herman. Näistä ainakin tytär Hedvig joutui 29|9 1763 avioliittoon muurimestari Daniel Bergmanin kanssa Jokioisilta. Kirkonkirjassa 1735—40 on merkitty Kaarin muuttaneeksi Turkuun v. 1737, Leena samoin v. 1738, Johan Humppilaan v. 1739 ja Herman Lahteen Somerolle v. 1740.

Kirkonkirjassa v. 1723—28 on Jokioisten kartanossa merkitty asuneen isännöitsijä Georg Sweidel ja vaimonsa Susanna Wessman. Lapsia heillä oli merkitty tyttäret Elisabet ja Susanna sekä poika Isaak. Tytär Elisabet on merkitty menneeksi avioliittoon „herra Säkylenin" kanssa. Kirjassa v. 1729—34 on merkitty isännöitsijä G. Sweidelin kuolleen 16|2 1729. Vaimonsa on merkitty muuttaneen Kartanon Anttilaan, siis Perttulaan, jonka väen joukkoon hän on merkitty v. 1730 tulleeksi poikansa Isaakin kanssa, joka kuoli isännöitsijänä 1732 vaiheilla. Susanna tytär on mennyt avioliittoon herra Johan Gottlebenin kanssa, joka näyttää olleen Uudenkirkon (T.I.) kirkkoherrana ja kuolleen 1786. Heidän poikansa Gabriel oli kappalaisena Kokemäellä. Tytär Magdalena Sweidel on Perttulan kirkonkirjassa v. 1738—44 merkitty muuttaneeksi Somerolle vuoden 1741 vaiheella. Poika Gabriel on merkitty koululaiseksi Turussa v:n 1729—34 kirjassa. Mutta Perttulan kirkonkirjassa v. 1731—37 on hän merkitty jo ylioppilaaksi. Kirjassa v. 1738—44 on merkitty äiti Susanna Wessman kuolleeksi ja Gabriel Perttulan kartanon isännöitsi-

jäksi (synt. 17|5 1709). Hänen vaimonaan mainitaan Kirsti Jaakontytär, vuokraaja Jaakko Martinpojan ja vaimonsa Maria Matintyttären tytär samasta Anttilan talosta (synt. 12|7 1719). Gabriel Sweidel kuoli v. 1761. Lesken lisäksi mainitaan 1759—65 lapset Eeva Liisa (s. 1744), Gabriel (s. 1745) ja Israel (s. 1748).

Palataksemme Jokioisille huomataan kirjassa v. 1729—34 Georg Sweidel vanhemman jälkeisenä isännöitsijänä Jokioisten kartanossa David Bähr. Vaimonsa oli Maria Alftan. He muuttivat Nauvoon. Heidän jälkeensä mainitaan isännöitsijä Aron Ekebohm v:sta 1733.

Humppilan Koiviston Kättölän väen perässä on v. 1735—40 nimismies Gab. Mexberg ja Valborg Mexberg. Kirjassa v. 1695—1701 on Jokioisilla Vaulammin Harvian väen joukossa korpraali Yrjö Martinpoika ja vaimonsa Lisbet Mikontytär, jotka sitten muuttivat ehkä Nurmijärvelle. Jokioisten Rehtijärvellä oli v. 1696—1701 välillä korpraali Sipi Orr. Humppilan Huhtaan Ämmälän—Sippolan väen joukossa oli v. 1723—28 korpraali Tuomas Ladd; vaimonsa oli Lisbet Orre. Vaulammin Harvian väen joukossa v. 1723—28 on merkitty korpraali Hind. Bergstedt; vaimo oli Kaisa Yrjöntytär.

Voinemme myös mainita Jokioisten lukkarit Martin (v. 1701), jonka vaimo oli Lisbet, Mathias Halinin (v. 1703—25), jonka vaimo oli Maria, sekä v. 1726—1753 poikansa Simon, joka huvitteli itseään sulkemalla väen kirkkoon ja meni itse juopottelemaan, menettäenkin sen johdosta virkansa. Hänen jälkeensä tuli lukkariksi 4|11 1753 Daniel Tarkenius.

Perttulan lukkari Tuomas Jakka saattoi myös juoppoudellaan paljon harmia aikaan, menettäen myös lopulta virkansa. Hänen jälkeensä tuli lukkariksi (v. 1749) Erik Tallgren, joka asui Viloilassa, naiden saman talon tyttären Maria Martintyttären (s. 29|6 1730).

Tarmo Hirsjärvi.

Kotiseututarinoita.

Vapaamuurareista.

Lounais-Hämeessä oli vielä viime vuosisadan loppupuolella rahvaan keskuudessa hyvin väärä käsitys vapaamuurareista, eli "riimuurareista", kuten kansa heitä ihan yleisesti nimitti. Ei ollut ollenkaan aavistustakaan siitä, että vapaamuurarit olivat eräs hyviä elämäntapoja noudattava järjestö, vaan se käsitys oli ihan yleinen, että "riimuurarit" olivat tehneet paholaisen kanssa sellaisen sopimuksen, että paholainen hankki sopimuskumppanille maallista hyvyyttä hänen eläissään, mutta kun hän kuoli, silloin oli hän ehdottomasti paholaisen oma. Tämä sopimus kirjoitettiin oikein paperille verellä, joka juoksutettiin tuon sopimuksen tehneen ihmisen nimettömästä sormesta. Tiedettiinpä monta tapausta, jolloin tuollainen vapaamuurari, kun hän joutui rahattomaksi, katosi illalla jonnekin, ei tiedetty mihin, mutta huomenis hänellä oli taasen rahoja vaikka minkä verran. Mutta tällaisten tapausten jälkeen ilmaantui pesuun aina yksi sellainen paita, joka oli vahvasti hien "kropakassa".

Osoitukseksi siitä, minkälaisen vallan nämä jutut olivat saaneet silloisen kansan taikauskoisessa mielikuvituksessa, otamme tähän pari hyvin yleisesti tunnettua yksityistapausta:

Someroilla muuan kartanonpatruuna kuului tähän "riimuurarien" lahkoon. Jokaisena iltana hän katosi hetkeksi "johonkin". Jos hän oli matkoilla, täytyi palvelijan mennä illalla kartanoa ympäröivän puutarhan erääseen nurkkaan ja huutaa kolmasti eräs vieraskielinen lause, jonka patruuna oli opettanut, vaan jota ei suomalaiset ymmärtäneet. Eräänä iltana, kun palvelijan piti jälleen mennä tällaista tehtävää suorittamaan, tarjoutui hänen luonaan vierailulla oleva toinen tyttö menemään hänen edestään. Mutta se toinen tyttö olikin perin vallaton, oikea "pilariipi", joka ei huutanutkaan niinkuin oli käsketty, vaan huusi sen sijaan erään sellaisen ruman lausuman, jota torailijat usein toisil-

leen huutelevat. Tytölle ei tästä koitunut mitään ikävyyksiä. Mutta kun patruuna jonkun päivän kuluttua saapui kotiin, kutsui hän heti tuon palvelijan luokseen ja surumielisenä kysyi, miksi hän oli päästänyt tuon toisen tytön sitä asiaa toimittamaan. Samalla näytti hän paitaansa, joka oli kokonaan verisen hien tahraama, ja sanoi, että hän joutui tuon sopimattoman huudon tähden sellaiseen vaivaan, että hän luuli siihen paikkaan nääntyvänsä. Kolme yötä perätysten oli häntä nim. niin hypyytetty, kuin paidassa oleva verinen hiki osoitti.

Tammelassa oli niinikään eräs kartanonherra "riimuurari", entinen sotilas muuten. Hänen elämäntapansa kerrottiin olleen yleensä samanlaiset kuin edelläkerrotut. Kun hän kuoli, kutsui hänen vaimonsa erään muonamiehen vaimon seurakseen kolmeksi yöksi peräkkäin ja koko tämän ajan hän itki yhtämittaista itkua sekä kertoi, että hänen miehensä meni varmaan kadotukseen. Päivisin meni tämä leski kartanon lähellä olevaan heinälatoon itkemään. Tästä oli seurauksena, että ladossa alkoi kuulua omituista vinkunaa, jonka luultiin johtuvan siitä, että tämä "riimuurarin" leski oli siellä käynyt itkemässä. Tämän johdosta ruvettiin latoa nimittämään "vinkuvaksi ladoksi", ja kansalla oli erityinen kammo mainittua rakennusta kohtaan.

Tämä lato oli vielä käytännössä viime vuosisadan loppupuolella, ja tämän kirjoittajalla oli tilaisuus ottaa selvää tuon vinkumisen todenperäisyydestä. Tyynellä ilmalla ei siellä mitään kuulunut, mutta jos tuulesi, niin siellä todellakin kuului heikkoa "vinkunaa", joka johtui siitä, että seinänraosta puhalsi tuuli erääseen hirren halkeamaan, jonka pohjalla oli toisesta päästään irrallinen, ohut puunsiru.

Vaikka näistä tapahtumista on kulunut jo toista sataa vuotta, löytyi vielä muutama vuosikymmen takaperin runsaasti niitä, jotka uskoivat näitä juttuja; tuskinpa lienevät sellaiset henkilöt vieläkään tyystin lopussa.

Uhrilähteistä.

Siihen aikaan kun lääketiede oli vielä hyvin alkuperäisellä kannalla ja sen edustajia, lääkäreitä, oli harvassa, silloin oli kansa pakoitettu tulemaan toimeen omin neuvoinsa sairauksien sattuessa. Koeteltiin kaikkia aineita ja kaikkia keinoja terveyden palauttamiseksi. Kun elettiin taikauskon kahleissa, niin liittyi näihin lääkitsemisyrityksiin hyvin usein myöskin joku taikatemppu, jonka piti tehostaa käytetyn, luonnosta saadun lääkeaineen vaikutusta. Siten ovat tulleet käytäntöön nekin monilukuiset n.s. uhrilähteet, joita kuuluu meidän maassamme olevan runsaasti, eikä suinkaan vähin täällä Lounais-Hämeessä.

Näiden lähteiden vettä käytettiin etupäässä kipeiden silmien parantamiseen, mutta yritettiin sillä toisinaan lääkitä yhtä ja toista muu-

takin sairautta. Tässäkään asiassa ei luotettu yksin veteen, vaan piti siihen liittyä jokin erityinen seremonia, ja siihen aikaan hyvin yleiseen käytetty uhraaminen. Tästä asiasta on ollut eräässä turkulaisessa sanomalehdessä v. 1866 seuraava selostus:

"Kipeitä silmiä pitää luontolähteessä pestämän, johonka ainakin rahanen tai nuppineula pitää pudotettaman. Lähteeltä palattua elköön sairas millään muotoa taansa katsoko."

Forssan kauppalan ympäristössäkin on tällaisia uhrilähteitä useampia. Yksi sellainen on nykyisen Ronttistenmäen alueella, linjalla n:o 9, ja toimittaa se nykyisin tavallisen kaivon tehtäviä. Lähellä tätä lähdettä on entisaikoina ollut Höglund-niminen torppa, joka myöskin on ottanut kaiken tarvitsemansa veden mainitusta lähteestä. Noin 60 vuotta takaperin oli torpassa poika, Jaakko nimeltään, iältään silloin 10 vuoden vaiheilla. Tämä poika oli kuullut, että heidän lähteen vettä käytetään lääkitykseen ja että sinne myöskin uhrataan rahoja. Kun poika sitten eräänä kesäpäivänä näki jonkun tuntemattoman miehen poistuvan lähteeltä vesiastia mukanaan sekä selkänsä taakse heittävän jotakin lähteeseen, syntyi pojassa halu ottaa selvää siitä, löytyikö lähteessä ehkä runsaastikin rahoja. Seuraavana päivänä hän sitten ryhtyikin tuumasta toimeen ja kokosi lähteen pohjalta kuparirahoja niin paljon, että tuli sellainen vähänpuoleinen voirasia täyteen. Näillä rahoilla hän sitten teki kaikenmoisia kauppoja toisten pikkupoikain kanssa, kunnes hän tuossa rippikoulun ikäisenä sai jotenkin tietoonsa, että sellaisilla lähteillä ja niistä saaduilla rahoilla on historiallista arvoa. Tuhlaus silloin lakkasi, mutta varastokin oli silloin jo huvennut niin vähiin, että vain 10 kpl. oli enää jälellä. Näitä rahoja on tuo poika (nykyään laitosmies Jaakko Laaksonen) tallettanut pitkien vuosikymmenien kuluessa, ja äskettäin on hän ne lahjoittanut Lounais-Hämeen museoon.

Talsolan kylässä, n.s. Kalvemäen laidassa on niinikään lähde, jota on käytetty samaan tarkoitukseen kuin edellämainittua. Sieltäkin on kaivettu rahoja n. 30 vuotta takaperin. Viime keväänä toimitetuissa tutkimuksissa ei kuitenkaan enää rahoja löytynyt, joten on luultavaa, että edellämainituista parannuskeinoista on jo luovuttu.

Toisin paikoin ovat nämä lähteet saaneet toimittaa tällaista parantajan tehtävää ilman uhria. Somerolla, Ollilan kylässä, Vanhalan lohkotilan maalla on lähde, jonka veden uskotaan parantavan silmätauteja. Ovatpa jotkut nykyajan ihmisistäkin sitä koetelleet hyvällä menestyksellä, mutta mitään uhria ei ainakaan tämän polven eläjät muista sillä lähteellä koskaan käytetyn.

J. Rantanen.

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museo-yhdistyksen jäsenluettelo.

Talollinen Kaarlo Älli, Somero		suor.	jäsenm.	500: —
» Onni Jaakkola, Tammela		»	»	500: —
» pka Joose Keski-Pomppu, Tammela		»	»	50: —
» Matti Näykki, Somero		»	»	10: —
Talonemäntä Aina Jaakkola, Jokioinen		»	»	10: —
Kauppias A. Forsman,	»	»	»	10: —
Maanvilj. J. Koskela,	»	»	»	10: —
» S. Arkkila,	»	»	»	10: —
» P. Kuusela	»	»	»	10: —
Toimittaja E. Aaltonen, Forssa		»	»	10: —
Opettaja K. Pylkkänen,	»	»	»	10: —
Toimittaja V. Kaleva,	»	»	»	10: —
» V. Rekola,	»	»	»	10: —
Varatuomari Pentti Mäkelä, Forssa		»	»	10: —
Lautamies Oskari Saksa,	»	»	»	10: —
Tehtaan kirjuri J. V. Helin,	»	»	»	10: —
Mekaniikko K. O. Tähtinen,	»	»	»	10: —
Pankinjohtaja Juho Kivikoski,	»	»	»	10: —
Isännöitsijä Oskari Mäkinen	»	»	»	10: —
Tarkastaja Jaakko Laurila,	»	»	»	10: —
Opettaja Juuso Ranttila,	»	»	»	10: —
Liikkeenjohtaja J. A. Rintala,	»	»	»	10: —
Maanmittausinsinööri Hannes Kukkonen, Forssa		»	»	10: —
Tehtaan työmies Juho Rantanen,	»	»	»	10: —
Opettaja Tarmo Hirsjärvi,	»	»	»	10: —
Maanviljelijä K. Kaleva,	»	»	»	10: —
Neiti Jenny Kaleva	»	»	»	10: —

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museo-yhdistyksen tiliasema 1/10 1924.

Tuloja:

Lounais-Hämeen laulujuhlain voittovaroista lahjoitettu	Smk.	5,000: —
Jäsenmaksuja	»	1,290: —
Korkoja	»	53: 47
	Summa Smk.	6,343: 47

Menoja:

Museoesineitten lunastamiseen	Smk.	3,680: —
Painatuksiin	»	218: 65
Tarjoiluun museotalkoissa	»	166: 50
Sekalaisia menoja	»	10: —
	Summa Smk.	4,075: 15

Kassasäästö . . . . . Smk. 2,268: 32

K. Pylkkänen.
Rahastonhoitaja.

SISÄLLYS:

Sivu

Alkusana 3

Antto Laiho: Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistys 7

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistyksen säännöt 14

E. Aaltonen: Kuvaus Someron pitäjästä 1770-luvulla 18

Jalmari Finne: Tammelan kihlakunnan tuomiokirjat kaksisataa vuotta sitten 33

U. T. Sirelius: Hämäläiset kansanpuvut ajanjaksolla 1738—1807 ... 75

Tarmo Hirsjärvi: Lisiä Tammelan kansanopetuksen historiaan..... 85

Antto Laiho: Mustialan maataloushistoriallinen museo..... 91

J. E. Hyötyniemi: Selostus Lounais-Hämeen museon kokoelmista 108

Antto Laiho: Uotilan talo Järvenpään kylässä..... 112

J. E. Hyötyniemi: Lounais-Hämeen asutuksesta esihistoriallisella ajalla..... 117

E. Aaltonen: Muuan suku- ja asutustarina asiakirjain valossa 123

Tarmo Hirsjärvi: Hajanaisia tietoja Tammelan säätyläisväestöstä 1650—1735-lukujen välillä 137

J. Rantanen: Kotiseututarinoita 150

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistyksen jäsenluettelo..... 153

Selostus yhdistyksen rahavaroista..... 154